

326

REVISTA
DE
ETNOGRAFIE
ȘI FOLCLOR

Tomul 13

BUCUREȘTI

Nr. 5

1968

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Inw. 8001/5

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil :
Prof. univ. MIHAI POP

Redactor responsabil adjunct :
ION GOLIAT

Membri :

SABIN DRĂGOI, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România; MATEI SOCOR, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România; DUMITRU POP; ROMULUS VULCĂNESCU; ION VLĂDUȚIU; OVIDIU BÎRLEA; GHEORGHE CIOBANU; NICOLAE RĂDULESCU; VERA PROCA-CIORTEA; ANDREI BUCȘAN

Secretar de redacție :

AL. I. AMZULESCU

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară, abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții. Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX, București, Căsuța poștală 134—135, sau la reprezentanții săi din străinătate.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență, se vor trimite pe adresa comitetului de redacție al „Revistei de etnografie și folclor”.

La Revue d'ethnographie et de folklore parait 6 fois par an. Le prix d'un abonnement annuel est de \$ 10, — F.F. 49, — DM 40.

Toute commande à l'étranger sera adressée à CARTIMEX, Boîte postale 134—135, Bucarest, Roumanie, ou à ses représentants à l'étranger.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

APARE DE 6 ORI PE AN

ADRESA REDACȚIEI
Str. Nikos Beloiannis, nr. 25
București

REVISTA DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR

Tomul 13

1968

Nr. 5

SUMAR

	<u>Pag.</u>
STUDII	
ERNEST BERNEA, Introducere teoretică la studiul obiceiurilor	379 ✓
ANDREI BUCȘAN, Unitatea specifică a folclorului coregrafic românesc	389 ✓
ELISABETA DOLINESCU, Muzica populară în preocupările lui Alexandru Flechtemacher	395
MONICA BUDIȘ, Ada-Kaleh. Aspecte istorico-etnografice. Așezare—gospodărie	409
MATERIALE	
VASILE ADĂSCĂLIȚEI, Jocul cerbului în Moldova	421
NOTE ȘI RECENZII	
RADU NICULESCU, O experiență franceză în organizarea și efectuarea muncii științifice: <i>Laboratorul de antropologie socială al profesorului Claude Lévi-Strauss</i>	439
I. D. ȘTEFĂNESCU, <i>Arta veche a Maramureșului</i> , București, 1968 (<i>Anca Stahl</i>)	444
ERNEST BERNEA, <i>Nunta în Țora Ollului. Încercare de sociologie românească, în Studii de folclor și literatură</i> , București, 1967 (<i>Doina Negulescu</i>)	446
* * * <i>Arbeit und Volksleben. Deutscher Volkskundekongreß 1965 in Marburg—Göttingen, [1967], Verlag Otto Schwartz & Co. (Hanni Markel)</i>	447
BÉLA BARTÓK, <i>Ethnomusikologische Schriften Faksimile — Nachdrucke — III — Rumänische Volkslieder aus dem Komitat Bihar</i> . Herausgegeben von D. Dille. Budapest, 1967 (<i>Lucia Dubău</i>)	450

8001/5

REVUE D'ETHNOGRAPHIE ET DE FOLKLORE

Tome 13

1968

N° 5

S O M M A I R E

	<u>Page</u>
ÉTUDES	
ERNEST BERNEA, Introduction théorique à l'étude des coutumes	379
ANDREI BUCȘAN, L'unité spécifique du folklore chorégraphique roumain. .	389
ELISABETA DOLINESCU, Alexandru Flechtenmacher et sa préoccupation pour la musique populaire roumaine	395
MONICA BUDIȘ, Ada-Kaléh. Aspects historiques et ethnographiques. L'habi- tat — l'habitation	409
MATÉRIAUX	
VASILE ADĂSCĂLIȚEI, Le jeu du cerf en Moldavie	421
NOTES ET COMPTES RENDUS	
RADU NICULESCU, Une expérience française dans l'organisation et l'élabora- tion du travail scientifique : <i>Le laboratoire d'anthropologie sociale du professeur Claude Lévi-Strauss</i>	439
I.D. ȘTEFĂNESCU, <i>Arta veche a Maramureșului</i> [L'art ancien de Maramu- reș], Bucarest, 1968 (<i>Anca Stahl</i>)	444
ERNEST BERNEA, <i>Nunta in Țara Oltului. Încercare de sociologie românească</i> [Les noces dans le pays de l'Olt. Essai de sociologie roumaine], dans <i>Studii de folclor și literatură</i> [Etudes de folklore et de littérature], Bucarest, 1967 (<i>Doina Negulescu</i>)	446
* * * <i>Arbeit und Volksleben</i> . Deutscher Volkskundekongreß 1965 in Mar- burg — Göttingen, [1967], Verlag Otto Schwartz & Co (<i>Hanni Markel</i>)	447
BÉLA BARTÓK, <i>Ethnomusikologische Schriften Faksimile — Nachdrucke — III</i> — <i>Rumänische Volkslieder aus dem Komitat Bihar</i> . Herausgegeben von D. Dille, Budapest, 1967 (<i>Lucia Dubău</i>)	450

INTRODUCERE TEORETICĂ LA STUDIUL OBICEIURILOR

ERNEST BERNEA

I. NATURĂ ȘI FUNCȚIUNI. 1. Cuvîntul în circulație. 2. Obișnuință, datină și obicei. 3. Obiceiul și categoriile de activități. 4. Obiceiul, factor de ordonare și creație.

II. CELE TREI CICLURI. 1. Ciclul comemorativ sau calendaristic. 2. Ciclul familial și riturile de trecere. 3. Ciclul muncii și actele magice.

I

1. În limba română termenul obicei are o mare circulație, dar tocmai pentru aceasta este foarte uzat și echivoc. Acest termen există și în alte limbi, exprimînd de la caz la caz un conținut variabil. De la *coutume* și *moeurs* în limba franceză, la *Brauch* și *Sitte* în limba germană și de la acestea la *jus non scriptum* — roman, *themis* — grecesc sau *dhîman* — hindus, găsim o seamă de accepțiuni și nuanțe, găsim diferențe pe care spațiul îngăduit aici nu ne permite să le precizăm. Prin reducere, putem afirma frecvența mai mare a două sensuri: cel moral și cel juridic.

Ne vom opri asupra cuvîntului românesc și vom încerca o precizare a conținutului său. El poate deveni un termen tehnic, un instrument științific, cu drept de uzanță în domeniul etnografiei și sociologiei, dacă reușim să-l determinăm și să-i dăm un sens mai precis.

2. Jocul pe care îl face limbajul curent este între obicei și obișnuință, între obicei și datină. Aceste două apropieri, ce merg uneori pînă la confuzie, impun o lămurire, și anume o definiție a lor.

Actele de voință ale omului cer, de fiecare dată cînd se produc, o stare de tensiune și un consum psihic puternic. O activitate conștientă neîntreruptă, pentru orice tendință sau aspirație, de fiecare dată reluată de la cap, ar fi pe de o parte oboseitoare, iar pe de alta ar scădea din calitatea a ceea ce vrea omul să săvîrșească, din cauza risipirii și consumului impus de împrejurări.

Pentru scăderea stării interioare de tensiune, pentru reducerea energiei psihice cheltuite, pentru întreținerea vieții, sînt necesare acele acte

în care participarea conștiinței este redusă, ele avînd la dispoziție o anume depunere a exercițiului. Prin repetarea actelor această stare scade, modul lor de determinare mergînd tot mai mult către ceea ce se numește *obișnuință*.

Obișnuința apare în acest fel ca o cale dintre cele mai rodnice; prin ea, conștiința omului este mai puțin solicitată, fapt care are două urmări binefăcătoare: înlătură starea de încordare psihică, făcînd ca efortul să scadă simțitor, și, totodată, conștiința nu se uzează, nu decade prin executarea unor acte pe care omul le poate produce aproape mecanic. În acest fel, obișnuința este un factor ce organizează și conservă viața noastră psihică.

Obișnuința poate fi spontană, legată mai mult de tendințe, uneori de instincte, și poate fi ordonată pe datele existente către altceva, către un scop. Obișnuința este o dispoziție către ceva și o stare formată prin exercițiu. De aci se desprind cele două modalități ale ei de a se produce, care în același timp marchează și două etape: obișnuința ca deprindere, mijloc de cucerire a unei stări speciale, a unei aptitudini, și obișnuința ca actualizare a unei aptitudini deja formate — manifestare a unor date în stare de potențial.

S-a spus despre obișnuință că „este o a doua natură“. Este, într-adevăr, dar nu în sensul legilor fizice cu care ar putea fi asimilată privind ordinea materială a existenței, ci în sens de natură proprie umană, o natură ce poate fi la dispoziția voinței, ce poate fi guvernată de rațiune și scopuri.

Desigur, obișnuința are ceva din caracterul firescului; ea este o a doua natură în forma și în calitatea ei esențială. În realitatea ei obiectivă însă, obișnuința nu este o natură, ci un *mod de a fi și de a se manifesta* al omului, ceea ce face ca ea să nu aibă un caracter imuabil, cu toată adîncimea ce o are și stabilitatea ce o aduce prezența ei.

În legătură cu tema noastră, trebuie să reținem faptul că obișnuința creează pe de o parte stări de stabilitate, organizînd datele elementare ale naturii umane, iar pe de alta face cu puțință creșterea activității conștiinței și spiritului în general, deoarece îl scoate de sub imperiul forțelor atît de numeroase ale ambianței.

Să cercetăm acum comparativ ce anume este *obiceiul*. Ca și în cazul obișnuinței, obiceiul înseamnă în primul rînd deprindere; deprindere nu individuală, act repetat, săvîrșit fără o prea puternică lumină a conștiinței și care, așa cum am arătat mai sus, are drept scop o reducere a sforțărilor și conservarea individului, ci *deprindere colectivă*, act repetat, cu scopul de a conserva și organiza viața socială. Deprinderea individuală poartă numele de *obișnuință*, și este un fapt de psihologie, iar deprinderea colectivă poartă numele de *obicei*, și este un fapt de etnografie și sociologie.

Cercetînd faptele concrete, așa cum apar ele în viața satului românesc, găsim două fenomene care reprezintă și influențează ordinea comunității omenеști. E vorba de *datină* și de *obicei*. De cele mai multe ori, cînd întrebăm un țăran ce este nunta sau plugușorul, el spune că este „o datină“. Dacă îl întrebăm însă de ce le face, el răspunde că „așa e obiceiul“. Viața sa este stăpînită de o seamă de forme și de acte tradiționale, repetate și adaptate, care fac parte din aceeași unitate a unei civilizații la nivel

etnografic, civilizația română sătească. Cunoașterea lor mai îndeaproape ne deschide porți noi către înțelegerea unei orînduiri și unui mod de viață care aparține lumii satului nostru tradițional.

Să cercetăm acum comparativ obiceiul în raport cu datina. Aceste două fenomene reprezintă oarecum aceeași clasă de fapte prin elementul tradițional al vieții sătești, dar judecate în natură lor intimă ele pot fi deosebite. Deosebirea vine din dubla lor natură și direcție, din funcțiunea lor.

Datina vine de la ceea ce este dat, un lucru exterior, gata făcut și constatat obiectiv. În conținutul său intră, social vorbind, ideea de moștenire, adică de trecere și legătură între generații. *Datina* este o formă și o realitate tradițională. Funcțional, *datina* constituie un fenomen conservator. Într-o societate, *datina* reprezintă ceea ce este cristalizat, de-pus prin vreme, reprezintă forme pe care le ia spiritul colectiv, ea fiind expresia concretă a unui adevărat sistem de a gândi lumea și raporturile sale interne. Ceea ce trebuie să reținem în primul rînd este ideea de obiect exterior, de sine stătător, de lucru gata făcut; iar în al doilea rînd ideea de primire, de căpătare prin mijlocirea tradiției.

În obicei, ca și în *datină*, tradiția este prezentă și activă. *Obiceiul* este un fapt îndelung repetat, exprimat în forme moștenite din bătrîni. Dar, în timp ce obiceiul este un act social, care dă viață și actualizează *datinile*, în sensul nevoilor de întreținere a vieții sociale prezentate, *datina* este o formă socială, un chip al ființei colective prezent continuu în această ființă, deținătoare a unor funcțiuni și valori sociale. Amîndouă pot fi privite ca fenomene tradiționale, dar, în timp ce *datina* reprezintă o tradiție nemijlocită de date, *obiceiul* reprezintă o tradiție în act, o tradiție vie.

În concluzie, putem spune despre obicei că el este :

- a) fenomen de deprindere colectivă;
- b) regulă tradițională de comportare;
- c) organizarea tradițională de acte.

Introdus în materia *datinii*, obiceiul poate apărea și ca activitate socială în care se manifestă viața economică, spirituală, juridică și social-politică, adică pe clasele de valori.

Datina este în ordinea socială a satului ceva stabil, cu un caracter de permanență pe linie tradițională, este ceva „așezat“, de unde vine și termenul românesc de așezămînt (instituție) în sens larg, valabil și aici. Este obiceiul un astfel de fenomen? Este, întrucît face parte din formele tradiționale ale satului, și nu este, întrucît are caracterul activ de deprindere colectivă. Între sferele obicei — *datină* nu este un raport de supraordonare și nici unul de subordonare, ci este un raport de întretăiere, de întrepătrundere, de coexistență.

Avînd aceeași origine, coexistînd în aceeași categorie de fapte, de la *datină* la obicei credem că se poate surprinde deosebirea și trecerea de la punctul de vedere static la cel dinamic. Cînd zicem *datină* privim faptele în existența lor statică, integrate în unitatea structurală a unității sociale. În acest fel *datina* reprezintă mai mult un total de fapte care pot deveni funcțiuni, lăsînd un cîmp de acțiune posibilă. În schimb, obiceiul ne duce direct în categoria acțiunii. El pornește din *datină* ca dintr-o materie proprie și privește aceleași fenomene, dar în alt sens, *acela al acti-*

viații sociale. Obiceiul dă viață și îndrumăză activitățile sociale în diferitele prilejuri cerute de organismul social, le îndrumăză după tipuri de acțiuni și reacțiuni, cu caracter tradițional.

În acest fel obiceiul apare ca un factor hotărîtor în inima formelor de viață socială și, prin impulsul ce-l dă acestor forme, el devine o manifestare actuală. Prin *actualizare* el slujește nevoile imediate de viață ale societății în sinul căreia se săvîrșește.

Să luăm un exemplu: nunta. Este deopotrivă datină și obicei. Pentru ca acest lucru să fie cu putință, trebuie ca fenomenul să aibă o îndoită natură și în consecință să fie privit din două puncte de vedere deosebite. Nunta este datină întrucît vedem în ea o formă de inițiere religioasă sau socială, o formă sau o treaptă în întregul rotunjit al rîndirii sociale. Nunta însă este obicei întrucît ea se împlinește, devine realitate *vie*, printr-o serie de acte semnificative și agenți, de atitudini, gesturi și formule, printr-un sistem întreg de comportări tipice al căror ritm și sens sînt comandate de rostul inițial al datinii însăși.

3. În satul românesc găsim obiceiul în deosebitele categorii de activități pe care le repartizăm după categoriile de valori cărora le aparțin. În acest fel obiceiul este prezent pe întreaga suprafață a vieții sătești. El acționează în toate grupele de manifestări ale satului; într-unul mai mult, în altul mai puțin, dar prezent în tot locul. În economie, în drept, în religie, morală și în toate relațiile sociale, obiceiul este prezent și activ.

Obiceiul ca fapt concret, dincolo de formele tradiționale de viață, nu poate fi găsit detașat nicăieri. Cercetarea lui directă nu este deci cu putință. Obiceiul ca element activ, obiceiul ca mod de comportare, tradițional, se realizează și manifestă în materia, în fondul de date colective ale satului, în diferite etape concrete aparținînd acestei vieți. De aceea el nu poate fi cercetat decît de pe această poziție: pe deasupra și în interiorul fiecărui fapt concret care îl împlinește sub ochii noștri. Materialmente vorbind, cercetarea obiceiului se produce în funcție de cercetarea datinilor.

Pentru a fi lămurii pe deplin: caracterele de deprindere, de activ și creator de pe o parte, de economic, juridic, religios sau moral pe de altă parte, pot fi găsite ca elemente în compoziția aceluiași fapt, indiferent de natură și funcțiune, dar ele sînt un îndoit aspect al său, puncte de vedere deosebite prin care poate fi privit.

Obiceiul formă activă, așa cum l-am arătat, își caută realizarea și se aclimatizează în deosebitele cîmpuri de activitate ale vieții sociale. După natura acestor sectoare, obiceiul poate lua forme speciale. Actualizarea obiceiului în viața economică sau juridică, religioasă sau morală apare în adevăr deosebită, după natura activității.

În societățile primitive, funcțiunile și clasele de valori au apărut întotdeauna nediferențiate; un fapt poate fi polivalent. În satul românesc arhaic, deși pare să domine o mentalitate magică și religioasă, care ar străbate celelalte sectoare ale vieții, se poate vorbi totuși de o hotărnicire și autonomie a diferitelor categorii de valori și a funcțiunilor respective, condiționarea reciprocă fiind continuu prezentă.

În satul românesc putem deci deosebi fapte de sine stătătoare, economice, juridice, morale sau magico-religioase. Obiceiul apare în toate

domeniile de activitate și pe întreaga suprafață a satului. Așa cum este „zăuritul“ de Crăciun sau cîntecul bradului la înmormîntare, așa este și formula de respect față de bătrîni, folosirea devălmașă a pămîntului sau schimbul în tîrgurile de țară. Deși deosebite ca funcțiuni în întregul social sătesc, aceste fapte au un caracter comun: acela de deprindere colectivă, de actualizare a unei forme tradiționale, adică de a fi un obicei.

4. Am spus mai sus că obiceiul are un caracter dinamic. Obiceiul însă, așa cum apare și în satul românesc, ca act, reprezintă un mod de organizare al vieții obștești; el creează o stare de stabilitate care dă chip vieții colective sătești și putința acesteia de a se menține în timp și spațiu. Funcțional, deci, acest fenomen este în primul rînd un factor ordonator.

Uneori, obiceiul apare ca expresie a unui sistem de credințe sau reprezentări colective cu care face corp și care îl țin viu la nivelul conștiinței omului. Alteori însă apare ca simplu act de deprindere colectivă, așa cum e în cazul limită al actelor numite de etnologi „supraviețuiri“, unde omul săvîrșește în mod hotărît actele fără necesitatea prezenței unui gînd explicativ, fără un conținut de idei sau credințe clare, în afara aceluia de a le executa pur și simplu, ceea ce nu-l împiedică să se impună și să fie activ. În această formă, obiceiurile sînt expresia unor moduri de viață anterioare, azi dispărute. Gîndul ce le stătea drept temei, sensul lor, nu mai stăruie în mintea omului. De aceea nu se mai poate stabili o legătură corespunzătoare între fondul evoluat (înlocuit) și forma tradițională moștenită, care continuă să apară.

Obiceiul este însă o organizare tradițională de acte *în prezent*; dă-tina, așa cum am spus, este o formă conservatoare necesară. Aceste caractere întrunite în inima aceluiași fenomen explică de ce nu avem de a face cu forme moarte, ci cu forme active. Obiceiul are puterea actualizării: poate fi manifestare actuală la nevoi actuale.

Act repetat, dar nu uniform, obiceiul este un fenomen ordonator care dă lucrurilor un caracter de stabilitate. Obiceiul nu manifestă însă o formă de imobilism social, nu este un instrument de fixare a vieții obștești, ci un fenomen care întreține această viață hrănită dintr-o substanță principală (originară) mereu reinnoită după nevoile prezente, în curs de desfășurare.

Obiceiul merge pe o dispoziție internă de conservare și întreținere a corpului social, dispoziție pe care el lucrează în așa fel, încît din manifestare repetată devine cauză, forță determinantă a fenomenelor ce se manifestă în actualitate; numai că trece de la o poziție dată, la una posibilă. Prin repetată actualizare a unor forme tradiționale se creează o anumă *structură*, care, la rîndul ei, poate condiționa producerea activităților sociale.

Prin actualizare el nu servește nevoile de întreținere a vieții sociale, numai ca o putere ordonatoare, ci merge mai departe către o a doua funcțiune, aceea de înnoire. Obiceiul se schimbă și schimbă lucrurile continuu, adoptînd formele vechi nevoilor de viață actuală a colectivității. Deși e indestructibil legat de tradiție, el dispune de o anumă mobilitate, o plasticitate care îl face să dea viață substanței și formelor sociale, să le actualizeze și să le producă mereu înnoite în timp.

Această calitate, de a fi creator, a obiceiului o putem înțelege numai în sensul că el *dezvoltă și amplifică un conținut de viață umană*. Chiar dacă angajează unele elemente noi, el nu aduce însă la viață fenomene de o altă natură și calitate. Când aceasta totuși se întâmplă, obiceiul dispare.

Ca fenomen de viață, răspunzând unor nevoi actuale, obiceiul se modifică și modifică continuu, în sensul condițiilor schimbătoare ale societății, care oricât de supusă ar fi tradiției nu stagnează în mod absolut. Obiceiul este mai mult decât un act ordonator, așa cum am arătat mai sus, în sensul că întreține viața socială, dar totodată o amplifică și o dezvoltă. În formele și semnificațiile lui complexe, obiceiul ordonează lucrurile în desfășurarea lor, dar manifestă și un potențial de viață pe care îl proiectează în viitor, drum deschis de la real la posibil, realitate concretă, dar și virtuală.

Această linie de înțelegere și apreciere a fenomenului nu trebuie dusă însă prea departe, și anume: obiceiul ca act poate produce schimbări, nu poate însă crea în sens principial și calitativ, adică în sensul unor transformări fundamentale, unde lucrurile capătă mai mult decât un nou aspect, capătă o nouă natură și un nou sens.

De pe aceste poziții ce pot deschide noi căi de cercetare, obiceiul poate să însemne mai mult decât o deprindere colectivă, un mod tradițional de comportare sau un act ordonator așa cum i-am fixat limitele încă de la început. De aici privit, obiceiul duce până la locul unde se poate vorbi de un mod de a fi, de o structură proprie — individ sau colectivitate —, de ceea ce încă de la Aristotel, în sens larg, a fost numit „ethos“.

II

1. După această introducere teoretică la studiul obiceiurilor, să încercăm acum o împărțire a lor pe categorii de fapte concrete. Bogăția și varietatea lor în sensuri și forme, elementele emoționale ce le cuprind, nu lipsite uneori de coerență, diferențele produse în spațiu și timp nu ne pot da speranța unei clasificări ce le-ar putea subsuma total din punct de vedere logic; rămâne totdeauna ceva în suspensie, nesatisfăcător. Privite pe suprafața zonelor în care ele se manifestă, obiceiurile pot fi grupate pe trei categorii, și anume: ciclul comemorativ sau calendaristic, ciclul familial și ciclul muncii.

Obiceiurile care aparțin *ciclului comemorativ* sînt cele legate de sărbători și care apar cu precădere în timpul iernii. Această categorie de obiceiuri, care are rolul de a întreține viața spirituală a comunității, este mai mult de natură religioasă. Ea pare să fie dintre cele mai bine conturate și din punct de vedere scenic (dramatic).

O precizare însă trebuie făcută de la început. Obiceiurile care se desfășoară în funcție de calendar pot fi de două categorii: unele care apar la o anumită zi prin faptul că în acest fel se satisface o condiție de timp, dar scopul lor vizează altceva (de natură magică), și altele care funcțional slujesc ziua respectivă, acele acte pe care noi le-am numit comemorative, deoarece ele celebrează pe cineva sau ceva, un personaj mitologic sau legendar sau un eveniment important. Toate aceste acte, cum este și firesc, au un caracter periodic. Modurile în care apar sînt și ele de două feluri:

unele cu aspect pozitiv, acela al practicilor, și altele de un aspect negativ, acela al interdicțiilor.

Întreaga activitate materială și spirituală a comunității noastre sătești este strâns legată de existența unor anume zile, avînd deci un caracter ritmic și periodic. Calendarul ordonează și valorifică de cele mai multe ori calitatea timpului. De aceea, mai ales obiceiurile comemorative își găsesc sensul și se manifestă calendaristic. Obiceiurile comemorative în care timpul este o problemă de substanță, de conținut, nu de condiție, prin rostul lor evocator, impun cercetarea pe anotimpuri. Semnificația lor le face să aibă funcțional, cît și structural, un aspect cu totul specific.

În satul românesc, obiceiurile comemorative din timpul iernii sînt dintre cele mai interesante, deoarece ele îmbină elementul religios cu cel literar-artistic și social în așa fel încît sînt un document sociologic, etnologic și folcloric de primă importanță. Aceste obiceiuri comemorative periodice deși nu fac parte din ritualul bisericesc, judecate după natură, apar de cele mai multe ori cu un caracter religios.

În afară de cele din ajunul Anului nou, legate de viața agrară sau pastorală (plugșorul, jocul ursului, brezaia etc.), toate celelalte, cum sînt bunăoară colindele, steaua, vicleimul și iordanul, aparțin comemorărilor istoriei creștine. Nu întotdeauna avem de a face cu elemente pur religioase, ele apărînd totuși cu această dominantă. Alături de evocările religioase apar elemente profane abundențe care exprimă iubirea, frumusețea, tinerețea și curajul. În general, cu unele diferențe de grad, aceste obiceiuri dețin motive lirice, epice și dramatice de o mare valoare folclorică.

2. Cea de-a doua grupă a obiceiurilor este aceea pe care am numit-o *ciclul familial*; este grupa cea mai interesantă prin bogăția imensă de material ce o oferă cercetătorului.

Obiceiurile ce constituie ciclul familial sînt acelea care, în formă izolată de act ritual sau de complexe ceremoniale, pregătesc, întovărășesc sau execută schimbări profunde de stări calitative în viața individului, raportată la comunitate. Sarcina și nașterea, copilăria și adolescența, logodna și căsătoria, moartea și înmormîntarea, toate acestea prilejuiesc manifestarea obiceiurilor ca un corp organizat, de o structură cu totul aparte, în interiorul căruia există o legătură strînsă, mai ales prin funcțiunea ce o îndeplinesc în viața omului și a societății.

Omul, ca individ, față de societatea din care face parte, la orice nivel s-ar afla, are o seamă de obligații și forme de îndeplinit. Cu cît coborîm treapta de evoluție a vieții sociale, datinile și obiceiurile joacă un rol mai mare în acest sens. Relațiile și procesele sociale sînt astfel ordonate, încît orice acțiune și reacțiune să se producă în interiorul unor unități de viață în modul cel mai propriu lor. Totul este reglementat după nevoile, structura și la nivelul general al colectivității. Orice schimbare, pentru a fi acceptată, pentru a fi valabilă, are nevoie de girul acesteia și de anume acte care se produc în mod necesar. Așa intervin obiceiurile.

Pentru etnograful și sociologul *van Gennep*, obiceiurile acestea, numite de el „rituri de trecere“, pot fi clasificate în două moduri: o dată pe funcția și deci pe scopul general al ceremoniei integrale (naștere, botez,

adolescență, nuntă, înmormintare) și a doua oară pe modul cum sînt constituite, pe categorii de acte specifice. După van Gennep, riturile de trecere pot fi analitic descompuse în : rituri preliminarii (*séparation*), rituri liminarii (*marge*) și rituri postliminarii (*agrégation*). Aceste trei categorii nu sînt egal dezvoltate în interiorul aceluiași ceremonial¹.

Această concepție este criticată de sociologul francez *Mauss* și nu fără temei, deoarece teza lui van Gennep nu poate fi confirmată de toate riturile de trecere, așa cum e cazul celor de la naștere sau adolescență.

Obiceiurile din ciclul familial au o mare însemnătate în cercetarea sociologică, fiindcă orice schimbare ce se produce în situația unui individ față de societate atrage după sine o seamă de acte care se produc în mod organizat și la care comunitatea de grup participă intens.

Cu cît coborîm mai jos pe scara civilizațiilor, în societăți mai puțin dezvoltate sau primitive, se poate constata o tot mai mare importanță a acestor obiceiuri din ciclul familial. Colectivitatea dominînd asupra individului, orice situație nouă și orice întreprindere sînt dirijate după regulile impuse de tradițiile locale. Nu numai ciclul familial, dar și activitățile legate de muncă, meșteșugurile sau sănătatea sînt supuse unor asemenea rînduiri, care de astă dată — privind scopuri materiale — au un caracter dominant magic.

3. Al treilea grup de obiceiuri, acela care alcătuiește *ciclul muncii*, obiceiuri dintre care cele mai multe au un caracter magic, poate fi împărțit în două mari grupe : artele vieții și artele materiei. Primele sînt de trei feluri, după regnuri, adică : unele umane, altele animale și altele vegetale. La fel și cele care privesc artele materiei — unele privesc meseriile (lemnărie, olărit), altele construcțiile (case, poduri) și altele industria casnică (alimentară, țesătorie).

În cea dintîi grupă, aceea a artelor vieții, vin în primul rînd obiceiurile legate de medicație, așa cum sînt vrăjile și descîntecele, iar în al doilea rînd cele de vegetație, agrare sau silvice.

Obiceiurile de medicație sînt de natură magică, ele au ca scop întretinerea vieții și tămăduirea bolilor — aceasta din punct de vedere funcțional. Structura lor nu este atît de complexă ca aceea aparținînd ciclului familial, ele fiind în primul rînd orale (de limbaj) și manuale. Impresionante sînt bogăția și varietatea lor, ele reprezentînd nu numai o valoare sociologică, ci și una folclorică de mare preț. Prin ele se pot cunoaște o bună parte a sistemului de credințe și totodată o bogată literatură populară. Este bine să distingem în interiorul acestui grup de fapte natura actelor, care au un caracter de promovare, de acelea care sînt distructive. Sociologic vorbind, e interesant de știut gradul lor de răspîndire pe sexe, vîrste și subunități sociale.

Tot în grupul artelor vieții, o mare importanță au obiceiurile silvice și agrare. În satul românesc, fără să fie vorba de un cult al vegetației, apar o seamă de obiceiuri care vorbesc despre un spirit al arborelui fertilizator, vast studiate de *Frazer*. Fie că e vorba de brad, salcie sau măr, fie că apar în obiceiurile comemorative sau ciclul familial, vegetația și

¹ Vezi A. van Gennep, *Rites de passage*, Paris, 1909, p. 14.

ritmul ei natural apar în forme tradiționale de datini și obiceiuri (salcia la sf. Gheorghe, bradul la nuntă, mărul la înmormântare etc.).

Obiceiurile agrare apar mai des în două momente ale muncii agricole: aratul și seceratul. Celelalte momente prilejuiesc doar acte rituale izolate, așa cum sînt: scoaterea plugului, aducerea brazdei cu iarbă etc.; excepție fac cele de la 1 martie, care privesc rodnicia pămîntului și care apar uneori mult mai dezvoltate, adevărate ceremonii agrare („plugarul“ din Maramureș).

Cele de la seceriș sînt mult mai bogate. În satul românesc tradițional avem ceremonia agrară a cununei (Năsăud) sau a buzduganului (Făgăraș), care reconstituie adevărate culturi agrare privind fertilitatea pămîntului și puterea generatoare a soarelui. Cununa sau buzduganul, făcute din spice de grîu, cîntecul și jocul, stropirea cu apă și o seamă de evocări pentru fecundație și fertilitate — toate laolaltă constituie ansambluri de fenomene de o mare însemnătate sociologică și folclorică.

Grupul de obiceiuri magice, care privesc artele materiei, sînt ceva mai simple din punctul de vedere al structurii lor, dar nu mai puțin bogate și variate. Fie că apar în legătură cu meseriile, cu construcțiile sau industria casnică, ele au drept scop acte de promovare și rodnicie a muncii pe care o depune omul. Cele mai multe din ele apar, cum e și firesc, ca acte ce aparțin vieții casnice și gospodăriei. Un mare număr sînt preventive, iar altele, mai bogate ca număr, sînt efectuate în vederea creșterii bunurilor ce se produc în interiorul familiei și al gospodăriei.

Începînd de la construcția casei (banii, boabele de grîu, măsura omului), trecînd prin acelea de întreținere a gospodăriei și imunitate față de spiritele rele (crucile de pe porți, mana vacilor etc.), pînă la cele ce privesc industria casnică (măsuri preventive la tors, punerea în război, facerea pîinii etc.) — toate sînt obiceiuri legate de muncă și producție, unele din ele dispunînd de o mare varietate de forme și sensuri stranii, așa cum e bunăoară „mana vacilor“.

Obiceiurile casnice apar ca o bună completare ciclică, și anume în interiorul ciclului muncii, ce exprimă o mentalitate specifică unui anume stadiu de evoluție al societății omenești.

INTRODUCTION THÉORIQUE À L'ÉTUDE DES COUTUMES

La présente étude sur les coutumes est une recherche théorique comprenant deux chapitres. Dans le premier on traite du problème de la nature et de la fonction des coutumes et dans le second on fait une présentation d'ensemble des trois cycles importants: le cycle commémoratif ou calendaire, le cycle familial ou les rites de passage et le cycle du travail ou magique.

A l'encontre de l'habitude qui constitue une action d'accoutumance individuelle, maintes fois non significative dans le sens spirituel, la coutume est une action d'accoutumance collective, une certaine règle de comportement collectif et une organisation traditionnelle des actions. La coutume donne une consistance à la vie collective et ordonne cette vie dans ses manifestations. A l'encontre des formes traditionnelles, qui ont plutôt

un caractère formel et statique, la coutume est un déroulement *dans l'acte* du fond social humain.

Les trois cycles des coutumes, différents comme nature et organisation, ont chacun des sens dissemblables. Le cycle calendaire est composé spécialement des coutumes commémoratives où le temps n'est plus un problème de condition comme c'est le cas pour les autres groupes, spécialement magiques, mais un problème de fond, de substance, fêtant un personnage ou un événement important du passé. Le cycle familial comprend toutes les coutumes en partant de la naissance jusqu'à la mort, en marquant des passages qualitatifs de la condition humaine avec des arrangements variés des relations sociales (individu-collectivité). Le troisième cycle, lié au travail, est caractérisé par la fonction de promouvoir certaines valeurs dans tous les secteurs de travail et de l'entretien de la vie matérielle ; comme nature, la plupart sont magiques, qu'elles soient forestières ou agraires, artisanales ou bien médicales.

Le problème des coutumes dans le village roumain traditionnel (authentique) est encore d'actualité. L'ethnographie et le folklore ont encore leur mot à dire là-dessus.

UNITATEA SPECIFICĂ A FOLCLORULUI COREGRAFIC ROMÂNESC

ANDREI BUCȘAN

În studiul folclorului nostru coregrafic s-au obținut în ultima vreme rezultate destul de însemnate. Astfel, pe măsură ce au fost elucidate diverse probleme de morfologie, s-a putut păși mai departe spre stabilirea unor coordonate care să permită conturarea specificului nostru coregrafic. Deocamdată, există suficiente premise pentru a dovedi asemănarea dintre dansurile populare românești și cele ale popoarelor balcanice pe de o parte și ale Europei Centrale pe de altă parte¹. De asemenea s-a reușit a se determina existența a trei dialecte coregrafice principale: dunărean, apusean și carpatic.

Cu toate aceste rezultate, specificul național coregrafic este încă departe de a putea fi definit, datorită atât insuficienței cercetărilor pe plan local, cit și lipsei unor studii comparative. Dar, dacă problema este încă greu de rezolvată, aceasta nu înseamnă că ea nu se poate aborda. Existența multor zone necercetate este compensată întrucâtva de marea dispersare teritorială a investigațiilor noastre, astfel că în linii mari ele ne furnizează o imagine destul de fidelă a faptelor coregrafice. De asemenea, lipsa unei informări mai ample asupra legăturii dintre dansurile românești și cele ale popoarelor vecine, deși constituie un impediment serios, nu trebuie să ne oprească de la anumite constatări privind trăsăturile specifice dansurilor românești, chiar dacă se vor dovedi ulterior comune, de exemplu și dansurilor balcanice. Se pune însă întrebarea care ar fi modul de a aborda problema și criteriile folosite. Fără îndoială că în primul rând vom afla anumite fenomene de ordinul celor enunțate, adică generale în folclorul românesc și al popoarelor vecine. Dar aceasta nu ne va împiedica să căutăm și trăsături specifice numai folclorului românesc, pe o arie mai largă sau sub formă de izolate. În afară de răspîndirea fenomenelor ne va preocupa de asemenea și stratificarea lor în timp. Unele ne vor apărea desigur ca niște interesante permanențe ale unei unități originare; altele, dimpotrivă, incontestabil mai noi, ne vor demonstra continua circulație folclorică între diversele ramuri ale poporului român și deci menținerea acestei unități.

¹ A. Bucșan, *Similitudes entre les danses populaires roumaines et balkaniques*, în „*Rev. des ét. sud-est européennes*”, 1964, nr. 3-4.

Toate aceste fenomene pot fi înregistrate mai ușor sau mai greu în materialul coregrafic românesc. Ele ne duc la rezultate mai mult sau mai puțin concludente, mai mult sau mai puțin definitive, în măsura în care întinderea cercetărilor ne permite urmărirea aspectelor respective.

A. O primă lăsură de contact cu problema ne-o oferă domeniul privitor la relația dansului popular cu viața comunității. Aici se pot studia ocaziile de joc, obiceiurile legate de joc, funcțiile jocului și alte aspecte. Informația este destul de bogată, ea fiindu-ne furnizată nu numai de coreologi, ci și de cercetătorii din alte specialități. Cu toate acestea, marele bagaj de fapte, insuficient analizat și clasat până în prezent, nu ne poate duce încă la concluzii. De aceea, ne vom mulțumi să semnalăm deocamdată câteva fenomene care par să demonstreze unitatea enunțată.

a) Modul în linii mari uniform de desfășurare a horei satului ca organizare, participare, reguli de etichetă etc., pe tot întinsul țării. Faptele se pot urmări și evolutiv². Firește, nu se poate vorbi de o circumscriere a lor la spațiul nostru, ci doar de o generalitate în cadrul lui. Credem însă că studiul unor detalii ne poate furniza observații interesante, ca de altfel și urmărirea desfășurării jocului la alte ocazii folclorice, nunți, șezători, nedei etc.

b) Închegarea unor tipuri funcționale speciale, de ordin ritual, ceremonial, distractiv, spectacular, în tipuri, subtipuri sau variante morfologice unitare, răspândite fie pe o arie mai largă, fie în centre depărtate unele de altele, ca de ex. *Capra (Brezaia, Turca etc.)*, *Hora miresei, Perinița, Baraboiul (Mușamaua)* etc.³.

c) Existența în multe părți ale țării a unor cete de tineri, care se constituie la ocazii speciale, avînd o organizare riguroasă și un repertoriu de dansuri propriu, de origine mai ales rituală, ca de ex. *Călușarii* din Oltenia și Muntenia, amintiți însă în trecut și în alte părți⁴, *Junii* din sudul Transilvaniei, cetele de *mascați* din Moldova etc. Desigur nu simpla existență a fenomenului, cunoscut și la alte popoare europene, înseamnă o trăsătură specifică, ci răspîndirea și frecvența lui, specializarea repertoriului practicat și, mai ales, unitatea acestuia în zone diverse⁵.

Am ales câteva cazuri pe care le-am socotit mai ilustrative, subliniind încă o dată lipsa unui studiu aprofundat al problemei, care, credem, ar putea aduce multe elemente noi. Astfel, însăși terminologia de joc ni se pare uneori semnificativă, dacă pornim chiar de la câteva denumiri generice de categorii coregrafice ca: *Briu, Horă*, de o răspîndire aproape generală pe teritoriul românesc și de o vechime anterioară formării limbii române⁶.

B. Să trecem însă mai departe, abordînd domeniul morfotipologiei coregrafice. Acesta se ocupă cu studiul aspectelor proprii dansului și al categoriilor coregrafice, din punct de vedere morfologic. Să le analizăm pe rînd.

² E. Balaci, *Observații în legătură cu unele transformări în jocul popular românesc*, în „Rev. de etnografie și folclor”, 1954, nr. 3.

³ Vezi mai jos la partea tipologică.

⁴ Pomeniți de D. Cantemir în *Descrierea Moldovei*, și cu destule urme în Transilvania, unde tipurile vechi au fost substituie.

⁵ Cu unele legături morfologice și funcționale între tipuri.

⁶ *Briu*, ar. bîrnu, megl. bron, istr. bîr, de origine necunoscută, probabil ilirică. *Horă*, ar. cor, megl. or, probabil din gr. ΧΟΡΟΣ.

1. *Aspectele morfologice*, în jocul românesc, sînt deosebit de variate; ele însă au fost analizate și clasificate destul de amănunțit. Fără îndoială, lipsesc și aici studiile comparative; totuși materialul coregrafic al popoarelor vecine ne este relativ accesibil, datorită studiilor de specialitate publicate și filmelor și spectacolelor vizionate. Toate acestea au făcut să reiasă un profil morfologic mediu al dansului popular românesc în comparație cu specificul vecinilor noștri, dar și independent de aceasta.

a) Astfel, cu privire la *aspectele de ansamblu*, dansul românesc prezintă un echilibru între proporția dansurilor în grupuri mari (în cerc sau linie) și a dansurilor de perechi, ceea ce îl situează între specificul balcanic, la care predomină puternic prima categorie, și cel al Europei Centrale, unde situația este inversă. Dansul solistic, mai frecvent spre răsărit, la noi apare mai rar. În schimb apar aici ca foarte caracteristice, deși ceva mai puțin frecvente, formațiile în grup mic și în monom, ca și proporția mare de jocuri bărbătești. Ținuta jucătorilor este foarte variată, mai ales la jocurile de grup.

b) *Construcția* figurilor este adeseori simplă, monomotivică, iar succesiunea lor mai ales mobilă, tinzînd spre o extremă libertate, trăsături care par mai puternice în folclorul coregrafic românesc. Suprapunerea pe melodie prezintă frecvent neconcordanță, nu numai în Valea Dunării unde se pot presupune legături cu dansul balcanic, ci chiar și în zonele carpatice.

c) *Structura cinetică* se bazează în special pe motive de acomodare, bătăi, pîteni, cîrlige, învîrtiri și ponturi. Lipsesc în general motivele cu mișcări independente de brațe și de corp, sau cu diverse ustensile, relativ mai frecvente la toate popoarele din jurul nostru.

d) *Structura ritmică* este predominant binară, uneori asimetrică, foarte rar ternară. Deosebit de caracteristic este ritmul sincopat, de tip dohmiac sau amfibrahic, aproape necunoscut la vecinii noștri. Poate că și dactilul, întîlnit mai ales în unele zone vestice, se dezvoltă izolat pe teritoriul nostru; nu avem însă destule elemente de comparație. Asimetriile sînt mai frecvente în zona Dunării⁷, deci în relație cu ritmul balcanic; nu trebuie însă neglijate cele din Transilvania⁸ și Moldova de nord⁹, care sînt rupte de această zonă.

Din cele de mai sus rezultă că dansul românesc prezintă un specific morfologic bine încheșat, cu destule caractere aparte bine conturate față de folclorul coregrafic al vecinilor noștri.

2. Din punct de vedere tipologic, putem considera desigur că peste un vechi fond comun s-au suprapus straturi succesive, prin împletirea tendințelor interne de dezvoltare cu unele influențe exterioare. Această stratificare merită să formeze obiectul unui studiu separat. Deocamdată nu facem decît să consemnăm că ea a dus la diversificarea actuală în zone, regiuni și dialecte coregrafice, categoriilor vechi substituindu-li-se clasele,

⁷ În $\frac{7}{16}$, $\frac{9}{16}$, $\frac{5}{8}$, $\frac{5}{16}$, $\frac{7}{8}$ etc.

⁸ În *Învîrtite* etc.: $\frac{9}{16}$, $\frac{10}{16}$.

⁹ În $\frac{7}{16}$, în jocuri vechi rituale (*Capra*).

grupele, tipurile, subtipurile etc. de astăzi. Totuși o analiză atentă ne arată că, și în această privință, există un specific românesc, conturat nu numai prin diferențele față de vecinii noștri, ci și prin unitatea organică a categoriilor și subcategoriilor. Să trecem sumar în revistă câteva cazuri mai frecvente.

a) Clasa *Horelor mari*, de mină, este puternic reprezentată pe întreg cuprinsul țării. Cel mai general este tipul *Horă dreaptă*, care cuprinde jocuri cu funcția cea mai diversă: comună, distractivă (*Perinița*), ceremonială (*Hora miresei*), rituală (*Hora Călușului*). În zonele unde acest tip este mai rar, întâlnim alte tipuri înrudite morfologic: *Danș de nuntă*, *Purtată de fete*, care preiau și unele funcții ale primului. Tipul macedo-român de *Horă* trădează de asemenea înrudiri.

Un alt tip specific românesc este și *Hora bătută*, răspîdită mai ales în Muntenia, Moldova și Dobrogea, dar pe alocuri și în Transilvania.

b) A doua clasă mare, a *Briurilor*, este la fel de răspîdită. La popoarele balcanice ea este de asemenea frecventă, dar, exceptînd unele tipuri dunărene, cu caractere morfologice foarte diferite. Specific românesci par, prin majoritatea elementelor, tipurile carpatice: *Briu mocănesc* (răspîndit însă și în sudul țării), *Briu pădurenesc*, *Roată* și unele variante înrudite moldovenesti. Cunoscută aproape peste tot este *Sirba*, care, deși denumită astfel, pare de origine locală; variantele ciobănești, larg răspîndite pe lanțul carpatic, confirmă această părere. În ultima vreme, semnalăm apariția tipului *Briu nou* (cu jocurile *Alunelul*, *Sirba lui 22* etc.), care s-a întins în toate ținuturile românești, dovadă că s-a integrat în specificul local.

c) Aparținînd unui strat mediu de vechime trebuie considerate tipurile de *Hore mici* (Hore învîrtite, Învîrtite de grup), și anume: *Ciuleandra* (sud-estul țării), *Tărăneasca* (Moldova), *Jieneasca* (Ardealul de sud-est, dar cu variante bănățene și maramureșene înrudite structural). Asemenea jocuri nu sînt cunoscute la popoarele balcanice și se întîlesc doar sporadic la vecinii noștri din nord¹⁰; marea lor răspîndire locală ne arată clar gradul de specificitate.

d) Jocurile de perechi (Doiuri), mai recente în toată Europa, poartă la noi amprenta unei duble origini. Unele ca *Polcile*, anumite *Învîrtite*, *De-a lungul* etc. par de origine exterioară; altele ca *Breaza*, *Învîrtita* din sudul și centrul Transilvaniei, *Ciobănașul*, *Doiurile* bihorene sînt strîns legate prin toate elementele de specificul local și deci le putem considera ca dezvoltate din jocurile de grup. Unitatea lor tipologică reiese din câteva elemente ritmico-cinetice comune. Un joc de perechi pe care l-am întîlnit în toate zonele cercetate, într-o formă foarte unitară dar sub diferite numiri, este *Baraboiul* (*Muşamaua*, *Mînioasa*, *Spic de grîu*, *Bucureanul* etc.), pe care popoarele vecine nu par a-l cunoaște, cel puțin după informațiile de pînă acum.

e) Cunoscute sporadic la unele popoare din Europa, jocurile de ceată desfășurate în monom capătă la noi o dezvoltare deosebită, fiind în bună parte legate, după cum s-a văzut¹¹, de anumite ocazii speciale. Ele sînt

¹⁰ La ucraineni, slovaci, însă în forme mult mai reduse.

¹¹ La capitolul A cînd am vorbit de celele de tineri care se constituie la anumite ocazii. De altfel, termenul de „joc de ceată”, care a căpătat un sens morfologic, s-a referit inițial la faptul că asemenea jocuri în monom sînt practicate de „cete”.

răspindite în Muntenia și Oltenia (*Călușul, Drăgaica*), Moldova (*Trilișești* etc.). Ardeal (*Călușerul, jocurile fecioarești*), Banat (*Sorocul*), sau pe ambele versante carpatice (anumite jocuri ciobănești) etc. Înrudirea lor structurală este de cele mai multe ori evidentă.

f) Mai rare la noi, spre deosebire de unele popoare vecine, jocurile solistice apar totuși în câteva forme pregnante. Dintre acestea, jocul ritual al *Caprei* (*Brezaie, Turcă, Cerb* etc.) este răspândit în toată țara. Destul de cunoscut este și jocul „de unul singur”, cu figuri de virtuozitate. Sporadic, dar în puncte foarte îndepărtate unele de altele, apar și anumite jocuri de petrecere cu substrat grotesc: *Ariciul, Capra, Piperul* (cunoscut și la macedoromâni).

După cum am văzut, folclorul coregrafic românesc ne arată și din punct de vedere tipologic o remarcabilă unitate și o profundă originalitate. Cu toată diversitatea de tipuri, acestea sînt înrudite morfologic între ele, astfel că profilul categoriilor celor mai mari (clasele) se prezintă bine încheșat în forme specifice, diferite de cele proprii vecinilor noștri.

C. Ne rămîne să ne ocupăm, în câteva cuvinte, și de expresia stilistică a dansului. Deși studiul manierei de interpretare a dansului este încă abia la început¹², totuși s-a putut ajunge la unele rezultate provizorii, care îi conferă folclorului nostru coregrafic un loc aparte în cadrul sud-est european. Astfel, s-au determinat următoarele aspecte:

a) *Mișcarea generală* a grupului: în timp ea se desfășoară în jurul vitezei metronomice medii de 130—150 de pulsații, cu variații mici; în spațiu deplasarea este în general mică. Aceste trăsături ne apropie mai mult de vecinii noștri din sud.

b) *Mișcărilor picioarelor* sînt predominante. Ele sînt de amplitudine și înălțime redusă, crescînd însă în intensitate, ceea ce se traduce prin acei pași mărunți și tropotiți atît de caracteristici. Faptele se prezintă în general invers la toți vecinii noștri.

c) *Mișcărilor celorlalte segmente* (brațe, cap, trunchi) sînt sporadice și se rezumă mai mult la acompanierea ritmică a pașilor. Au în general o amplitudine redusă. Lipsesc aproape complet mișcărilor independente. Și aici ne diferențiem de toți vecinii noștri.

d) *Variabilitatea de interpretare* este foarte mare. Specifică nouă, credem, este marea putere de improvizație care apare la unele dansuri de grup din diferite zone ale țării¹³.

e) *Participarea afectivă* este rareori exprimată prin gesturi, mimică și cîntece în timpul dansului, așa cum se întîmplă frecvent la toți vecinii noștri. În schimb strigăturile, cunoscute peste tot la noi și absente la celelalte popoare, desfășoară în multe cazuri o gamă foarte variată de sentimente.

f) Din cauza absenței mijloacelor de expresie figurative, *dinamica* dansului românesc are un caracter oarecum sobru și interiorizat, ieșind în evidență însă printr-o mișcare vioaie și vigoasă și prin nesfîrșita dantelărie a combinațiilor ritmico-cinetice.

Ca și în domeniul morfologic, am urmărit prezentarea aspectelor medii. Adăugăm că, în ce privește stilul, diferențele regionale sînt și mai mici,

¹² E. Balaci, *Cîteva observații asupra stilului în jocul popular românesc*, în „Rev. de etnografie și folclor”, 1964, nr. 4—5.

¹³ În special în ținuturile carpatice, de ex. jocuri ca *Briul, Roata* din Oaș etc.

astfel că se poate vorbi și aici de o perfectă unitate realizată prin mijloace proprii.

La capătul expunerii noastre, ținem să afirmăm din nou că în urma cercetărilor de până acum, care, firește, vor mai trebui completate, se întrevăd următoarele fapte :

a) existența unui specific național bine conturat în dans, care reiese din mulțimea categoriilor și elementelor coregrafice proprii folclorului nostru ;

b) unitatea și din acest punct de vedere a culturii noastre populare, pe baza prezenței unor fenomene identice sau înrudite, de răspîndire generală sau izolate ca relieve în puncte foarte îndepărtate unele de altele.

Dansul nostru popular reprezintă, deci, încă un document important al individualității poporului român. În afară de deosebita lui valoare artistică, acesta este cel mai prețios aport al lui la cultura românească.

L'UNITÉ SPÉCIFIQUE DU FOLKLORE CHORÉGRAPHIQUE ROUMAIN

L'étude traite de la définition du caractère des danses roumaines.

Tout en montrant les difficultés d'une telle opération, l'on affirme néanmoins la nécessité et la possibilité d'aborder le problème.

On relève les traits spécifiques de la danse populaire roumaine dans :

a) les aspects fonctionnels (déroulement du bal du village, cristallisation de types fonctionnels, constitution de bandes de jeunes gens à différentes occasions, etc.)

b) les aspects *morphologiques* et *typologiques* (forme d'ensemble de la danse, construction, structure cynétique et rythmique, aussi bien que quelques catégories typologiques fortement représentées : *Grandes Rondes*, *Danses de chaîne*, *Petites Rondes*, quelques danses par couples, en monôme et solistiques).

c) aspects *stylistiques* (mouvement, variabilité d'interprétation, participation affective, etc.).

En conclusion, l'auteur entrevoit l'existence d'un caractère spécifique national dans la danse, comme un trait particulier de l'unité de la culture nationale roumaine.

MUZICA POPULARĂ ÎN PREOCUPĂRILE LUI ALEXANDRU FLECHTENMACHER

ELISABETA DOLINESCU

Transformările adânci economico-sociale care au loc în Țările Române în prima jumătate a secolului trecut se produc și în domeniul culturii în general. O puternică orientare în direcție progresistă devine curînd factor activ, susținător al înnoirilor din toate domeniile de activitate.

Noua orientare ideologică constituită în jurul revistei „Dacia literară” în anul 1840 cuprinde întreaga viață culturală, atît domeniul științei, cît și cel al literaturii și artei — în care se include și muzica —, militînd pentru o cultură națională legată de popor.

Noile idei progresiste sînt promovate în anii premergători revoluției din 1848 de N. Bălcescu, M. Kogălniceanu, C. Negruzzi, Al. Russo, V. Alecsandri ș.a. Tocmai militării acestor patrioți, pentru legarea culturii naționale de poeziile și obiceiurile poporului, îi datorăm apariția preocupărilor de colecționare și tipărire a poeziei și muzicii populare, cu alte cuvinte apariția folcloristicii.

În ceea ce privește cultura muzicală, încă din anul 1836 Gh. Asachi cerea: „... să ne inspirăm din ariile noastre melodioase, sentimentale și pline de expresie... Să ne ocupăm din toate puterile de perfecționarea muzicii noastre naționale”¹.

Lipsa de condiții obiective a făcut ca acest deziderat să întîrzie peste un deceniu; ne referim la așezămintele corespunzătoare², cît și la oamenii cu pregătirea necesară.

O dată cu înființarea, în 1846, a primului Teatru Național în Moldova — Teatrul cel mare din Copou —, sub conducerea lui Matei Millo, arta muzicală românească, a cărei dezvoltare a fost strîns legată de cea a teatrului, apucă pe drumul cel bun. Întrucît pe atunci nu exista piesă de teatru de la care să lipsească total muzica, Matei Millo numește ca șef de orchestră al teatrului moldovenesc pe Alexandru Flechtenmacher³.

¹ „Albina românească”. Gazetă politică și literară, Iași, an. XXI, 10 noiembrie 1849, nr. 89, p. 377.

² Se cunosc doar încercări pentru înființarea celor două societăți („Societatea Filarmonică” din București, de către Eliade la 1834 și, la Iași, de către Asachi la 1836) și pentru organizarea muzicii de fanfară din anul 1830.

³ T. T. Burada, *Istoria teatrului în Moldova*, vol. I, Iași, 1915, p. 339.

Ceea ce se făcuse pînă la acea dată la noi era prea puțin. Creațiile muzicale ale Elenei Tayber Asachi, ca și ale lui J.A. Wachmann, nu se deosebeau cu nimic de „moda” creației italiene ce putea fi auzită cu prilejul spectacolelor date de diferite trupe de teatru germane, franceze și mai ales italiene. Însuși Flechtenmacher făcea parte, încă de la vîrsta de 17 ani, ca prim violonist, din orchestra teatrului francez, condus de M. Frisch.

În noua sa calitate, Flechtenmacher este nevoit să facă față — încă din prima zi — cerințelor teatrului românesc din acea vreme, trebuind să scrie muzică de scenă, ca și ariile necesare tinerei producții de teatru românesc, reprezentat de V. Alecsandri, C. Negruzzi, Matei Millo și alții. Întrucît creațiile teatrale ale acestor înaintași se inspirau din realitățile românești, reflectînd aspirațiile maselor, dar și mentalitatea diferitelor categorii sociale, Al. Flechtenmacher — sub impulsul curentului de la „Dacia literară”, care pusese stăpînire pe întreaga intelectualitate progresistă — caută să meargă pe aceeași cale, inspirîndu-se la rîndu-i din creația populară a timpului, și mai ales a mediului în care trăia.

În 1846 își face debutul cu *Uvertura Națională Moldavă*, pe care Fr. Liszt o admiră fără rezerve⁴, iar în 1847 dă la iveală *Baba Hîrca* — piesă scrisă de Matei Millo, reprezentată pentru prima dată în decembrie 1848 —, care este considerată ca prima operetă românească⁵.

Ca și în *Uvertura Națională Moldavă*, inspirația din creația populară este prezentă din plin. Ca să ne dăm seama de ceea ce a reprezentat *Baba Hîrca* în acel timp, este suficient, credem, să spunem că, cu ocazia reprezentării ei la București, în anul 1851, lumea mahalalelor a dat năvală să asculte opereta, iar ariile acestei creații, ca și cele din *Nunta țărănească* — scrise tot de Al. Flechtenmacher —, au devenit pentru bucureșteni ade-vărate „cîntece la modă”.

Flechtenmacher a scris muzică pentru mai toate piesele românești de teatru apărute între anii 1840 — 1880⁶, creînd în total circa 600 de piese muzicale. Iată cîteva titluri: *Cinel-cinel*, *Gloria și Amorul*, *Rămășagul*, *Doi țărani și cinci cîrlani*, *Cimpoiul*, *Scara mîții*, *Coana Chirița*, *Piatra din casă*, *Cetatea Neamțului*, *Nunta țărănească*, *Florin și Florica*, *Fluierul fermecat*, *Doi soldați*, *Răzvan și Vidra*, *Românul* etc.

Vasile Alecsandri apreciază just valoarea muzicii de scenă și a ariilor create de Al. Flechtenmacher cînd afirmă: „Eu am existat pentru neamul românesc din ziua cînd stihurile mele au răsunit sub arcușul lui Flechtenmacher”⁷. Este o recunoaștere și un omagiu.

Flechtenmacher caută să se inspire din realitățile românești, mai ales din creația orășenească cu care venea mai des în contact. Folclorul orășenesc avea o sferă largă, ce cuprindea: creația de origine țărănească, întîlnită curent în Iași, cît și în București; creația în stil popular a lăutarilor, iar mai tîrziu a unor compozitori cu pregătire, și „cîntecul de lume”.

Chiar de la primele compoziții se remarcă tendința și preocupările lui Flechtenmacher de a da un caracter cît mai pronunțat românesc creației sale, prin introducerea intonațiilor naționale. Pentru aceasta compozi-

⁴ „Albina românească”, an. XIX, ianuarie 1847, nr. 5, p. 17 și 18.

⁵ Idem, 1848, nr. 102.

⁶ T. T. Burada, *Istoria teatrului în Moldova*, vol. II, Iași, [1922], p. 35.

⁷ Rodica Oană Pop, *Alexandru Flechtenmacher. Viața în imagini*, București, Ed. muzicală, 1964, p. 1.

torul se îndreaptă către sursa populară, de unde își ia diversele elemente pe care le folosește apoi în creația sa. După modul cum utilizează ceea ce preia din creația populară, putem deosebi mai multe categorii, și anume: crearea pe baza unor motive populare, utilizarea diverselor procedee de creație folosite în practica populară, crearea unor melodii de joc în stil lăutăresc. La acestea s-ar mai putea adăuga publicarea, cu acompaniament de pian, a unor melodii populare de circulație largă.

Ne vom referi pe rînd la aceste cîteva categorii.

I. CREAREA PE BAZE DE MOTIVE POPULARE

Multe melodii din creația lui Flechtenmacher au la bază motive populare pe care compozitorul le-a preluat din cîntecul popular. Menționăm din această categorie doar cîteva piese.

a) „Hora țăranilor” din *Baba Hîrca*⁸, în care folosește un motiv din jocul „Cărăușul” sau „Tărășelul”, în circulație și astăzi⁹, pe care-l utilizează

în 1812 și Bernhard Romberg în *Capriciul pentru violoncel pe arii moldave și valahe*¹⁰:

Mai menționăm circulația acestui motiv, care apare, mai restrîns sau amplu, în melodiile: „Ballade Moldave”, publicată de Asachi în 1841 în „Spicuiorul moldo-român”¹¹, în „Ștefănel” și „Țeruşelul”, publicate de D. Vulpian în *Horele noastre*¹². De asemenea în publicațiile lui Titus Cerne¹³, L. Andronic-Vasilescu¹⁴ și Louis Köhler, în piesa intitulată „Moldavienne”¹⁵.

⁸ Al. Flechtenmacher, *Baba Hîrca*. Operette rationale moldave composée et arrangée pour le piano par Al. Flechtenmacher, („Hora des paysans”), Iassy, Mess. Th. Codrescu, G. Petrini.

⁹ A.I.E.F., fg. 4036 b.

¹⁰ Bernhard Romberg, *Caprice pour le violoncelle sur des airs Moldaves et Valaques*, nr. 3 (vezi G. Breazul, în „Muzica”, 1959, nr. 11, p. 33).

¹¹ „Spicuiorul moldo-român”. Jurnal științific, literar și industrial. Revizuit de o societate de literați. Oct.-nov. și dec., Iași, 1841, p. 121.

¹² D. Vulpian, *Musica populară. Horele noastre, aranjate pentru pian*, vol. II, București, [1886], nr. 902 („Ștefănel”) și nr. 926 („Țeruşelul”), p. 143 și 152.

¹³ Titus Cerne, *Cîntece populare*, Iași, în „Arta”, [f. d].

¹⁴ L. Andronic-Vasilescu, *Manual de dansuri naționale*. Curs predat la Institutul național de educație fizică, București, 1927.

¹⁵ Louis Köhler, *Volkestänze über Nationen der Erde als Bildenübungs und Unterhaltungssstücke für das Pianoforte*, Collection Litorff, p. 35.

Așadar, prima figură melodică din jocul „Tărășelul” se întâlnește în „Hora țăranilor” din *Baba Hîrca* și în multe melodii din publicațiile menționate, ceea ce dovedește largă circulație a acestei melodii în prima jumătate a secolului trecut. Flechtenmacher, ca și ceilalți compozitori, pornește, după cum se poate vedea, de la melodii de largă circulație în acel timp.

b) În aceeași categorie se înscrie și melodia „Kadril național”¹⁶ a lui Flechtenmacher, în care apare un motiv din jocul „Ariciul”¹⁷, care mai târziu a devenit melodia atât de cunoscută și răspândită „Perinița”.

Al. Flechtenmacher, „Kadril național” :

B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, „Ariciul” :

dra - cu te-a a - dus pe-a-ici a - rici po-go - nici,
dra-cu te-a a - dus p'a-ici a - rici po-go - nici a - rici po-go - nici

Același motiv din jocul „Ariciul” este utilizat și de D. Vulpian¹⁸ în două cîntece : „Vine ciuful de la baltă” și „Haideti, haideti, d-un pelin”.

c) În fragmentul al doilea din „Hora finală” din *Cinel-cinel*¹⁹ se recunosc clar motive din melodia în stil popular „Lelișo de la Munteni”²⁰.

¹⁶ Al. Flechtenmacher, *Colecție de cîntece naționale, compuse pentru pianoforte*, București, G. Wonneberg, p. I, („Kadril național”).

¹⁷ B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*; tom. II, București, Socec și Teclu, p. 1654 („Ariciul”).

¹⁸ D. Vulpian, *Musica populară. Balade, Colinde, Doine, Idylle. Voce și piano*, vol. II, Edițiunea Culegătorului, 1885, nr. 366 („Vine ciuful de la baltă”) și nr. 159 („Haideti, haideti, d-un pelin”), p. 145 și 159.

¹⁹ Al. Flechtenmacher, *Cinel-cinel. Vodevilul Naționalul în unu actul*, Lithogr. Buciumului Romanu, Iassy, p. 2.

²⁰ D. Vulpian, *Muzica populară. Romanțe. Voce și piano*, vol. III, București, Lit. Socec, 1885, nr. 174 („Lelișo de la Munteni”), p. 72.

Al. Flechtenmacher, *Cinel-cinel*, „Hora finală” :

D. Vulpian, *Romante...*, vol. III, „Leliço de la Munteni” :

Le - li - ță de la Mun - teni le - li - ță le - li - ță ță.

d) În lucrarea *Cetatea Neamțului*²¹ — dramă istorică de V. Alecsandri, cu muzica de Flechtenmacher —, apare un fragment melodic popular ce a circulat intens atât în manuscrisele vremii, cât și în tipăriturile secolului al XIX-lea. Este vorba de cântecul cu conținut revoluționar „Bujor haiducul”. Numeroase variante din manuscrise și tipărituri au fost semnalate de folcloristul G. Ciobanu în studiul despre Barbu Lăutarul²², iar o serie de variante, aflate în arhiva Institutului de etnografie și folclor, au fost publicate de folcloristul Const. Prichici în *Geneza melodică a baladei lui Pinteza Viteazul*²³.

Al. Flechtenmacher, *Cetatea Neamțului*, „Din fluiet” :

²¹ Al. Flechtenmacher, *Cetatea Neamțului*. Vodevilă Națională în 3 acte, mss. 1008, B.A.R.

²² Gh. Ciobanu, *Barbu Lăutarul*, în „Rev. de folclor”, an. III, 1958, nr. 4, p. 129.

²³ Const. Prichici, *Geneza melodică a baladei lui Pinteza Viteazul*, în „Rev. de folclor”, an. II, 1957, nr. 4, p. 7-26.

Menționăm câteva din numeroasele variante.

În publicațiile lui Fr. Rouschitzki²⁴, se află două melodii în care se găsește motivul popular utilizat de Flechtenmacher în *Cetatea Neamțului*, și anume melodia nr. 4 „Chanson valaque” și nr. 15 „Cîntecul lui Bujor tîlhar”.

Fr. Rouschitzki, „Cîntecul lui Bujor tîlhar” :

În 1848 Charles Mikuli²⁵ publică alte două variante: „Sub o culme de cetate” și „Bujoru”.

O variantă apropiată de cea a lui Flechtenmacher o publică J. A. Wachmann²⁶ sub numele de „Air Oltenesk” nr. 1.

Motivul melodic se recunoaște și în melodiile publicate de D. Vulpian²⁷: „Bujor haiducul” și „S-a stins așa de lesne”.

e) În afară de motive melodice, Flechtenmacher utilizează în creația sa și motive ritmice specifice unor jocuri populare, cum este „Ca la Breaza”, întâlnită de pildă în partea a II-a a *Uverturii Naționale Moldave*²⁸:

²⁴ Fr. Rouschitzki, *Musique orientale, 42 chansons et danses Moldaves, Valaques, Grecs et Turcs traduits, arrangés et dédiés à son Excellence Monsieur de Kisseleff*, [Iași, 1834], nr. 4 („Chanson valaque”) și nr. 5 („Cîntecul lui Bujor tîlhar”). Mss. fotocopie, Bibl. Institutului de etnografie și folclor.

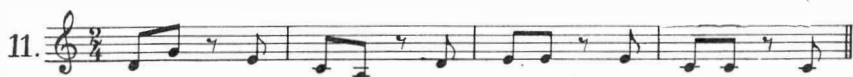
²⁵ Charles Mikuli, *Douze airs nationaux roumains recueillis et transcrits pour le piano*, cahier I, Leopold Wild, [1848], nr. VI („Sub o culme de cetate”) și nr. VII („Bujoru”), p. 10 și 11.

²⁶ Jean André Wachmann, *Méodies valaques pour le piano*, I. Roumania, chez H. F. Müller, Vienne, [1848], nr. 1, p. 3.

²⁷ D. Vulpian, *Musica populară. Balade, Colinde, Doine, Idyle...*, vol. II, 1885, nr. 35 („Bujor haiducul”), p. 17 și *Muzica populară. Romanțe...*, vol. III, București, Lib. Socec, 1885, nr. 252 („S-a stins așa de lesne”), p. 104.

²⁸ Al. Flechtenmacher, *Overture Nationale Moldave pour piano*, Iassy, Propr. de la Librairie Nouvelle, 1846, p. 2.

Anterior lui Flechtenmacher, acest motiv ritmic e utilizat și de Fr. Rouschitzki²⁹, în jocul „Dans valah” :

II. FOLOSIREA UNOR PROCEDEE DE CREAȚIE ÎNTÎLNITE ÎN PRACTICA POPULARĂ

Din procedeele utilizate în practica populară și folosite de Flechtenmacher, menționăm doar două.

a) Modulațiile din major în modul cromatic omonim cu secunda mărită între treptele 3—4. Aceasta se întâlnește mai ales în jocurile pe care le creează în stil lăutăresc.

Al. Flechtenmacher, *Cinel-cinel*, „Jocul junelor fete” :

b) Folosirea frecventă a trecerilor în diferite moduri, atât de familiare lăutarilor din acea vreme. De exemplu: „Hora finală” din *Cinel-cinel*³⁰ modulează din re minor armonic în sol minor, apoi într-un mod cromatic pe tonul lui mi (cu cvintă micșorată pe treaptă finală și cu treapta a doua mobilă), după cum se poate vedea din melodia de la exemplul nr. 5.

III. CREAREA UNOR MELODII DE JOC ÎN STIL LĂUTĂRESC

În afară de cele menționate mai înainte, subliniem tendința lui Flechtenmacher de a crea el însuși în stil apropiat de cel popular.

Constatăm că foarte numeroase arii create de compozitor sînt atât de aproape de stilul creațiilor muzicale populare, încît sîntem adesea tentați să căutăm corespondentul popular, deși nu-l putem afla. Aceasta este dovada că autorul a înțeles și a pătruns în arsenalul creatorului popular, reușind el însuși să ne dea melodii în stil popular.

²⁹ Fr. Rouschitzki, *Musique orientale, 42 chansons et danses Moldaves, Valaques, Grecs et Turcs...*, [Iași, 1834], („Dans valah”).

³⁰ Al. Flechtenmacher, *Cinel-cinel*. Vodevilă Națională în un act, p. 4 („Hora finală”).

Din această categorie fac parte numeroase melodii de joc, apropiate de cele lăutărești, sau numeroase hore, compuse în diferite ocazii și privind evenimente naționale mai importante, ca : „Hora Unirii“, „Hora nouă” (Florile Primăverii), „Hora muncitorilor”, „Horafetelor din Azilul Doamnei“, „Hora de salon”, „Horă” din *Cetatea Neamțului* etc. Se remarcă tendința compozitorului de a crea într-un stil propriu național, folosind caracteristicile populare prin utilizarea unor inflexiuni modale, a modulațiilor din major-minor, a secundelor mărite etc.

„Hora muncitorilor”³¹, care circulă pe un text cu un conținut protestatar, din punct de vedere muzical se apropie mult, prin simplitatea sa, de melodiile populare. Așa se face că a fost atît de mult cîntată după crearea ei. La aceasta a contribuit bineînțeles și textul, dar dacă melodia nu ar fi fost de o factură atît de populară desigur că n-ar fi continuat să se cînte împreună.

În stil popular este creată și *Mirele României – Horă nouă*³² :

Această horă circulă și în publicațiile vremii. D. Vulpian³³ publică două variante : hora „Mirele României” și cîntecul „Niculina”.

De asemenea prin amplificarea horei obișnuite, printr-o introducere și încheiere cu „o codă” ca în *Hora de salon*³⁴, contribuie la dezvoltarea „horelor de concert” din zilele noastre.

Conformîndu-se modei timpului, Flechtenmacher creează numeroase melodii de joc, ceea ce a contribuit la creșterea numărului de jocuri populare – hore și sirbe – în circulație, îndeosebi după anul 1860. Aceste „hore” create de compozitor, prin marea popularitate de care s-au bucurat, au intrat în repertoriul lăutarilor, devenind populare.

În lucrările sale, Flechtenmacher, căutînd să se apropie și mai mult de atmosfera populară, utilizează instrumentele respective, cum sînt : fluierul și buciumul. În *Cetatea Neamțului*³⁵ introduce acel motiv popular din „cîntecul lui Bujor” care este executat din fluier (vezi exemplul nr. 7). De asemenea folosește turnuri melodice care amintesc de buciumul.

Al. Flechtenmacher, *Cetatea Neamțului*, „Bucium” :

³¹ Al. Flechtenmacher, *Glasul desmoșteniților. Cîntece socialiste*, București, Tipo-Lito P. Cucu, 1898, p. 17–18 („Hora muncitorilor”).

³² Al. Flechtenmacher, *Mirele României – Horă nouă*, București, Imprimeria I. Cartu, Tipo Louis Weiss, 1868, p. 2–4.

³³ D. Vulpian, *Musica populară. Horele noastre...*, vol. II, București, [1886], nr. 758 („Mirele României”), p. 93 și nr. 784 („Niculina”), p. 102.

³⁴ Al. Flechtenmacher, *Hora de salon*, F. Wessely cidevant H. F. Müller, Vienne.

³⁵ Al. Flechtenmacher, *Cetatea Neamțului. Vodevilă Națională în 3 acte*, mss. 1008, B.A.R.

IV. CULEGEREA ȘI PUBLICAREA DE MELODII POPULARE

Melodii populare integrale întâlnim la Flechtenmacher numai în colecțiile de cîntece populare pe care le publică, și anume: *Collection de Chansons Moldaves*³⁶, *Cîntecele din Jianul*³⁷ etc. În ambele colecții întâlnim melodii de cîntec și joc cu o foarte mare circulație pe acea vreme.

Din această categorie menționăm melodia „Sub poale de codru verde” utilizată în colecția *Jianul*. Merită să reținem că cel care mai târziu va scrie cunoscuta „Hora muncitorilor” dovedește prin folosirea melodiilor menționate că de la început a fost alături de popor și a militat prin creația sa muzicală pentru îndeplinirea aspirațiilor acestuia.

Al. Flechtenmacher, *Cîntecele din Jianul*, „Sub poale de codru verde“ :

Melodia a circulat și în colecția *Cîntece de lume* a lui Anton Pann³⁸, în colecția lui Charles Mikuli³⁹, ca și la D. Vulpian⁴⁰, cu numele de „Ciobănașul”, „Pastorală din Banat” etc.

D. Vulpian, *Balade ...*, „Ciobănașul“ :

Ca și în alte colecții ale epocii, la Flechtenmacher întâlnim și „Doina Oltului”, melodie în stilul doinelor oltenești ce a avut o mare frecvență în aproape toate publicațiile compozitorilor din secolul al XIX-lea.

Colecția cuprinde, de asemenea, și vechiul cîntec popular „Am un leu și vreau să-l beau” pe care l-a folosit G. Enescu, chiar la începutul *Rapsodiei I-a în la major*. Acesta a avut o largă circulație și în tipărituri, precum la Ch. Mikuli⁴¹, cu titlul de „Passere galbenă”, la J. A. Wachmann⁴², sub titlul de „Air nr. 7, Am un leu și vreau să-l beau”, la

³⁶ Al. Flechtenmacher, *Collection de Chansons Moldaves*, Iassy, Lithogr. P. Müller, 1848.

³⁷ Al. Flechtenmacher, *Cîntecele din Jianul pentru piano*, București, C. Gebauer, p. 7.

³⁸ Anton Pann, *Cîntece de lume*, transcrise din psaltică în notație modernă, cu un studiu introductiv de G. Ciobanu, București, E.S.P.L.A., [1955], nr. 5, p. 104.

³⁹ Charles Mikuli, *Douze airs nationaux roumains recueillis et transcrits pour le piano*, cahier I, Leopold Wild, [1848], p. 14.

⁴⁰ D. Vulpian, *Muzica populară. Balade, Colinde, Doine, Idyle...*, București, 1885, nr. 77, p. 35.

⁴¹ Ch. Mikuli, *op. cit.*, nr. 11 („Passere galbenă”), p. 5.

⁴² Jean André Wachmann, *Mémoires Valaques pour le piano*, IV. *Les bords du Danube*, Vienne, nr. 7, p. 8.

D. Vulpian⁴³, cu titlul „Passere galbenă-n cioc”, asemănătoare cu melodia de joc a lui Mikuli.

Colecția *Cîntecele din Jianul* mai cuprinde și o melodie de joc popular în formă de „sîrbă”, cu mare circulație în acel timp.

Al. Flechtenmacher, *Cîntecele din Jianul*, nr. 7 :

Acest scurt fragment melodic, de 8 măsuri, e utilizat strălucit mai târziu „ca divertisment” de G. Enescu în *Rapsodia 1-a în la major*, unde se află notat în valori de două ori mai mici, revenind neschimbat de mai multe ori în rapsodie.

În afară de influența melodiilor populare, Flechtenmacher creează și melodii de origine cultă, care prin intensa circulație atît în mediul orășenesc, cît și în cel țărănesc, în care se integrează, devin populare.

Astfel, melodia „Pe o stîncă neagră”⁴⁴, creație a lui Flechtenmacher, pe cunoscutele versuri ale lui Bolintineanu, s-a bucurat de o intensă circulație în mediul orășenesc :

Melodia a fost folosită și de Anton Pann⁴⁵, Ch. Mikuli⁴⁶, Al. Berdescu⁴⁷, D. Vulpian⁴⁸ și utilizată cu măiestrie de G. Enescu în *Rapsodia 2-a în re major*⁴⁹. Această melodie, prelucrată și amplificată orchestral prin armonizări diferite, prin punctări ritmice purtate la toate

⁴³ D. Vulpian, *Musica populară. Balade, Colinde...*, op. cit., nr. 272, p. 110.

⁴⁴ Al. Flechtenmacher, *Mutter Stefan's des Grossen*, Bucharest, Johanne Weisse, p. 1.

⁴⁵ Anton Pann, *Cîntece de lume...*, op. cit., nr. 109, p. 221.

⁴⁶ Ch. Mikuli, op. cit., cahier I, [1848], nr. VI („Pe o stîncă 'naltă”), p. 12.

⁴⁷ Al. Berdescu, *Melodii române pentru pianoforte*, caiet 5, București, 1860, nr. p. 3.

⁴⁸ D. Vulpian, *Musica populară. Balade, Colinde...*, op. cit., nr. 326, p. 130.

⁴⁹ G. Enescu, *Rapsodia 2-a în re major* (op. 11, nr. 2), București, 1902.

instrumentele, este apoi preluată de orchestră în „tutti”; fiind mereu îmbogățită, ea a dobândit o mare popularitate, căreia numai geniul enescian a reușit să-i imprime strălucire și putere evocatoare.

O altă creație a lui Flechtenmacher, care din mediul orășenesc a trecut la cel țărănesc, integrându-se în tiparul melodiei populare, este cîntecul „Te îndură de plăcere”⁵⁰.

Melodia aparține categoriei de „cîntece de lume”, la modă pe atunci, în care se observă influența celor două stiluri — oriental și occidental — întrepătrundere care s-a produs într-o vreme cînd cele două stiluri muzicale erau la fel de influente la noi. Variantele acestui cîntec le găsim în: J. A. Wachmann⁵¹, Ch. Mikuli⁵², Anton Pann⁵³, Alexis Gebauer⁵⁴, D. Vulpian⁵⁵, Z. Dimitrescu⁵⁶, Pompiliu Pîrvescu⁵⁷, Gh. Dima⁵⁸.

Toate variantele au circulat în tipărituri, deci în mediul orășenesc. O dată cu pătrunderea în repertoriul țărănesc, melodia s-a integrat în tiparul melodiei populare prin sistemul centonizării (adică al păstrării unui fragment melodic mai realizat, care se combină cu alte motive populare de largă circulație), cum este cazul cu melodia publicată de Pompiliu Pîrvescu⁵⁹.

Menționăm că Flechtenmacher folosește în creațiile sale și melodii ale altor popoare, de exemplu prima melodie din *Uvertura Națională Moldavă*⁶⁰. Melodia, de origine germană, a circulat ulterior în manualele de școală ca „joc de copii”, pe cunoscutul text „Vulpe tu mi-ai furat gîsca”, devenind melodie populară de joc.

După cum s-a văzut, Flechtenmacher a acordat o atenție deosebită creațiilor populare și tocmai prin aceasta s-a impus ca o personalitate de

⁵⁰ Al. Flechtenmacher, *Te îndură de plăcere*. Iassy, Bureau de la Feuille Communale, 1846.

⁵¹ J. A. Wachmann, *Mémoires Valaques pour le piano*, I, Roumanie, nr. 7 („Chanson”), chez H. F. Müller, Vienne, [1848].

⁵² Ch. Mikuli, *op. cit.*, p. 14.

⁵³ Anton Pann, *Cîntece de lune*, *op. cit.*, nr. 136, p. 259—260.

⁵⁴ Alexis Gebauer, *Bouquet de mélodies valaques...*, Bucharest, A. Gebauer, nr. 1.

⁵⁵ D. Vulpian, *Muzica populară. Române...*, *op. cit.*, nr. 110 și 226.

⁵⁶ Z. Dimitrescu, *52 hori naționale din România*, București, Tipo-Lito Z. Dimitrescu, p. 37 („Hora lăulărească”).

⁵⁷ Pompiliu Pîrvescu, *Hora din Caral*, București, 1908, p. 154, nr. 16 („Hora în două părți”).

⁵⁸ Gh. Dima, *Cîntece populare și melodii vechi românești, pentru cor de bărbați*, caiet V, București, Jean Feder, [f. a.], p. 7.

⁵⁹ Elisabeta Dolinescu, *Pătrunderea unei creații culte și semiculte în cîntecul popular*, în „Rev. de etnografie și folclor”, an. IX, 1964, nr. 3, p. 262.

⁶⁰ Al. Flechtenmacher, *Ouverture Nationale Moldave pour piano*, Iassy, Propr. de la Librairie Nouvelle, 1846, p. 1.

frunte a vieții muzicale românești, fiind primul dirijor al teatrului românesc și primul compozitor care utilizează intonațiile naționale.

Presa contemporană, ca și fruntașii vieții culturale moldovenesti, a relevat rolul „acestui mare animator al teatrului și muzicii românești” pentru formarea gustului românesc, pentru muzica națională.

Aricescu îl numește „cel dintîi creator al muzicii dramatice române”; Filimon subliniază rolul „acestui veritabil interpret al sentimentului nostru muzical”, iar marele istoric Bogdan Petriceicu Hasdeu, cu ocazia reprezentării operei sale istorice *Răzvan și Vidra*, elogiază meritele muzicii artistului : „tot ce face dl. Flechtenmacher e plin de efect și naționalitate”.

Desigur că Flechtenmacher a avut limitele sale; lipsea o tradiție muzicală românească, îi lipsea lui însuși o pregătire temeinică în arta compoziției, el fiind în primul rînd violonist. Nu putem totuși să nu recunoaștem că prin atașamentul lui față de arta populară a contribuit la pregătirea terenului pentru apariția școlii muzicale românești, al cărei exponent strălucit a fost marele nostru George Enescu.

Din cercetarea creației muzicale a lui Flechtenmacher, se vede clar că folclorul muzical a participat din plin, încă de la început, la făurirea culturii muzicale românești.

ALEXANDRU FLECHTENMACHER ET SA PRÉOCCUPATION POUR LA MUSIQUE POPULAIRE ROUMAINE

Le nom d'Alexandru Flechtenmacher se trouve fortement attaché aux débuts de la culture roumaine et aux principaux promoteurs du nouveau courant créé par la revue « Dacia literară » aux environs de l'année 1840, qui luttaient en faveur d'une culture nationale, appartenant au peuple.

Ainsi que ses devanciers, les intellectuels progressistes qui s'étaient inspirés de réalités roumaines et qui avaient reflété les aspirations des masses populaires, Alexandru Flechtenmacher s'engagea dans la même voie et continua à puiser dans la création populaire du temps et du milieu dans lequel il a vécu et travaillé.

Depuis l'« Ouverture nationale moldave », qui marque son début en 1846, jusqu'à *Baba Hîrca* — la première opérette roumaine en date — et aux 600 compositions musicales presque toutes écrites pour des œuvres roumaines de théâtre, parues entre 1840—1880, dues à la plume d'un Vasile Alecsandri, d'un Matei Millo, etc., on peut retrouver les airs nationaux inspirés de la création populaire.

D'après la manière dont il met à profit ce qu'il puise à la création populaire, on peut établir quatre catégories :

I. *Composition de pièces musicales ayant à la base des motifs de musique populaire.*

II. *Emploi de procédés de création rencontrés dans la pratique populaire.*

III. *Composition d'airs de danse à la manière des ménétriers.*

IV. *Recueil et publication de mélodies populaires.*

Grâce à l'emploi du folklore dans son œuvre, Alexandru Flechtenmacher a une importante contribution à la création d'une culture musicale roumaine, dès ses débuts ; il compte aussi parmi les artistes qui frayèrent le chemin à l'école musicale roumaine dont l'illustre représentant a été le génial compositeur George Enescu.

ADA-KALEH
ASPECTE ISTORICO-ETNOGRAFICE.
AȘEZARE — GOSPODĂRIE *

MONICA BUDIȘ

PRIVIRE GENERALĂ

Prin pitorescul său exotic, insula Ada-Kaleh a atras și va mai atrage încă, pînă la dispariție, un număr impresionant de turiști români sau străini. Au fost și vizitatori care, încântați de frumusețea sălbatică a „insulei fermecate, misterioase, a insulei visului și uitării”¹, a acestui „ultim bastion al dominației turcești în Europa Centrală”², și-au așternut impresiile pe hîrtie. Lipsește însă o sintetizare etnografică și folclorică a ceea ce înseamnă Ada-Kaleh. Există două comunicări, de dată recentă, care cuprind numai aspecte ale acestor domenii³.

În ideea „de a se întocmi o monografie științifică a cetății insulare Ada-Kaleh”⁴ vom încerca — în măsura în care ne va fi posibil — să elucidăm cîteva chestiuni etnografice referitoare la așezarea ca atare, la gospodărie, locuință. Nu putem însă trece cu vederea peste o serie de alte aspecte, ca cel geografic, toponimic, istoric, social-economic, care creează un cadru mai larg de înțelegere a problemelor de etnografie. Studiul nostru se bazează pe bibliografia existentă referitoare la insulă sau la etnografia turcească, dar mai ales pe materialul de teren.

* Studiul de față reproduce textul comunicării susținute, la 27 aprilie 1968, la Societatea de științe filologice, Secția de studii orientale.

În text vom folosi următoarele prescurtări: A.T.S. = Arhivele Statului, Turnu-Severin; F.O.M. = Fondul Ocîrmuirii jud. Mehedinți.

Pentru materialul de arhivă consultat de M. Budiș sau Gh. Ținică, s-a trecut în paranteză numai numele.

¹ Gino Lupi, *Ada-Kaleh, insula fermecată*, trad. Ion Berciu, în „Neamul românesc”, 17. XI. 1932.

² Jan Reychmann, *Zaklada Ada-Kaleh*, în „Przeglad orientalistyczny”, Warshawa, 41 (1961), nr. 4.

³ Val Cordon, *Beklasismul în Ada-Kaleh, Miskin Baba (Sfîntul murdar)*, Craiova, 1967 (lucr. rotaptr.); Ghizela Sulițeanu, *Muzica populară turcească din Ada-Kaleh*, comunicare susținută la Societatea de științe filologice, Secția de științe orientale.

⁴ M. Gurboglu, *Arhiva insulei Ada-Kaleh și importanța ei*, București, 1962 (extras din „Rev. arhivelor”, nr. 1, 1962, p. 146).

COORDONATE GEOGRAFICE

Insula Ada-Kaleh, lungă de aproximativ 1750 m, lată de 400—500 m, cu o suprafață de circa 75 ha, este situată în zona Porților de Fier (numite și Gherdapuri, Demirkapu, Vir) și a muntelui Alion. Se află la o distanță de 3 km de Orșova și 21—22 km de Turnu-Severin; are o latitudine de 44°42' 11" și o longitudine de 20°5'5". Este formată din „pietrișul și nisipul transportat de conul de dejecție al Cernei”⁵. Are forma unui ostrov mobil, fixat printr-o vegetație puternică. „În jurul insulei se formează și acum mici ostroave constituite din pietrișuri grosolane și nisip, care în timpul apelor scăzute ale Dunării se racordează la marginile insulei Ada-Kaleh”⁶. Altitudinea ostrovului este de 45 m deasupra nivelului mării.

TOPONIMIE ȘI SCHIMBĂRI DE TOPONIMIE

Insula este cunoscută încă din antichitate sub numele de Erithya⁷, Continusa⁸, Iernis⁹ sau Kyraunis¹⁰ (Cyraunis). Se povestește că „pe un basorelief descoperit în insula Cipru și care decorase pedestalul unei statui colosale a lui Hercule se reprezintă scena răpirii cirezilor lui Geryon din insula Erithya, care vom vedea că e insula numită Rușava, iar azi Ada-Kaleh. Regele uriaș, numit în legendele grecești Geryon, își ținea pe insula Erithya (Roșia, Rușava, Ada-Kaleh) cirezile sale minunate de boi și vaci”¹¹. Din aceeași sursă aflăm că, zeița Iunona trimițând o muscă columbăcă asupra cirezilor luate de la Geryon, ele se împrăstie prin munții Traciei, iar Hercule atribuie această calamitate Dunării, pe care o transformă dintr-un fluviu navigabil într-unul nenavigabil. La Gherdapuri, se zice că Hercule a aruncat pietre enorme pentru a împiedica intrarea bestiiilor sau a monștrilor¹². Există și legenda că Hercule a venit în această insulă pentru a lua un măslin sălbatic, pe care să-l ducă în templul lui Iupiter (tatăl său) din Olimpia spre a servi la încoronarea câștigătorilor de la Jocurile Olimpice. Acest fapt ar explica numele de Continusa (patria măslinului sălbatic)¹³, iar clima mediteraneană ar fi o dovadă în plus în acest sens. Flora din Clisură, mai ales din sectorul Orșova-Vîrciorova, „este un adevărat caleidoscop de vegetație opulentă și variată, unul din punctele fitografice și floristice cele mai importante ale țării — se întîlnesc plante nemorale ale Europei Centrale, cu elemente de stepă pontică și dalmatică,

⁵ P. Cotet, *Problema defileului Dunării la Porțile de Fier*, în „Probleme de geografic”, nr. 1, 1954, p. 99—119.

⁶ Dr. R. I. Călinescu, *Contribuții la studiul insulei Ada-Kaleh, structura și evoluția geologică*. În „Arhivele Olteniei”, nr. 77—78, 1935, p. 135.

⁷ Ahmet Ali, *Monografia insulei Ada-Kaleh*, Craiova, Scrisul românesc, 1934, p. 3.

⁸ M. Ar. Dan, *Monografia insulei Ada-Kaleh*, Timișoara, 1936, p. 9; Ahmet Ali, *op. cit.*, p. 3; Gino Lupi, *art. cit.*; Daniel Laitin, *Dunărea între Baziaș și T. Severin*, București, 1925, p. 6.

⁹ Gino Lupi, *art. cit.*

¹⁰ Gino Lupi, *ibidem*; M. Guboglu, *op. cit.*, p. 117; J. Reychmann, *op. cit.*

¹¹ Coriolan Buracu, *Hercule Hercules, Iovan Iorgovan, T. Severin*, 1924, p. 5.

¹² Coriolan Buracu, *ibidem*.

¹³ Coriolan Buracu, *ibidem*; Gino Lupi, *art. cit.*

elemente din regiunea balcanică și moesiacă cu cele din clima mediteraneană”¹⁴.

Insula și-a schimbat numele în câteva rînduri. Dacă admitem numele de mai sus, ulterior ea apare ca Rușava, cu o etimologie ce trebuie căutată „în onomasticul Hrusaor (tatăl uriașului legendar Geryon). Lăsînd afară H, rămîne Rusaor, Rușava”¹⁵. Pe o hartă din 1716 insula apare cu numele de Carolina¹⁶, iar din 1739 — Orșova Nouă¹⁷ (cu derivare de la Rușava) sau Ostrov¹⁸. De asemenea sînt atestate numirile Porizza¹⁹, Ostrovul Mare²⁰, Insula Țiganului²¹, Insula cea Mare²². După 1788 insula s-a numit Ada-Kaleh, acest nume traducîndu-se prin „Insula cetate”, „Insula fortăreață”.

SCURTE CONSIDERAȚII ISTORICE

Nu vom intra cu amănunte prea mari în istoricul insulei; nici nu ar fi indicat, ele depășînd cadrul studiului nostru. Vom insista numai asupra acelor date care ne sînt indispensabile, accentuînd asupra adevărului că Ada-Kaleh, fiind „cheia de pătrundere spre Transilvania, Ungaria, Serbia, Bulgaria, România”²³, „un fel de Gibraltar în această regiune” și „sentinela Austriei pe fluviu la răsăritul imperiului”²⁴, a avut una din cele mai frămîntate istorii. „Cetatea are o importanță capitală în această regiune a fluviului. Ea domină drumurile ambelor țarmuri, care din cauza înălțimilor sînt silite a trece sub focul său. Este cheia trecătoare dintr-un basin într-altul al Dunării”²⁵.

Toate faptele relatate justifică în mare parte cauza pentru care Ada-Kaleh-ul a fost disputat alternativ — uneori pentru perioade foarte scurte — între Austria și Turcia, ceea ce a determinat fortificarea insulei. După unele izvoare²⁶, insula ar fi fost prevăzută cu șanțuri de apărare încă din timpul năvălirilor barbare, constituind un refugiu pentru români. Începutul fortificațiilor este atribuit lui Bela al IV-lea și Ludovic, pe la 1390²⁷, sau lui Ioan de Hunedoara²⁸. Majoritatea izvoarelor conchid că fortificații sistematice încep în timpul lui Leopold I (1640—1705)²⁹ sau

¹⁴ Alex. Borza, *Notițe botanice din Riviera Oltenei*, în „Arhivele Oltenei”, nr. 18—19, 1925, p. 151—152.

¹⁵ Coriolan Buracu, *op. cit.*, p. 5.

¹⁶ Daniel Laitin, *Dunărea între Baziaș și T. Severin*, București, 1925, p. 63, și Ahmet Ali, *op. cit.*; J. Reychmann, *op. cit.*

¹⁷ D. Laitin, *op. cit.*, p. 63; J. Reychmann, *op. cit.*

¹⁸ D. Laitin, *op. cit.*, p. 63.

¹⁹ C. C. Giurescu, *Material pentru istoria Oltenei sub austriei*, București, Tipogr. Gutenberg, 1913, vol. I, p. 312.

²⁰ M. Guboglu, *Arhiva insulei Ada-Kaleh...*, p. 118.

²¹ M. Guboglu, *ibidem*.

²² M. Guboglu, *Despre arhiva turco-orientală din biblioteca V. Kolarov*, Sofia, în „Revista arhivelor”, nr. 2, 1959, și nr. 1, 1960, p. 181.

²³ M. Ar. Dan., *op. cit.*, p. 11.

²⁴ M. Drăghicescu, *Dunărea de la Orșova la Mare*, Galați, 1884, p. 53.

²⁵ M. Drăghicescu, *op. cit.*, p. 54.

²⁶ Ahmet Ali, *op. cit.*, p. 6.

²⁷ Ahmet Ali, *op. cit.*, p. 6, nota, citîndu-l pe Hunfolvy, vol. II, p. 195.

²⁸ P. Dragalina, *Din istoria Banatului de Severin*, Caransebeș, 1899.

²⁹ Ahmet Ali, *op. cit.*, p. 6; M. Guboglu, *Arhiva insulei Ada-Kaleh...*, p. 118.

al lui Eugen de Savoia, prin trimiterea în insulă a generalului Mercy³⁰. În orice caz, începînd din 1716 datează primele fortificații permanente³¹. Reiese foarte clar faptul că nesiguranța vremurilor istorice, continua dispută austro-turcă au făcut ca între secolele al XV-lea și al XIX-lea insula Ada-Kaleh să devină o adevărată fortăreață, un punct strategic de pătrundere a Turciei spre Europa Centrală. Desigur că această situație nu putea fi pe placul Austro-Ungariei, pe care o deranjau în mod deosebit legăturile comerciale ale Ada-Kaleh-ului cu Orientul Apropiat. Astfel, după ce în 1526 insula fusese atribuită pentru prima dată turcilor, iar în 1689 revenise pentru scurtă vreme austriecilor, în 1691 ea cade din nou în mîna turcilor. Se pare că după această dată ea începe să fie populată. În 1716, domnitorul muntean N. Mavrocordat trimite în insulă trei sau patru mii de valahi, pentru paza mai promptă a frontierei. După multe alte schimbări de stăpîni, fiecare contribuind la suplimentarea fortificațiilor, insula trece în 1878 sub protectoratul Austro-Ungariei și sub stăpînirea Porții, iar după 1918, prin tratatul de la Trianon, este atribuită României.

CONSIDERAȚII SOCIAL-ECONOMICE : LEGĂTURILE CU ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI CU IMPERIUL OTOMAN

În toată această perioadă de seculară frămîntare istorică, din punct de vedere social-economic insula a avut o oarecare autonomie, favorizată în special de relațiile comerciale, care începînd cu secolul al XIX-lea se dezvoltă pe baze de porto-franco. Relațiile de porto-franco se explică prin faptul că, Imperiul otoman devenind după blocada napoleoniană din 1806 locul de tranzit pentru exporturile din Europa și fiind — pînă la Regulamentul Organic — singurul care reglementa relațiile comerciale și vamale, toate mărfurile, în orice cantitate, intrau în Ada-Kaleh fără vamă, iar de aici în Țara Românească erau impuse la o taxă de 3—5 sau chiar 8%. „Între 1809—1813 Ada-Kaleh a cunoscut o epocă de prosperitate datorită relațiilor comerciale dintre Orient și Occident“³². Apogeul maxim de înflorire al insulei are loc în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Cauzele sînt aceleași care au făcut și din Vîrciorova o așezare-tîrg de o deosebită factură economică³³. Le vom rezuma în cîteva cuvinte :

1. Așezarea insulei la intersecția principalelor căi de comunicație pe uscat și pe apă.

2. Înființarea în 1833 a tîrgului săptămînal de la Vîrciorova, îndeosebi în urma intervenției guvernatorului insulei Ada-Kaleh, deoarece după 1829, desființîndu-se sistemul conform căruia insularii primeau provizii din Oltenia și Muntenia, ei erau nevoiți să se autoaprovizioneze. La acest tîrg „adunîndu-se locuitorii Prințipatului cu producturi de vînzare să poată veni locuitorii cetățeni (cei din Ada-Kaleh) să-și poată cumpăra

³⁰ Th. Tripcea, *Clisura Dunării cu privire specială la Orșova și Ada-Kaleh*, S.R.S.C., 1958, p. 20.

³¹ *Encyclopédie d' Islam* (par B. Lewis, Ch. Pellat, I. Schacht), Nouvelle édition, Paris, Leyden, vol. I, fasc. III, p. 179.

³² Th. Tripcea, *op. cit.*, p. 65.

³³ M. Budiș, *Vîrciorova, sat-tîrg pe valea Dunării*, lucrare în manuscris.

cele trebuincioase pentru hrană, aflindu-se în lipsă. Oricine din locuitorii Prințipatului va fi slobod a veni la acest târg cu orice fel de produse și mărfuri ca să le vîndă celor de peste Dunăre cu bani, fără a putea să-și cumpere cevași de la aceia, fiindcă asemenea cumpărături se fac la Carantina Cerneț³⁴, unde mărfurile erau supuse „taxelor legiuite prin tarifurile vămilor și a exporației produhuților”³⁴. După o scurtă perioadă de întrerupere, târgul se reînființează în 1834, durînd pînă către finele primei jumătăți a secolului al XX-lea.

3. Legăturile insulei cu Țara Românească și cu Imperiul otoman. Numai aparent insula era o izolată în mijlocul Dunării, deoarece — la fel ca în situația Vîrcioarei³⁵ — tot traficul comercial dintre Orient și Occident se efectua în sud-vestul României, prin Ada-Kaleh. Ea facilita navigația transversală pe Dunăre: prin Ada-Kaleh, Belgrad și Vidin, legătura cu Constantinopolul era ușoară și rapidă. Legăturile cu Orientul și cu Occidentul erau un efect al convențiilor României cu Austro-Ungaria și cu Turcia³⁶. Ada-Kaleh primea daruri pentru Ramazan și „zaherea” (cereale, cirezi de cornute, caprine, grăsimi, miere, procurate de negustori la prețuri reduse) din Țara Românească³⁷. Insularii puteau trece în Țara Românească și în Ungaria numai în baza unei adeverințe în limba franceză, cu rol de pașaport, eliberată de Ministerul de Externe sau de Mindüratul (guvernatorul) otoman³⁸.

Legăturile dintre Ada-Kaleh și Țara Românească nu erau numai comerciale, ci și de altă natură. Începînd din 1800 și pînă după răscoala lui Tudor Vladimirescu, soldații garnizoanei turce din Ada-Kaleh — adalii — fac diverse incursiuni în Mehedinți și Gorj, prădîndu-le de toate avuțiile — nu scapă nici „gospodăria [lui Tudor Vladimirescu] de la Cerneț”³⁹. Uneori adalii iau și robi.

Faptul că în urma unei înțelegeri între Mola-aga și Regep-aga din Ada-Kaleh 4 plăși din județul Mehedinți fuseseră cedate muhafizului din Ada-Kaleh⁴⁰ a facilitat fuga unor români în insulă⁴¹ și invers⁴², căsătorii mixte⁴³, contrabandă în special cu vite, cereale, gaz, zahăr, miere, „sare, cînepă valahă”⁴⁴, spirt, tutun. Deși interzisă de lege⁴⁵ (paragraful 22 din Condițiile vămii), contrabanda aducea oarecare venituri celor care o practicau.

Alte legături cu Țara Românească au constat în faptul că insularii au fost ajutați cu bani și cu meșteri elteni pentru repararea școlii și a moscheii; li s-au dat, de asemenea, lemne la prețuri convenabile. Uneori,

³⁴ A.T.S., F.O.M., dosar 2101/1833; 2633/1074, fila 1 (Gh. Ținică, T. Severin).

³⁵ Monica Budiș, *lucr. cit.*

³⁶ C. Băicoianu, *O pagină a relațiilor noastre comerciale cu Austro-Ungaria*, București, 1898 și *Relațiile noastre cu Turcia de la 1860 pînă în prezent*, București, 1901.

³⁷ M. Guboglu, *Arhiva insulei Ada-Kaleh...*, p. 122, 125 etc. *Despre arhiva turco-orientală...*, p. 186.

³⁸ M. Guboglu, *Arhiva insulei Ada-Kaleh...*, p. 131.

³⁹ *Istoria României*, București, Edit. Academiei, vol. III, 1964, p. 869.

⁴⁰ M. Guboglu, *Arhiva insulei Ada-Kaleh...*, p. 121.

⁴¹ A.T.S., F.O.M., dosar. 5205/1835; dosar 2449/1831, fila 78 (Gh. Ținică).

⁴² A.T.S., F.O.M., dosar 2449/1831, fila 78; 6332/1834, fila 484 (Gh. Ținică).

⁴³ A.T.S., F.O.M., dosar 6332/1834, fila 484 (Gh. Ținică).

⁴⁴ M. Guboglu, *Arhiva insulei Ada-Kaleh...*, p. 133 și *Despre arhiva turco-orientală...*, p. 184, 211.

⁴⁵ M. Guboglu, *ibidem*.

participau alături de români la munci comune. În 1833 se efectuează lucrări „pentru tăierea pietrei și curățitul Dunării din jos de cetatea Ada-Kalis“⁴⁶, la care — în afara unor ingineri — participau locuitori din Valahia și Ada-Kaleh. Aceste legături, precum și privilegiile comerciale, nu durat pînă în prima jumătate a secolului al XX-lea.

Privilegiile comerciale anterioare, atît de importante mai ales pentru o anumită categorie socială — negustorii —, nu puteau fi abandonate cu multă ușurință. Ele sînt recăpătate în a treia decadă a secolului al XX-lea, cînd la solicitarea insularilor ia ființă societatea „Musulmana”, cu care ocazie „prin jurnalul Consiliului de Miniștri cu nr. 618, din 5 iunie 1931, s-a încuviințat scutirea de orice taxe a următoarelor mărfuri, ce vor servi anual locuitorilor din insula Ada-Kaleh, atît pentru nevoile lor, cît și pentru vinderea în detaliu la vizitatori: 10 vagoane de zahăr, un vagon și jumătate de băuturi spirtoase de proveniență indigenă, 2 vagoane cafea, un vagon tutun, 13 milioane 900 de mii tuburi țigarete, 1000 kg țigări foi, 1500 kg obiecte amintiri cu caracter turcesc (farfurii, chibritelnițe, vase de flori, scrumiere, bijuterii false de gablonț, bastoane, ciubuce, rame), afară de țesături și covoare, 1500 bucăți fesuri, toate de proveniență străină. Vnzarea la vizitatori din aceste lucruri se va face în cantități mici, după cum urmează: fiecărui vizitator cîte 500 gr zahăr sub formă industrializată (rahat, dulceață etc.) și cafea prăjită sau măcinată, 250 gr băuturi spirtoase, 25 țigarete în cutii, 10 țigări de foi, un obiect sau două de amintiri cu caracter turcesc. Tot ce va depăși aceste cantități se va impune la taxele convenite. Pentru împiedicarea abuzurilor ce s-ar putea face cu aceste mărfuri se vor lua următoarele măsuri: vama Orșova va trimite un funcționar la sucursala vamală din insula Ada-Kaleh cu îndatorirea de a supraveghea atît descărcarea acestor mărfuri pe insulă, cît și scoaterea lor de vizitatori. La descărcarea mărfurilor, verificarea lor se va face de un taxator, asistat de girantele sucursalei. Grănicerii vor înființa posturi de pază în jurul insulei spre a putea împiedica contrabanda, iar debarcărilor și îmbarcărilor făcîndu-se numai în punctul indicat de vamă”⁴⁷. Efectele înființării „Musulmanei” se răsfrîng asupra tuturor locuitorilor, deoarece „25% din beneficiul net se va împărți la toți locuitorii musulmani ce se găseau domiciliați în Ada-Kaleh la data de 4 mai 1931 și care nu fac parte din această societate”⁴⁸. În afara societății „Musulmana” mai existau încă 194 de firme în 1932, 155 în 1933, 134 în 1934, 124 în 1935, 161 în 1936, 160 în 1937⁴⁹. Prin ele se făcea comerț de coloniale, mărunțișuri, băuturi spirtoase, suveniruri, rahat, dulceață. Produsele erau desfăcute fie direct în insulă, prin sistemul bazarului oriental, fie de 3 ori pe săptămînă la Orșova sau la tîrgurile săptămînale de la Virciorova și de la Techia (Iugoslavia). Avantajul de a fi cumpărate direct din insulă consta în faptul că mărfurile nu erau supuse la taxe de consumație.

⁴⁶ A.T.S., F.O.M., dosar 2790/1832, fila 127, 128, 131; 2790/1833, fila 135 (Gh. Ținică).

⁴⁷ A.T.S., dosar 15/1932, copie după jurnalul Consiliului de Miniștri de interes general, publicat în „Monitorul oficial” nr. 135/15 iunie 1931 (M. Budiș).

⁴⁸ A.T.S., dosar. 15/1932, Fondatorii Societății „Musulmana” din Ada-Kaleh (M. Budiș).

⁴⁹ A.T.S., inv. 5/1931 cu firmele individuale înscrise în Registrul comerțului pe 1931-1932 (M. Budiș).

În afara acestor privilegii, erau cîteva familii care, făcînd curse cu vapoarele ce circulau între Viena și Galați și preparînd produse specifice turcești la prețuri ridicate, obțineau o serie de venituri suplimentare⁵⁰.

Așa cum s-a văzut, ocupația principală a locuitorilor era comerțul. Restul populației erau pescari, barcagii, pomicultori. Pescuitul se făcea îndeosebi în spațiul Vîrciorova-Cerna și Cazane, pînă la începutul secolului al XX-lea pescuitul fiind liber, nesupus la taxe⁵¹. Noi surse de muncă și de venit au oferit fabrica de țigări, înființată în 1925, și cea de confecții, în 1927. O statistică recentă⁵² înregistrează un număr de 120 de muncitori la fabrica de confecții, 68 la cea de țigări, 3 la uzina electrică, 35 la unitățile comercial-culturală și administrative din comună, 17 în alte întreprinderi, 79 pensionari de stat. Aceeași statistică atestă că din numărul total de 511 locuitori, cu 163 de gospodării, 444 sînt turci, 61 români, restul albanezi, unguri, cehi, sirbi.

LOCUIȚA

Insula Ada-Kaleh, cu ulițele sale strîmte, cu bazare și cafenele, cu femeile ce au purtat „feregeaua” pe față pînă la începutul secolului al XX-lea și bărbații îmbrăcați în salvari, vorbind un dialect turc, cu obiceiuri, practici, superstiții specifice turcești, s-a apropiat din multe puncte de vedere de situația din Orientul Mijlociu. Aproximarea a fost remarcată încă de la sfîrșitul secolului al XIX-lea⁵³. Se constată acest fapt și în privința locuinței. Ceea ce o deosebește de semenele ei din alte părți ale Imperiului otoman constă în special în existența cetății cu fortărețele și cazematele sale, în insuficiența și configurația terenului, de multe ori expus inundațiilor Dunării. Toate acestea au influențat, pînă la determinare, structura cu totul aparte și eterogenitatea gospodăriilor din insulă. Ca așezare, se poate constata că gospodăriile sînt construite: a) în interiorul primei cetăți; b) între cetăți; c) pe cazemate; d) complet în afara cetății.

Credem că nu greșim dacă considerăm că o fază inițială a locuirii insulei a constat în amenajarea gospodăriilor în interiorul cazematei. În 1738, insula fiind bombardată de turci, „apărătorii au fost nevoiți să stea în cazemate, unde au început să se îmbolnăvească din cauza umezelii și a lipsei de hrană”⁵⁴. Locuirea în cazemate era deci efectul unei măsuri de securitate, cauzată de dese războaie și de vremurile de nesigurantă istorică. „Populația turcă locuiește în cazematele ruinate și umede ale cetății”⁵⁵. Ieșirea din cazemate a început după 1885, cînd a existat o oarecare acalmie a evenimentelor istorice și cînd insula a încetat de a mai fi o garnizoană militară. „În ultimul timp locuitorii au început să-și clă-

⁵⁰ Inf. Ilias Giafer, 70 ani, Ada-Kaleh.

⁵¹ Ilias Giafer, 70 ani și Omer Feyzi, 72 ani, Ada-Kaleh.

⁵² Sfatul popular al comunei Ada-Kaleh. Situația statistică cuprinzînd cetățenii comunei Ada-Kaleh pe sexe, naționalități, după locul de muncă, conform recensămîntului din 1966.

⁵³ Maréchal de Moltke, *Lettres sur l'Orient*, Paris, Sandoz et Fischbacher, éditeurs, 1872, p. 2; I. Paget, *Hungary and Transylvania*, London, 1851, p. 2; Th. Tripcea, *op. cit.*, p. 51.

⁵⁴ Ahmet Ali, *op. cit.*

⁵⁵ Dr. R. I. Călinescu, *op. cit.*, p. 139.

dească locuințe mai igienice la suprafață, în afară de cazemate”⁵⁶. Excepție făcând avantajele pe care le oferea locuirea în exteriorul cazematelor, ea era favorizată și de condiții naturale. Astfel „în 1897 insula a fost inundată în întregime, ceea ce i-a determinat pe o parte din locuitori să se retragă spre părțile superioare ale cazematelor, unde s-au adăpostit în barăci de scinduri, improvizate în pripă”⁵⁷. Totuși, în 1930 erau încă

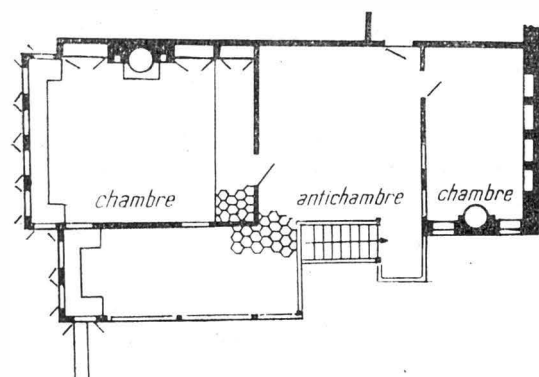

Fig. nr. 1. — Casă turcească cu plan de trei camere. Reproducere după Celal Esad Arseven, *L'art turc*, Istanbul, 1939.

Casă pe cetate (Rıza Osman), 1880

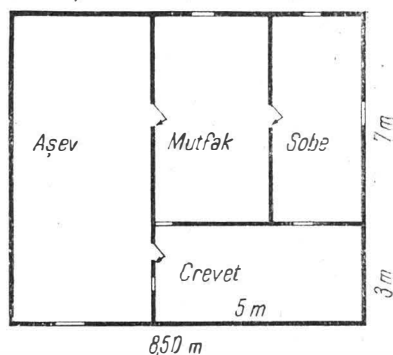

Fig. nr. 2. — Tip de casă cu trei camere și crevet (1880) din Ada-Kaleh (fără scară).

puține case exterioare cazematelor⁵⁸. După această dată, populația a ocupat și spațiile intercetate. Aceasta este o a doua fază de locuire a insulei. O a treia fază, cauzată de înmulțirea populației, o constituie extinderea suprafeței locuibile în afara cetății, pe toată insula. Astfel, populația a folosit cele mai mici spații libere; uneori chiar un zid al cetății a fost utilizat în scop practic, ca perete al casei. La o analiză mai amănunțită se constată că planul locuințelor din Ada-Kaleh este apropiat de acela al caselor din Turcia europeană⁵⁹. Considerăm necesar să exemplificăm prin câteva materiale comparative, reprezentând un plan de casă cu trei camere: o cameră (numită oda, sobe sau küçük oda), tindă (aşev) și bucatărie (mutfak) (fig. nr. 1, 2, 3). Ele există și în varianta de aşev cu două camere de o parte și de alta a lui (fig. nr. 4). În aşev se intră după ce în prealabil s-a trecut printr-un crevet deschis, ceea ce la casele românești corespunde prispei. Faptul că cele mai vechi locuințe din insulă au fost etajate cu o scară de lemn situată în exteriorul camerelor, în crevet, și cu acoperișul în două ape, din olane, nu este întâmplător. Acestea erau și caracteristicile caselor turcești din Ankara⁶⁰, din Iugoslavia⁶¹ etc.

⁵⁶ Dr. R. I. Călinescu, *ibidem*.

⁵⁷ Th. Tripcea, *op. cit.*, p. 54.

⁵⁸ Inf. Gheorghijă Geilan, 67 ani, româncă din Ada-Kaleh; Nazmi Emine, Ada-Kaleh.

⁵⁹ Celal Esad Arseven, *L'art turc*, Istanbul, 1939; Ivan Zdrancović, *Maison rurale dans les environs de Priština*, în „Bulletin de l'Institut ethnographique de la Serbie”, II — III (1953—1954), p. 797.

⁶⁰ Celal Esad Arseven, *op. cit.*, p. 96.

⁶¹ Ivan Zdrancović, *op. cit.*, p. 798; Amie Boué, *La Turquie d'Europe*, 4 vol., Paris, 1840.

Existența unei băi în orice casă turcă este dictată îndeosebi de necesități cultice, constituind totodată un element comun al locuințelor turcești. La fel, podirea cu dușumea, tavanul din grinzi netencuite, ferestrele mari se întâlnesc la toate casele turcești.

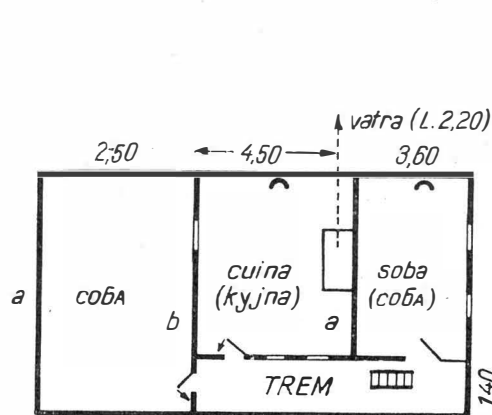

Fig. nr. 3. — Tip de casă turcească cu trei camere și crevet din jurul Prištinei (Iugoslavia) (la scară). Reproducere după Ivan Zdranović, *op. cit.*

Casă în interiorul cetății (Nazmi Emine)

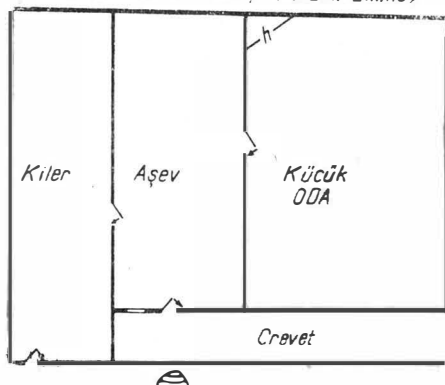

Fig. nr. 4. — Tip de casă cu trei camere (aşevul pe mijloc), din Ada-Kaleh (1912) (fără scară).

La locuințele de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea apar, uneori concomitent, la aceeași locuință, crevetul, chioșcul și papușlicul (fig. nr. 5). Se cuvine să facem câteva precizări. În

Locuință în afara cetății (Omer Halim İacut), 1900

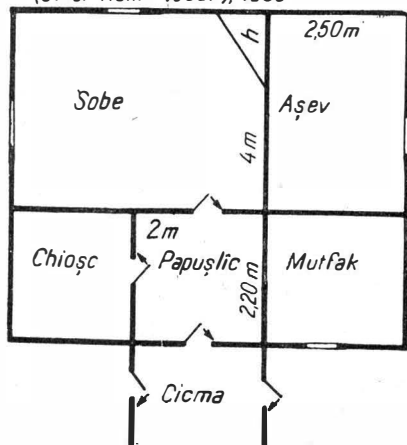

Fig. nr. 5. — Tip de casă din Ada-Kaleh cu cele trei forme de prispă (chiosc, cisma, papușlic) (fără scară).

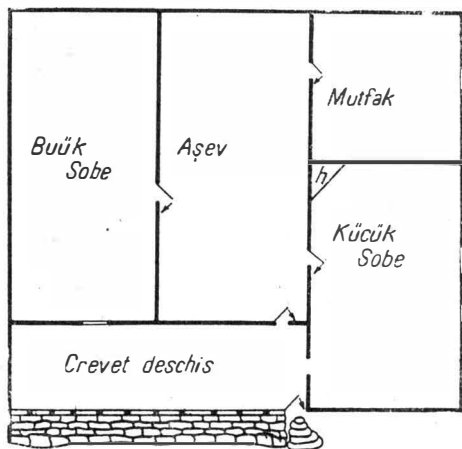

Fig. nr. 6. — Tip de casă din Ada-Kaleh cu cameră de locuit (küçük sobe) și cameră curată (büük sobe) (fără scară).

accepțiunea populară din Ada-Kaleh, prin crevet se înțelege o prispă, dar complet deschisă, prin chioșc o prispă închisă cu geamuri, iar prin papușlic un loc strîmt, deschis sau închis, amintind foisorul românesc

și destinat depozitării papucilor. El este specific și locuințelor din Turcia europeană⁶². De asemenea, la începutul anului 1900 apar locuințele cu bucătărie (mutfak) și intrare (așev), dar cu mai multe camere (buük sobe = cameră mică pentru păstrarea lucrurilor curate și küçük sobe = camera de locuit — fig. nr. 6).

Ca o caracteristică se constată lipsa pivnițelor, cauzată și de poziția joasă a insulei față de Dunăre, fapt care duce la o frecventă infiltrație subterană de ape. Ca orientare, casele sînt în majoritate cu fața spre Mecca (sud). Între locuința din Turcia orientală și locuința din Ada-Kaleh se impun totuși câteva deosebiri. Astfel, începînd cu secolul al XX-lea, în Ada-Kaleh n-au mai fost construite case etajate; de asemenea, ele n-au cunoscut nici înainte împărțirea de locuință cu „harem“ și „selamlık“, destinate respectiv femeilor și bărbaților. Este o caracteristică totuși a gospodăriei insulare existența în aceeași curte a două locuințe, folosite însă respectiv de părinți și copii sau de doi frați. Se întilnește și cazul în care unul din corpurile de casă formează anexele gospodărești ale aceleiași familii.

Ca prim material de construcție — atît în Turcia, cît și în Ada-Kaleh — a fost lemnul. În acest sens este elocvent și fragmentul următor: „în 1788 a izbucnit al treilea război austro-turc. Insula a fost înconjurată de 12 mii oameni; lipsa cumplită de lemne a dus la distrugerea palisadelor, a grinzilor caselor”⁶³. Diverșii călători străini în trecere prin Ada-Kaleh descriu casa pașii ca fiind cu etaj, „o boxă de lemn după maniera obișnuită a caselor turcești” și avînd în „partea de jos un turn solid de piatră”⁶⁴. Că aceasta a fost situația o confirmă și faptul că cele mai vechi locuințe identificate de noi sînt construite din lemn⁶⁵, iar la o serie de alte case, deși din cărămidă, lemnul deține un rol important. În prezent, cărămidă, iar pentru acoperiș țigla, constituie aproape unicele materiale de construcție. În jurul caselor se află mici grădinițe de flori, a căror formă și mărime au fost determinate de existența terenului disponibil. Nu s-ar putea vorbi de o caracteristică a amplasării acestor grădinițe. De asemenea anexele gospodărești nu urmează o regulă; ele se află la același nivel cu locuința, iar în cazul caselor de pe cazemată fie chiar sub-casă, fie alături de ea, dar la nivelul cazematei.

Cît privește ornamentarea caselor turcești, ea se realizează în general prin pictarea lemnului, acordîndu-se o atenție deosebită armoniei culorilor. În Asia Mică și Mijlocie predomină în special roșul și verdele, iar ca motive cele floral-zoomorfe. În Ada-Kaleh ele se îmbină armonios în special la una din case (Omer Feyzi), unde roșul și verdele în motive florale stau alături de semilună.

În legătură cu interiorul, în casa turcească din Asia Mijlocie și din Asia Mică⁶⁶ se află numeroase nișe în perete pentru diversele obiecte uzuale, nișe care în Ada-Kaleh au luat forma unor dulapuri de lemn, pentru păstrarea lenjeriei de pat. Ele au aceleași dimensiuni cu peretele camerei și sînt fixate în el. Interiorul turcesc, destinat comodității, este

⁶² Celal Esad Arseven, *op. cit.*, p. 95; Amie Boué, *op. cit.*, vol. II, p. 259.

⁶³ Th. Trıpcea, *op. cit.*, p. 66.

⁶⁴ I. Paget, *op. cit.*, p. 5.

⁶⁵ Ne referim la casa lui Regep-aga și a lui Nazmî Emine, la informațiile date de Omer Feyzi, 72 ani, Ada-Kaleh.

⁶⁶ Celal Esad Arseven, *op. cit.*, p. 96—104.

lipsit de paturi, mese, scaune⁶⁷. Aceeași a fost situația și în Ada-Kaleh pînă către zilele noastre. Se mai întîlnesc interioare cu așa-zisul mindirlîc (un fel de sofa joasă), aflat de jur-împrejurul pereților și mai frecvent pe una-două laturi ale camerei. Din aceste interioare, în care se stă «turcește», iar noaptea saltelele se pun direct pe dușumea, nu lipsesc narghilele (pipele) și mangalele pentru prepararea cafelei.

CONCLUZII

Din cele mai sus relatate putem conchide că insula Ada-Kaleh, deși are o vechime seculară, a fost populată numai la sfîrșitul secolului al XVI-lea și începutul celui următor.

Așezarea sa propice la intersecția principalelor căi de comunicație a determinat disputarea alternativă a insulei între Turcia și Austro-Ungaria, precum și una din istoriile cele mai zbuciumate.

Începînd din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, dezvoltarea social-economică a insulei atinge apogeul. În această perioadă ia o mare amploare comerțul, care devine ocupația principală a locuitorilor. El este favorizat îndeosebi de convențiile comerciale dintre România și Turcia pe de o parte, dintre România și Austro-Ungaria pe de alta.

Ada-Kaleh prezintă multe similitudini cu Turcia europeană în ceea ce privește așezarea căi atare, gospodăria, locuința.

ADA-KALÉH

DES ASPECTS HISTORIQUES ET ETHNOGRAPHIQUES.

L'HABITAT — L'HABITATION

L'auteur se propose de faire dans cette étude une analyse d'ensemble sur le village d'Ada-Kaléh, mettant en évidence ses conditions géographiques, ses aspects toponymiques, historiques et sociaux-économiques.

En ce qui concerne l'ancienneté de cette île alluvionnaire, on suppose qu'elle est plusieurs fois millénaire, mais qu'elle n'a commencé à être peuplée qu'à partir de la fin du XVIe siècle. Jusque là, Ada-Kaléh n'était, probablement, qu'un lieu de refuge temporaire pendant les périodes historiques troubles.

On relève la grande importance stratégique de cette île, sise au croisement des routes les plus renommées, qui au fond assuraient dans cette zone la liaison entre l'Occident et l'Orient. En tout cas, au sud-ouest de la Roumanie cette liaison était sûre et presque l'unique, parce que jusqu'à la fin du XIXe siècle la navigation longitudinale sur le Danube n'était pas praticable; seule la navigation transversale était techniquement possible. Ainsi c'était par Ada-Kaléh, Belgrade et Vidine qu'on pouvait parvenir à Constantinople. Grâce à sa position géographique, l'île a été souvent un objet de dispute entre la monarchie autrichienne et l'Empire

⁶⁷ Luigi Bossano, *I costumi e i modi particolari della vita*, Napoli, 1565, p. 19.

ottoman ; c'est pourquoi elle a été si fortifiée, devenant une véritable citadelle. Pour les mêmes raisons, c'est-à-dire en vertu de son emplacement favorable, l'île atteint à la fin de la première moitié du XIXe siècle le point culminant de sa gloire en fait de vie économique, en général, et de négoce (fondé sur un régime de porto-franco), en particulier. Le développement du commerce y a été favorisé, en même temps, par les conventions commerciales entre la Roumanie et l'Autriche, et entre la Roumanie et l'Empire ottoman.

Au point de vue ethnographique, Ada-Kaléh présente beaucoup de similitudes avec le Proche-Orient. En ce qui concerne l'habitation, l'analogie consiste, surtout, dans les plans des maisons, dans la dispositions et les emplois fonctionnels des chambres, dans les matériaux de construction, dans l'orientation des habitations presque toujours vers La Mecque, dans l'organisation de l'intérieur, etc.

JOCUL CERBULUI ÎN MOLDOVA

VASILE ADĂSCĂLIȚEI

Date amănunțite și explicite în legătură cu existența jocului dramatic al cerbului în Moldova, în cadrul obiceiurilor sărbătorilor de iarnă, sînt mult mai puține decît despre existența aceleiași practici în Transilvania, în Hațeg mai ales. Unii dintre culegătorii care au vorbit în general despre măștile de animale cunoscute în această provincie au amintit-o în treacăt, fără să stabilească zona în care o putem găsi, forma concretă în care apare, răspîndirea reală de care se bucură. Mențiunile lui Dimitrie Cantemir¹ sînt unice în felul lor și faptul că în T.T. Burada² informațiile despre această realitate lipsesc cu totul făcea loc impresiei că a fost un obicei care s-a pierdut.

Rezultatele cercetărilor de teren sînt însă total împotriva unei astfel de concluzii, lucru pe care dorim să-l susținem în acest material.

Comun obiceiurilor *turca*, *brezaia*, *capra* — cunoscute pe arii mult mai largi în cuprinsul romînității și în afara acesteia —, *cerbul* — chiar dacă are aceeași origine și semnificație — constituie și un semn particular de concretizare a străvechilor practici magice, particularitatea fiindu-i imprimată de istoria întrucîtva deosebită a celor care l-au creat și păstrat.

Semnalarea jocului cerbului la alte popoare, la cele vecine mai ales, unde ne-am aștepta să-l aflăm, ne este necunoscută pentru epocile mai apropiate de noi.

Nici măcar la popoarele sud-estice nu-l știm menționat, deși la acest lucru ne-am aștepta ținînd seama de o specificație a unui sinod creștin din 575 : „non licet kalendis januariis vetula aut *cervolo* [subl. n.] *facere*”³.

Însăși apariția sa destul de sporadică pe teritoriul nostru este întrucîtva ciudată, dacă ne gîndim la numeroasele variante ale *colindei cerbului* culese din diferite provincii românești, unele chiar și în zilele noastre, și

¹ D. Cantemir, în *Descrierea Moldovei*, ediția G. Pascu, [f. a.], [f. l.], p. 243, spune : „Turca. Un spectacol care pare să fi fost scormit în timpurile vechi din cauza urii contra turcilor. În adevăr, în ziua sfîntă a nașterii Domnului [sic !], leagă o mască cu un cap de cerb, cu coarne, și prinsă de o pînză colorată în diferite culori și destul de lungă, ca să acopere picioarele celui care o poartă” . . .

² T. T. Burada, *Istoria teatrului în Moldova*, vol. I, Iași, 1915.

³ Antonio Viscardi, *Storia letteraria d' Italia*, Milano, 1939, p. 461.

din cîmpia Bărăganului ⁴, ceea ce ne prepară pentru o eventuală surpriză a semnalării sale în alte locuri.

Surprinde faptul că nici în Transilvania și Moldova *cerbul* (ca joc dramatic) nu este general cunoscut. El apare în zone limitate (pentru prima provincie nedeterminate încă), care în Moldova se cuprind aproximativ între localitățile : Fălțiceni, Roman, Iași — și, sporadic, mai la sud de acesta, cu cîteva zeci de kilometri — și punctul de pe Prut care delimitează actualmente județele Botoșani și Iași ⁵. Se înțelege că și în afara acestui perimetru

⁴ I. Brezeanu, lector la Institutul pedagogic din Galați, a cules mai multe materiale de acest fel, pe care le pregătește pentru publicare.

⁵ În determinarea acestei arii ne-am bazat pe arhiva personală, care cuprinde peste 1 000 de materiale de teatru folcloric din Moldova și care a început a fi alcătuită în 1949. Vom enumera aici materialele de care dispunem, folosind trimiterile de inventar cu care pot fi ușor cercetate. (Intenționăm ca această arhivă să o donăm Centrului de istorie literară, lingvistică și folclor de pe lângă Filiala Iași a Academiei).

Iată lista materialelor respective la care vom mai face referiri și trimiteri, rugînd ca datele să fie căutate aici :

— Materialul 184 din satul Valea Seacă, comuna Balțați, județul Iași, cules de Dușcă Elena, studentă fără frecvență, în 1965.

— Materialul 304 din Balțați, județul Iași, cules de Crihan Mihaela, studentă f.f., în 1966.

— Materialul 368 din satul Cucuteni, comuna Băiceni, județul Iași, cules de Poșa Maria, studentă f.f., în 1967.

— Materialul 470 din satul Oniceni, comuna Forăști, județul Suceava, cules de Iftinut Maria, studentă, în 1965.

— Materialul 488 din comuna Moțca, județul Iași, cules de Dăscălița Ion, funcționar, în 1962.

— Materialul 564 din comuna Doljești, județul Neamț, cules în 1966 și pus nouă la dispoziție de Casa regională a creației populare Bacău.

— Materialul 580 din comuna Belcești, județul Iași, cules de Murarușu Elena, studentă f. f., în 1967.

— Materialul 588 din satul Veja, comuna Stănița, județul Neamț, cules de Iacob Olga, studentă f.f., în 1967.

— Materialul 630 din Costești, județul Vaslui, cules de Țiplea Aurica, studentă f.f., în 1967.

— Materialul 643 din satul Ionășeni, comuna Triușești, județul Botoșani, cules de Enea Liza, studentă f.f., în 1967.

— Materialul 680 din comuna Costești, județul Iași, cules de Toțan Vladimir, student f.f., în 1967.

— Materialul 681 din satul Băiceni, comuna Strocști, județul Iași, cules de Ungureanu Corneliu, învățător, în 1967.

— Materialul 685 din comuna Tătăruși, județul Iași, cules de Tanasă Vasile, învățător, în 1967.

— Materialul 688 din satul Podișul, comuna Balțați, județul Iași, cules de Palade Gheorghe, învățător, în 1967.

— Materialul 690 din satul Crucea, comuna Lungani, județul Iași, cules de Preotu Maria, învățătoare, în 1967.

— Materialul 693 din satul Rediu, comuna Ruginoasa, județul Iași, pus nouă la dispoziție prin căminul cultural local, în 1967.

— Materialul 696 din satul Găești, comuna Lungani, județul Iași, cules de Brezuleanu Neculai, învățător, în 1967.

— Materialul 701 din comuna Hălăușești, județul Iași, cules de Buduroi Neculai, profesor, în 1967.

— Materialul 709 din comuna Balțați, pus nouă la dispoziție de căminul cultural comunal, în 1967.

— Materialul 725 din comuna Moțca, județul Iași, cules de Rusu Traian, profesor, în 1967.

— Materialul 739 din satul Valea Oilor, comuna Balțați, județul Iași, cules de Dușcă Elena, învățătoare, în 1967.

— Materialul 759 din satul Cucuteni, comuna Lețcani, județul Iași, cules de Ciumașu Dumitru, profesor, în 1967.

au putut fi aflate câteva localități, apropiate de el și puținela număr, care să-l cunoască.

Sînt câteva fapte caracteristice perimetrului identificat și în funcție de care s-ar putea trage unele concluzii referitoare la originea acestei practici. Mai întîii, în zona determinată apar destul de des biserici ale cultului catolic propriu-zis și altele legate de greco-catolicism. Dacă acestei constatări îi adăugăm și altele : semnalarea mai frecventă în Transilvania a jocului cerbului, prezența unor ardelenisme certe în graiul și chiar în textul

- Materialul 810 din comuna Epureni, județul Iași, cules de Adăscăliței Vasile (imprimare magnetofon), în 1968.
- Materialul 830 din satul Homești, comuna Plugari, județul Iași, cules de Adăscăliței Vasile (magnetofon), în 1968.
- Materialul 868 din satul Oboroceni, comuna Heleșteni, județul Iași, cules de studenții : Atanasiu Dumitru, Simionovici Elena și Șuiu Rodica, în 1967. (Imprimare magnetofon).
- Materialul 872 din comuna Hărmănești, județul Iași, cules de studenții : Atanasiu Dumitru, Simionovici Elena și Șuiu Rodica, în 1967. (Imprimare magnetofon).
- Materialul 873 din satul Movileni, comuna Heleșteni, județul Iași, cules de Atanasiu Dumitru, Simionovici Elena și Șuiu Rodica, studenți, în 1967. (Imprimare magnetofon).
- Materialul 875 din satul Șerbești, comuna Ciortști, județul Iași, cules de studenții : Atanasiu Dumitru, Cireș Lucia și Tataru Vasile, în 1967. (Imprimare magnetofon).
- Materialul 889 din comuna Minjești, județul Vaslui, cules de Fotea Mircea, asistent univ., în 1967. (Imprimare magnetofon).
- Materialul 894 din comuna Plugari, județul Iași, cules de Fotea Mircea, asistent univ., în 1968. (Imprimare magnetofon).
- Materialul 901 din comuna Mogoșești, județul Iași, cules de studenții : Șuiu Rodica, Simota Algeria, Manea Nicolae, în 1967. (Imprimare magnetofon).
- Materialul 910 din satul Spinoasa, comuna Erbiceni, județul Iași, cules de studenții : Atanasiu Dumitru, Mancaș Angela și Vlanța Maria, în 1967. (Imprimare magnetofon).
- Materialul 914 din comuna Balș, județul Iași, cules de studenții : Atanasiu Dumitru, Mancaș Angela, Vlanța Maria, în 1967. (Imprimare magnetofon).
- Materialul 923 din satul Bărbătești, comuna Băiceni, județul Iași, cules de Adăscăliței V. și studenta Eftimie Tanțy, în 1967. (Imprimare magnetofon).
- Materialul 924 din comuna Băiceni, județul Iași, cules de Adăscăliței V. și studenta Eftimie Tanțy, în 1967. (Imprimare magnetofon).
- Materialul 925 din satul Gănești, comuna Tîngu-Frumos, județul Iași, cules de Adăscăliței V. și studenta Eftimie Tanțy, în 1967. (Imprimare magnetofon).
- Materialul 926 din satul Buznea, comuna Tîngu-Frumos, județul Iași, cules de Adăscăliței V. și studenta Eftimie Tanțy, în 1967. (Imprimare magnetofon).
- Materialul 927 din satul Pietrișul de Sus, comuna Costești, județul Iași, cules de Adăscăliței V. și studenta Eftimie Tanțy, în 1967. (Imprimare magnetofon).
- Materialul 928 din comuna Lungani, județul Iași, cules de Adăscăliței V. și studenta Eftimie Tanțy, în 1967. (Imprimare magnetofon).
- Materialul 944 din comuna Cristești, județul Iași, cules de Ciubotaru Ion, cercetător științific, și studenta Ilie Luana, în 1967. (Imprimare magnetofon).
- Materialul 945 din comuna Cotnari, județul Iași, cules de Ciubotaru Ion, cercetător științific, și studenta Ilie Luana, în 1967. (Imprimare magnetofon).
- Materialul 946 din comuna Sirețel, județul Iași, cules de Ciubotaru Ion, cercetător științific, și studenta Ilie Luana, în 1967. (Imprimare magnetofon).
- Materialul 947 din comuna Moțca, județul Iași, cules de Ciubotaru Ion, cercetător, și Ilie Luana, studentă, în 1967. (Imprimare magnetofon).
- Materialul 978 din comuna Stroești, județul Iași, cules de studentul Atanasiu Dumitru, în 1967. (Imprimare magnetofon).
- Materialul 987 din comuna Mircești, județul Iași, cules de studenții : Șuiu Rodica, Simota Algeria, Manea Nicolae, în 1967. (Imprimare magnetofon).
- Materialul 1012 din satul Sirca Nouă, comuna Balș, județul Iași, cules de Chichiău Ion, student f.f., în 1968.
- Materialul 1015 din satul Crucea, comuna Lungani, județul Iași, cules de Știrbei Elena, studentă f.f., în 1968.
- Materialul 1020 din comuna Stănița, județul Neamț, cules de Țibu Mariana Luminița, studentă f.f., în 1968.

care însoțește acest obicei în Moldova, asemănarea izbitoare a măștii caprei — în teritoriul unde este cunoscut *cerbul* — cu *turca*⁶, se înțelege de ce înclinăm spre a admite drept vechi transilvăneană originea acestui teatru folcloric semnalat acum în Moldova.

Spre deosebire de alte jocuri dramatice din Moldova, *cerbul* are numai această denumire, suplimentată prin faptul că în unele variante i se spune și *Jenică*⁷, iar în altele *Valeru* sau *Valerică* (în cele mai multe).

Conservat numai în practicile folclorice ale unui grup de populație compact, se pare dislocat cîndva, așa cum lucrurile se întîmplă de obicei, *jocul cerbului* nu prezintă diverse tipuri de variante, unitatea caracterizîndu-l în toate materialele moldovenești, diferențele sesizate nefiind de natură să determine posibilitatea stabilirii unei tipologii variate.

El apare peste tot ca un teatru-alai, ceea ce pentru noi pare să indice faptul că a intrat și s-a consolidat, în practicile folclorice locale, de aproximativ patru-cinci secole, cînd acest proces pare să fi luat proporții. Alaiul cerbului se compune din 10 — 12 personaje (uneori și mai multe), iar măștile respective nu prezintă o simbolistică prea diferită, poate și pentru faptul că existînd pe un teritoriu limitat și suprafața sa de contact cu alte forme de teatru popular, și deci receptarea unor influențe, a fost mai limitată.

Conducătorul alaiului este unul din ursari (cel mai adesea), dar poate fi și un personaj anume: *dragomanul*⁸, *gentaşul*⁹, *comoraşul*¹⁰, *ofişerul*¹¹, *căpitanul*¹². Cerbul este jucat cu schimbul, de unde, adesea, și existența a doi jucători ai cerbului¹³. Nelipsit apare *fluierarul*, în unele locuri numit *trişcar*¹⁴; niciodată la jocul cerbului nu sînt folosite alte instrumente muzicale decît fluierul sau trişca¹⁵. *Ciobanul* (sau *ciobanii*) poate să existe în alai, după cum poate să nu existe, fiind înlocuit de cîţiva din însoţitorii cerbului, care în mod obişnuit se numesc *doboşari*¹⁶, numărul lor variînd între 4¹⁷ și 10¹⁸. Pe alocuri, doboşarii se intitulează *ursari*¹⁹ — și nu în puține cazuri. La prima vedere această practică pare lipsită de sens, dar scrutarea tradițiilor ne arată că toți îmblînzitorii de fiare erau considerați cîndva „ursari”. Aceeași tradiție le mai atribuie și alte înțelesuri: ei sînt magicieni, pot — prin puterea supranaturală pe care o au — să „lege” și să „dezlege”, să descînte, să vindece. În puncte extreme ale zonei determinate, ursarii sînt înlocuiți cu *harapii*²⁰, fiind vorba de valorificarea unor

⁶ Este vorba de maniera de construcție a măștii capului, în acest caz coroana — parlea dintre coarne — atîngînd dimensiuni neobişnuit de mari în Moldova.

⁷ Materialele 685, 688 și 739.

⁸ Materialul 304.

⁹ Materialul 725.

¹⁰ Materialele 690 și 701.

¹¹ Materialul 681.

¹² Materialul 696.

¹³ Materialele 304 și 928.

¹⁴ Materialul 693.

¹⁵ De fapt această constatare nu face decît să aducă elemente în plus în sensul conservării deosebite pe care o arată acest teatru-alai, în Moldova.

¹⁶ Materialul 709.

¹⁷ Materialele 693 și 701.

¹⁸ Materialul 680.

¹⁹ Materialele: 688, 696, 725, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 947, 1012 ș.a.

²⁰ Materialul 630.

practici de teatru mai vechi, locale, Asocieria altor personaje : *caldararii*, *moșneagul*, *baba* ²¹, *arnăuții*, *burghezul* ²² confirmă teza continuității transformărilor la care jocurile dramatice au fost supuse.

Fig. 1 — Masca cerbului la Balș, jud. Iași

Într-o singură variantă ²³, colectată de la marginea sud-estică a zonei în care am putut stabili existența *cerbului*, în alaiul acestuia intră și o altă mască animală : *lupul*. Dar materialul arată limpede că este vorba de o invenție târzie, în spiritul grupurilor de vîrstă tinere.

De aceea, cînd la Trușești ²⁴, în județul Botoșani, deci în afara ariei determinate, jocul cerbului apare ca un alai unde — cu totul neobișnuit

²¹ Materialul 701.

²² Materialul 680.

²³ Materialul 987.

²⁴ Materialul 643.

— întâlnim : *împăratul*, *harapul* ș.a., ni se pare că s-a dat curs nevoii de a se împăca și păstra niște tradiții dramatice dintre cele mai diverse, toate fiind puse pe același plan.

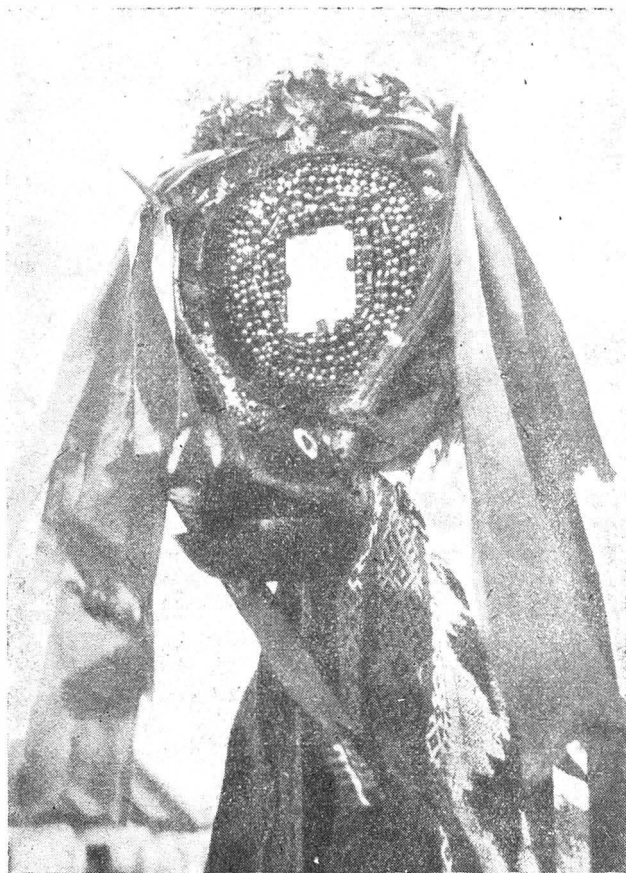

Fig. 2 — Masca cerbului la Mogoșești, jud. Iași

Teatrul-alai cerbul cunoaște câteva momente tipice, a căror înlănțuire obișnuită este următoarea : intrarea cerbului în casa colindată (însoțită de cîntece lirice strigate); îmbolnăvirea acestuia; însănătoșirea lui; jocul ciobănașului (expresie a bucuriei de care este cuprins stăpînul cerbului) și — în ultima vreme — jocul caldararilor, în final. Cum este și de așteptat, aceste momente nu sînt obligatoriu respectate în toate locurile. În genere însă, alaiul cerbului se prezintă ca un spectacol bine încheiat, de o valoare artistică deosebită. Elementele care îi asigură această însușire sînt : muzica sprijinită pe un ritm variat susținut de tobe (impresionant și sugestiv pentru vîrsta străveche a practicii) și costumația personajelor, unitară, cu multe amănunte care se arată a proveni din trecutul îndepărtat.

În îmbrăcămintea ursarilor domină culorile vii. Unul din materiale ²⁵ ni-i arată purtînd pantaloni albaștri, strînși pe corp (cu genunchiere de blană, pentru ca jucătorii să poată rezista mai ușor în poziția în care bat ritmul de la început și pînă la sfîrșitul jocului — îngenuncheați); flanele roșii; curele bătute în nasturi metalici strălucitori; bîrnețe bine strînse din care atîrnă năframe înflorate; mănuși (albe adesea); fesuri (dar de fapt coifuri de irozi) de care sînt prinse obrăzare croite din piele, în timpul jocului lăsate pe față, altminteri ridicate sau întoarse cu coif cu tot spre spate; opinci, pentru a fi mai ușori la joc, păstrate și astăzi; sadelcă (zgardă) cu clopoței sau zurgălăi drept vipușcă la pantaloni (sau, în alte părți, prinse în diagonală, pe piept); în mină dobă (tobă) și ciocănel (bețișor). Mărimea tobei este variabilă: de la diametrul de 35 cm pînă la 75 cm. Ciobanul poartă cojoc, ițari, căciulă, opinci și bită.

Masca cerbului este și ea unitar construită, capul deosebindu-se de cel al caprei (de la jocul cu același nume) prin coarneaule ramificate pe care le are și printr-o dozare mai zgîrcită a podoabelor. Corpul este sugerat prin țesături (macat sau cergă) împodobite cu batiste, panglici, clopoței, zurgălăi, codiță de ied. El se apropie de poziția patrupedă. (În ultima vreme — se pare — s-a constituit un stil aparte în subzona cu epicentrul la Erbiceni, județul Iași, unde un pictor popular răspunde comenzilor care îi vin din comunele vecine, bronzînd coarneaule și dînd expresie suplimentară feței cerbului, prin culoare.)

Intrarea în casă este însoțită de strigăturile grupului de însoțitori ai cerbului (doboșari), strigături greu de înțeles atunci cînd se colindă, jucătorii fiind oboșiți și răgușiți. Strigăturile pot sugera adesea cerbului o anume mișcare sau un anume ritm, cum se poate vedea din următoarele fragmente:

„Foaie verde de-un grăunte,
Vin cu cerbul de la munte,
Numa-n coate și-n genunche ” ²⁶

sau:

„Foicică, foi de fag,
Sai, cerbule peste prag !” ²⁷

ceea ce ferește, de accidente, în timpul colindei, masca și jucătorul.

Versuri ca:

„Și-am zis verde grîu mărunt,
Cu Valeru la pămînt
Să s-audă rumăgînd!
Foaie verde și una,
Sus, Valeru, nu te da !” ²⁸

²⁵ Materialul 688.

²⁶ Materialul 685.

²⁷ Materialul 759.

²⁸ Materialul 630.

Fig. 3 — Alaiul cerbului la Baș, jud. Iași

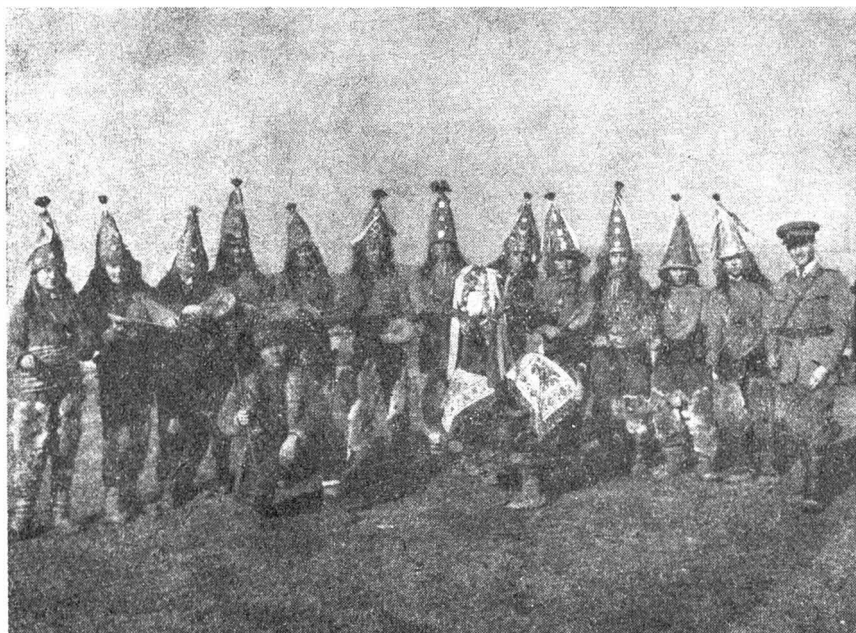

Fig. 4 — Alaiul cerbului la Liteni (com. Belcești), jud. Iași

Sau :

„La stejarul cel cu ghindă
Se uită cerbu-n oglindă”,²⁹

invită cerbul la joc mimic.

Alteori strigăturile pot avea și unele elemente umoristice :

„Cerbule, ia vezi ce faci
La covata cu colaci,
Bagă botul și ia unul,
Să nu te vadă stăpînul !”³⁰

Sînt și situații cînd prin ele se pun de acord mișcările pe care înșiși doboșarii urmează să le execute :

„Foaie verde de mărar,
Bună seara gospodar !
Foaie verde, griu mărunț,
Toți cu doba la pămînt,
La pămînt și la podea...”³¹

De cele mai multe ori însă sînt strigate cîntece de lume și cîntece de dragoste, potrivite cu vîrsta urătorilor și plăcute întregului auditoriu.

Prea multe strigături ar apropia însă jocul cerbului de jocul caprei și ni se pare că existența lor trebuie privită ca rezultat al unei astfel de influențe, întrucît sînt variante care le exclud prezența sau le-o limitează stăruiitor³², acțiunea — în cazul respectiv — începînd direct de la descîntec.

Momentul următor cuprinde îmbolnăvirea cerbului, aproape totdeauna „de deochi”. (Un singur caz dă o altă cauză : neadăparea la timp³³.)

Unul dintre ursari trece de îndată la rostirea descîntecului, făcînd loc momentului, care este și cel mai consistent, al însănătoșirii cerbului. Acesta este partea cea mai plină de poezie a textului literar de la jocul cerbului. Imagini de o rară frumusețe îi sporesc farmecul, neatîns de alte practici similare, sporit, desigur, de vîrsta străveche a incantației folosite. Aducînd în genul dramatic tradiții milenare de declamație, descîntecul cerbului atinge o deosebită valoare.

Sînt și variante din care transpare faptul că descîntecul ar fi fost de demult spus totdeauna de cioban³⁴, fiindcă între acesta și ursari pare să fi fost cîndva un conflict.

„Măi, de unde ți-o fi leacul ?
De la ăștia patru ? !

²⁹ Materialul 759.

³⁰ Materialul 701.

³¹ Materialul 488.

³² Materialele : 688, 681, 690 ș.a.

³³ Materialul 685.

³⁴ Materialul 709.

[Am văzut că patru sînt, în unele variante, ursarii.]

De te scap în mina lor
 Te-or duce la abator
 Să facă din carnea ta rasol,
 Iar din piclicica ta
 Fac țiganiî foi din ea,
 Să o scoată la vînzare,
 Să ia multe parale,
 Să-și ia ițe și caldare,
 Măi, tată, măi !”³⁵

sau :

„Iar din piclicica ta
 Să facă gulere de haine,
 Să le dea pe la cucoane.
 Sus, Jenică, nu te da !”³⁶

Pericolul, spun alte variante ale începutului descîntecului, îl amenință și pe stăpînul cerbului :

„Iar pe mine m-au luat
 Și m-au dus la fîntina lui Iordan
 Și la riul lui Adam,
 Și mi-au luat de pe cap
 Păr de țap ;
 De pe trup
 Păr de lup ;
 Din picioare
 Rășchitoare”...³⁷

În fond, o adevărată întrecere pare să fi avut loc, în ce privește priceperea și puterea magică, între cioban și ursari, cîștigată de cei din urmă, care și-au asumat — în aproape toate materialele — rostul rostirii descîntecului. Observînd textele descîntecului și modalitatea de recitare, a lor, ceva din toată această luptă iese încă în evidență dacă avem în vedere faptul că atunci cînd descîntecul este rostit de cioban se caracterizează printr-o notă de umanizare a vrăjii, avînd ton confesional, și exprimînd, indirect, o anume îndoială în eficacitatea lui, în timp ce atunci cînd este spus de ursari — ca un rezultat al considerației ciobanului față de aceștia

³⁵ Materialul 709.

³⁶ Materialul 688.

³⁷ Materialul 693.

— dobindește un ușor tratament de parodie. Doar ciobanul punctează mereu cuvintele sale cu intima formulă în care înscrie legătura sa cu cerbul : „Măi, tată, măi !”, în timp ce descîntecul ursarilor rămîne rece și exterior

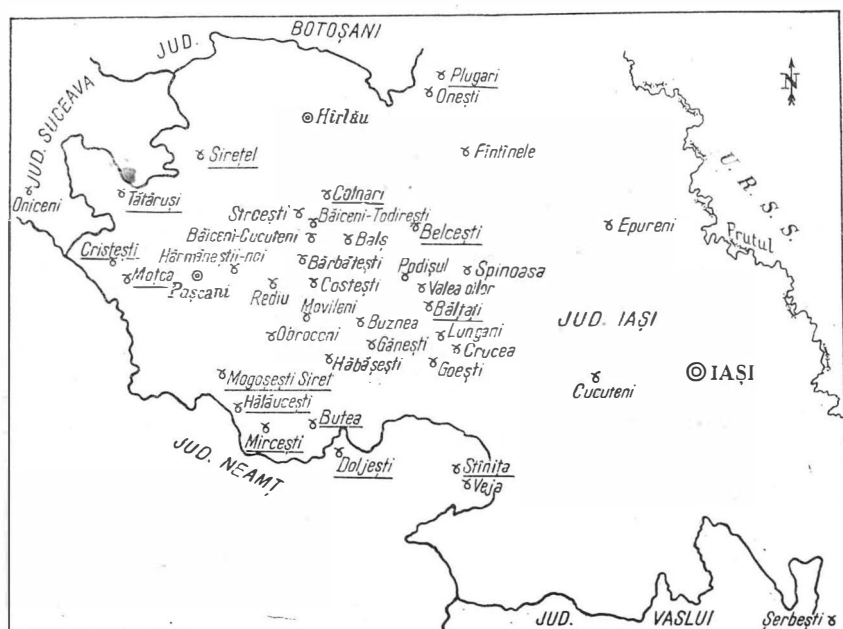

Fig. 5 — Răspindirea jocului cerbului în Moldova

- Localitățile subliniate sînt reședințe de comune rurale.
- Harta nu include două puncte izolate și îndepărtate din care a fost cules, de asemenea, jocul cerbului. Ele sînt : Minjești, jud. Vaslui și Ionășeni, comuna Trușești, jud. Botoșani.
- Pentru a dispune de unele puncte de reper, în hartă au fost incluse și cîteva localități urbane.

oricărei legături sufletești, mișunînd de accente țigănești (tentă dobîndită în decursul vremii).

În continuare, indiferent cine anume rostește descîntecul, se spune :

„Te-am găsit într-o pădure,
Încurcat în fragi și mure ;
Încurcat și înspinat
Și de coarne agățat”³⁸,

³⁸ Idem.

făcîndu-se și promisiunea curîndei însănătoșiri :

„Noi, răul de pe pielea ta
Cu veșca tobei l-om lua
Și-n fundul mării l-om arunca.
Iar tu o să rămli curat și luminat,
Ca argîntul strecurat”.

După această pregătire se trece la descîntecul propriu-zis :

„Moroi, moroi,
Papadi, papadi !

[N.n. Este aici o formulă lexicală ciudată — alcătuită din cele dintîi cuvinte, de origine transilvăneană, care înseamnă „strigoi” și următoarele, care par a fi de origine veche slavă, însemnînd : „Piei !” — , informatorii neputînd indica nimic despre înțelesul ce trebuie să i se acorde.]

În pădure născui,
În pădure crescui
Ca al nimănu.
Și-apucaî pe o cărare,
Pe o potecă
Neumblată,
Necălcată,
Numai de furnici
Pișcată
Și de babe
Fermecată.
Și tu te țipai,
Te vâicării,
De julturi,
De bătături.
Și nimeni nu te-auzea,
Numai Maica Precista.
Ea din cer s-a pogorit
Și la tine a venit”³⁹.

Împotriva presupusei fete care l-a deocheat pe cerb, vrăjitorul, după ce le cere ajutorul celorlalți ursari :

„Măi, ursare, ursăraș,
Adă-mi tu un cuțitaș
Cu mănunchiu auriu
Și cu stricneaua de argint,
Să iau sînge cerbului
De la vîna gitului,
Din creștetul capului
Și din sfîrcul nasului !”⁴⁰

³⁹ Materialul 680.

⁴⁰ Idem.

trimite o pasăre himerică :

„Să te duci, bătu-te-ar vina,
La copila cu pricina
Și cu ciocul s-o ciocnești,
Cu aripa s-o pălești !”⁴¹

Există în modalitățile de consumare a descîntecului cerbului unele elemente care arată că practica este abordată, în ultima vreme, convențional și pe coordonate demagizate, pentru că sensurile ce i se atribuie, de parte de a miza pe un univers nestăpinit, scot în relief o lume comună, diurnă.

Interesant este faptul că această natură particulară a descîntecului cerbului este astăzi pătrunsă de purtătorii obiceiului, lucru confirmat prin structura pe care o arată unele variante noi ale textului, unde nuanțele de acest gen prind contururi mai grăitoare. Iată ce se spune într-un loc :

„Dar, scoală de jos,
Că nu-i frumos,
Că vine Iancu Jianu,
Căpitanu,
Cu benți de haiduci,

[N.n. Ciobanul îi strecoară cerbului o aluzie directă la celelalte cete de teatru care cutreieră în același timp gospodăriile satului.]

Pe mine
La închisoare să mă izbească,
Iar pe tine
De piele să te jupească.
Și pielea ta frumoasă
S-o ducă nevastă acasă,
S-o facă cațaveică,
Bat-o focul, teleleică !”⁴²

Din nici o altă parte, se pare, înțelesurile acordate descîntecului, pe măsura evoluției conștiinței sociale, nu ar putea fi mai bine citite.

Cerbul se fortifică așadar de îndată, prin puterea magică a cuvîntului umanizat. Frumusețea și tinerețea lui înving, de parc-ar fi un flăcău ca toți flăcăii.

Foarte puținele variante care renunță la descîntec, partea esențială pentru înțelegerea sensurilor spectacolului⁴³, sînt de fapt un alai al caprei, cu strigături spuse în anturajul măștii de cerb.

Dar individualitatea *jocului cerbului*, și totodată largă popularitate de care acesta se bucură de multă vreme în zona arătată⁴⁴, rezultă și din

⁴¹ Idem.

⁴² Materialul 580.

⁴³ Materialul 725.

⁴⁴ Harta alăturată stabilește localitățile din care noi am putut dobîndi materialele ilustrative pentru răspîndirea acestui joc. Precizăm că în afara ariei respective putem afirma că jocul rămîne nepracticat.

situația celorlalte jocuri dramatice cu măști, majoritatea aflându-se sub directa și sensibilă influență a jocului cerbului. Căci jocurile : *berbecii*, *țapul*, *boul* — dintre cele mai vechi — și *străuțul* și *leul* — dintre cele mai noi — sînt structurate în cele mai multe din variantele din aria cerbului, pe nelipsitul episod al deocherii animalului. Mai mult decît atît — și acest lucru se poate spune cunoscînd fapte a căror relatare nu o putem face aici pe larg — , însuși *jocul caprei* (indiscutabil străvechi) prezintă elemente similare pe o arie care are în centrul său perimetrul de răspîndire a *cerbului* în Moldova. (Partea sud-estică a Moldovei, pînă la linia Piatra-Neamț — Bacău — Siret excelează numai prin tipul de capră cu strigături și niciodată nu arată și variante cu descîntec sau îmolnăvire a animalului. În schimb însă, în restul Moldovei, întîlnim și capra cu strigături și capra structurată în felul jocului cerbului.)⁴⁵

Ipotezei cu privire la originea transilvăneană a acestui joc îi pot fi opuse altele. S-ar putea spune că este vorba de o păstrare a obiceiului într-o zonă ce se află în centrul Moldovei, ceea ce poate face loc presupunerii cu privire la posibilitatea menținerii unor deosebit de vechi practici acolo unde populația s-a putut reține în afara unor influențe pe care să le recepteze de la grupurile demografice cu practici rituale diferite. În acest caz s-ar cere și alte fapte caracteristice pentru viața spirituală din trecutul populației moldovenești, ceea ce însă terenul nu arată — din cîte ne-am putut da seama. Totodată, dacă acest obicei ar fi o supraviețuire a unei practici locale străvechi, cîndva mult mai generalizată, el ar trebui să apară arar și în alte localități moldovenești, așa cum se petrec lucrurile cu jocurile *boului*, *țapului*, *berbecilor* — semnalate în aproape toate județele din Moldova, chiar dacă în variante puțin asemănătoare între ele.

Cu toată incertitudinea în care rămîn chestiunile legate de originea acestui joc dramatic, plecînd de la necesitatea unor prezentări fie și descriptive ale manifestărilor dramatice tradiționale, necunoscute sau încă foarte puțin cunoscute, am socotit motivată orice contribuție la cunoașterea faptelor de această natură și am procedat la publicarea prezentului material.

CERBUL

din satul Buznea, comuna Tîrgu-Frumos, județul Iași

Culeg. : Adăscăliței Vasile și Eftimie Tanțy, studentă, 24 decembrie 1967. Inf. : Matei Constantin, 19 ani ; Cucinschi Mircea, 18 ani ; Hărătău Gheorghe, 18 ani ; Hărătău Costache, 18 ani ș.a., țărani muncitori.

Personajele :

Cerbul. Corpul acestuia este realizat din piei de iepure cusute pe un sac. Capul are coarne ramificate, bot cu falca de jos mobilă. Ornamente numeroase îi dau strălucire : hurmuz (mărgele), oglinzi, panglici etc.

⁴⁵ Avem în pregătire o lucrare largă privind întreaga sa varietate.

Ursarii. În total sînt 6. În costumele lor domină culoarea albastră. Au sadelci cu clopoței. Pe cap poartă comanace sau fesuri, ornate cu panglici, canafi, hurmuz. În timpul jocului, poartă pe față măști, care sînt fixate de fesuri și confecționate din piele de oaie, lăsîndu-le liberi numai ochii. Cînd nu joacă, întorc fesurile cu fața spre spate. În picioare poartă opinci. La genunchi au bucăți de blană care îi protejează în timpul jocului, cînd îngenunchează de nenumărate ori, bătînd ritmul în tobe, pe care le poartă în mîină, cu un ciocănaș mic.

Căpitanul. Poartă costum național.

Ofițerii. În număr de doi. Ca și căpitanul, poartă costume naționale, așa cum au de obicei arnăuții la alte jocuri.

Ciobanul. Are o mască hazlie. Poartă haine vechi, din blană de oaie. În mîină duce o cîrîitoare, pe care o folosește făcînd mult zgomot; are și bită. Poartă pălărie. La brîu îi atîrnă clopoței. Se aseamănă cu moșneagul din alte alaiuri.

Baba. Poartă haine femeiești așa cum obișnuiesc bătrînele.

Fluierarul. Se îmbracă în haine de toate zilele.

La intrarea în casă *ursarii* strigă în ritmul muzicii și propriilor tobe :

„Foaie verde și-un dudău,
 Marc-i dealul la Bacău,
 Dar mai mare-i dorul meu.
 Dorul meu și-al dumatle
⁵ Merge singur pe-o cărare.
 Pe cărarea lucioasă
 Nimerii la altă casă
 Und' bărbatu nu-i acasă.
 Și bărbatu-i la chirie,
¹⁰ Hă-i-ar numele să-i vie;
 Hă-i-ar boii și tînjala,
 Pe bărbat să-l ieie boala;
 Hă-i-ar boii și proșapul,
 Pe bărbat să-l ieie dracul!
¹⁵ Verde foaie grlu mărunt,
 Hai, ursarii la pămînt,
 Să s-audă rumăgînd!

[*Cerbul* se imbolnăvește și cade la pămînt. Un *ursar* îl descîntă:]

Măi, de trei ani de zile
 De cînd umblu după tine,
²⁰ Ca să te gădesc pe tine, măi!
 Măi, eu pe tine te-am găsit,
 Lanțu-n coarne ți l-am pus
 Și-n sat la fete te-am adus.
 Măi, fetele cînd te-au văzut,
²⁵ Tu pe loc ai și căzut, măi!
 Dar ce ai tu, măi încornoratule
 Și speriatule, măi?
 Măi, mărui, mărui.
 În pădure te găsii.

- 30 Și-acolo te găsii
Pe-o căurare neumblată,
Numai de furnici pișcată
Și de babe fermecată, măi !
Măi, tu acolo stăteai
- 35 Și te zvircoleai.
De numcle tău auzea
Decît Maica Precista
Și sfînta Dumineca, măi !
Măi, ea din cer s-a pogorît
- 40 Și ți-a luat de pe trup
Păr de lup ;
Din cõpîte,
Păr de vite ;
De pe schinare
- 45 Funduri de caldare ;
Din cornițe,
Perdeluțe.
Și te-a lăsat
Curat și luminat,
- 50 Ca Maica Domnului ce te-a lăsat, măi !
Dar ce ai tu, măi încornoratule
Și speriatule, măi ?
Măi, la fîntina cea din vale
Scotea apă-o fată mare.
- 55 Scotea apă și plîngea
Că tare s-ar mărita,
Sus, Valeru, nu te da !
Măi, că-i dă maică-sa avere
Covățica cea cu pere
- 60 Și coliba de la ciine,
Care-ar să se piarză mline, măi !
Măi, uit'-te tu bine la mine,
Dacă mă cunoști pe mine, măi !
Eu sînt eu
- 65 Și iarăși eu
Și mă chiamă cum știu eu.
Și mai am trei frați ai mei :
Stoica, Matei și Lascarache,
Și cu mine se fac patru.
- 70 Și de nu ți-o fi leacul
De la ăștia patru,
Să știi că tot te ia dracu, măi !
Păi, uit'-te bine-n cureaua mea,
Trei cuțite-nfipte-n ea.
- 76 Unul rîde, unul plînge,
Unul spune c-ar bea sînge, măi !
Măi ursare, ursăraș,
Adă iute-un cuțitaș
Să iau sînge cerbului

- 80 De la vlna gîtlului,
Din creştetul capului
Şi din sfîrcul nasului !
Şi-alta foaie de dulci,
Vin' la tata, und' te duci ?
- 85 Aşa, tătuc-aşa !
Dar ce ai tu, măi încornoratule
Şi speriatule, măi ?
Sînt doi harhări de jidani
Care-aveau băniţi cu bani,
- 90 Vreau pe mine să mă prindă
Şi pe tine să te vîndă, măi !
Să te ducă la abator,
Să facă din cărniţa ta rasol
Şi din corniţele tale cuire,
- 95 Să puie hainele-n ele, măi !
Dar ce ai tu, măi încornoratule
Şi speriatule, măi ?
Măi ! Dă din coadă, dă din trup,
Ca să nu te dau la lup, măi !
- 100 Măi, că lupul de te-a mîncă
Va fi vai de pielea ta,
Sus, Valere, nu te da, măi !
Măi, dar ce ai tu măi încornoratule
Şi speriatule, măi ?
- 105 Dar să iasă
Gospodarii de casă
Mulţumiţi,
Vrai tu, măi ?
Dar s-ajungem noi la televizor,
- 110 Vrai tu, măi ?
[Cerbul clămpăneşte afirmativ. Toţi ursarii strigă pe o melodie vioaie :]
Măi, să ții minte ce ți-am spus,
Să mai sai o dată-n sus
Şi cu trişca să mi-o zici,
Că ne ducem de pe-aici !
- 115 Şi-altă foaie de ovăs,
Toţi ursarii sar pe jos !
[Ursarii se dau la o parte şi fac loc ciobanului, al cărui joc urmează.
Ciobanul joacă şi ursarii strigă :]
Hei, săracul ciobănaş,
Cum mînlîncă sara caş,
Dimineaţa urdă dulce,
- 120 Mă sărută şi se duce.
Numai cînd m-oi duce eu,
Să-i ajute Dumnezeu !
Tot aici şi iar aici,
S-o rupt aţa la opinci

- 125 Și fundul la bernevici
Și mă costă-un leu și cinci
Și c-un băț o dat aici !
[Un singur ursar bate în tobă o singură dată.]
Hei, nu-mi place urda dulce
Și-mi place cașul sărat,
- 130 Să mă duc sara prin sat,
La fimecia cu bărbat !
Hei, m-a prins și m-a legat
Și mă-ntreabă ce-am cătat ?
— Guriță de sărutat,
- 135 Ochișori de dezmiardat.
Hei, nu te da nici tu, nici tu,
Că băiatu sare-acu !
Hei, băiatu-i tinerel
Și copila-i ca și el !⁰”

O EXPERIENȚĂ FRANCEZĂ ÎN ORGANIZAREA ȘI EFECTUAREA MUNCII ȘTIINȚIFICE: *Laboratorul de antropologie socială al profesorului Claude Lévi-Strauss*

Adăpostit în edificiul cu fațadă austeră — reconstruit în 1778 de Chalgrin — al cvadricentenarului „Collège de France”, *Laboratorul de antropologie socială* este unul din cele mai tinere organisme ale acestei instituții.

A luat ființă în 1960, o dată cu numirea profesorului Claude Lévi-Strauss — director de studii la „École Pratique des Hautes Études” (EPHE) a Universității din Paris — ca titular al catedrei de antropologie socială nou create la „Collège de France”.

Administrativ, *Laboratorul* depinde atât de „Collège de France”, cit și de EPHE (secția a VI-a — științe economice și sociale). Totodată el este asociazat — pentru a putea beneficia, potrivit uzanțelor organizării științifice din Franța, de unele înlesniri — la „Centre National de la Recherche Scientifique” (CNRS).

Laboratorul este, practic, pe de o parte instrument didactic, pe de altă parte instrument de cercetare și elaborare științifică.

Compoziția colectivului de lucru al *Laboratorului* este complexă. În mare, aceasta include trei secții: o secție de antropologie și etnologie *lato sensu* (numărînd americaniști, africaniști etc.) aflată sub îndrumarea nemijlocită a profesorului Lévi-Strauss, o secție de antropologie și sociologie rurală condusă de Jacques Chiva, subdirector de studii la EPHE și director adjunct al *Laboratorului*, în sfârșit o secție de semiolingvistică — recent intrată în compunerea *Laboratorului* — îndrumată de Julien Greimas, director de studii la EPHE.

Cercetările întreprinse de *Laborator* asupra culturilor exotice tradiționale au în vedere, cu deosebire, mitologiile, sistemele de înrudire și expresia acestora în ritual, problema migrațiilor, a alcătuirii așezărilor, analiza spațială a desfășurărilor rituale, vrăjitoria, șamanismul, canibalismul, farmacopeea.

Grupul de sociologie rurală își axează cercetările pe analiza societăților alpine din Franța și Elveția romandă, pe exodul rural și depopularea satelor, pe opțiunile profesionale ale tineretului sătesc, pe urbanizarea așezărilor rurale. Se întreprind apoi cercetări referitoare la economia producției agricole. Se au de asemenea în vedere folclorul și arta populară aplicată. Acest colectiv este în curs de desăvîrșire a unei cercetări complexe, etnologice, sociologice, economice — în terminologia *Laboratorului*, „cercetare cooperativă programată” — în nordul Burgundiei (Châtillonnais), efectuată în colaborare cu „Musée des Arts et Traditions Populaires”, cu catedra de etnologie de la Sorbonna, cu o serie de alte instituții și organisme, și care se va concentra în alcătuirea monografiei a două sate. Este de altfel singura cercetare colectivă

inițiată în cadrul *Laboratorului*. În rest, principiul implicit al organizării muncii pare să fie activitatea individuală. Evident, nu se dogmatizează pe această temă. Soluția individuală pare a fi fost impusă cu precumpănire de imperativul eficacității.

Colectivul de semiolingvistică întreprinde, la rîndu-i, cercetări asupra limbajului gestual, a structurii și semanticii basmului european și a literaturii culte — în primul rînd a romanului — etc.

Colectivul de lucru al *Laboratorului* cunoaște unele fluctuații de personal — consecință, între altele, a statutului cadrelor științifice în Franța, în speță a mobilității de care acestea dispun. În ansamblu — și în medie — *Laboratorul* grupează circa 30–40 de persoane. Tendința este însă către expansiune. Și nu numai pe căile obișnuite ale recrutării. Acest for de dezbateri și de creație științifică exercită o atracție crescîndă. Afilierea spontană de noi aderenți (în ultimii doi ani, profesorii Dietschy, Greimas, Tarids, Pitt-Rivers, Barthes — toți directori de studii la EPHE, secțiile a V-a și a VI-a) se înfățișează în aceste condiții ca un fenomen firesc. Meritul pentru reputația de excelență științifică de care *Laboratorul* se bucură revine în primul rînd înțelepciunii și fermității profesorului Claude Lévi-Strauss, energiei și devotamentului profesorului Jacques Chiva.

3

Segmentul incontestabil cel mai spectacular al *Laboratorului* îl constituie *Centrul de etnologie comparată*, auxiliu documentar dotat cu un uriaș fișier, ce conținea la începutul lui 1967 circa 2 500 000 de fișe. Fondul se îmbogățește în medie cu circa 300–400 de fișe pe zi, ceea ce reprezintă o medie anuală de circa 150 000 de unități.

Fișierul este elaborat în Statele Unite, de către „Human Relations Area Files” (HRAF) din New Haven (Connecticut), în 25 de exemplare complete, distribuite unei serii de universități și centre de cercetări americane. Numai două specimene se află în străinătate. Unul la Tokio, celălalt la Paris. Alcătuirea fișierului — ca proces și ca rezultat — este următoarea: întregul material — în perpetuă îmbogățire — de care dispune HRAF referitor la o societate așume, fie publicat, fie manuscris, este selectat de un colectiv de specialiști, policopiat pe fișe de 20/13 cm — atît în limba originală, cit și în traducere engleză — într-un număr considerabil de copii. Este dispus apoi în multiple aranjări ce urmăresc logica unei sistematice complexe. Bunăoară un același pasaj, cuprinzînd — să zicem — o anume descripție etnografică, este reprodus în 10, 15 sau 20 de poziții diferite, după incidențele pe care le acuză (ritualistică, instrumentar, tehnologii etc.). De asemenea, sursele — cărți, enciclopedii, articole etc. — sînt oferite de fișier integral, în facsimil xeroxgramic. Prin urmare, practic, cercetătorul are la îndemînă izvorul bibliografic atît ca întreg, cit și ca pachet articulat, riguros organizat, de fișe. Evident, fișarea se încadrează în limitele categoriale, analitice, ale sistemului HRAF, la rîndu-i întemeiat pe cele 700 de categorii numerice propuse de G. P. Murdock (în *Outline of Cultural Materials*), care tind să acopere întreaga activitate a omului social. Precizăm că această rețea de repere conceptuale este îndeajuns de densă pentru a îngădui regăsirea lesnicioasă fie și a unor teme de mare finețe. Întreg materialul este indexat și un sistem de coduri letrice și cifrice face posibilă stringerea, de către personalul specializat căruia îi revine mînuirea fișierului, a întregului material căutat — și, evident, regăsibil în fișiere — cu rapiditate maximă și efort minim. În indicele simbolic complex care conferă identitatea fiecărei fișe, se află cuprins, între altele, și un simbol menit să califice seriozitatea, respectiv autenticitatea, ineditul și „imediatețea” sursei bibliografice date.

Utilitatea „Files”-urilor este vădită și multiplă. Ea nu trebuie exagerată. Apare limpede că fișierul poate ajunge la stabilirea orientativă a unor date de bază ale cercetării, poate informa provizoriu asupra existenței sau nonexistenței, probabilității sau improbabilității existenței unei realități de fapt, ceea ce scurtează munca pregătitoare în vederea elaborării unui studiu. Nu oferă însă garanția epuizării surselor, nici — evident — elementele sintezei necesare.

Limitelor principiale ale timpului în care poate opera nemijlocit fișierul li se adaugă și mărginiri subiective. Astfel, înainte de toate, împrejurarea că majoritatea surselor directe provin din domeniul anglo-saxon și că majoritatea absolută a traducerilor sînt efectuate din limbi de largă circulație. În consecință, zonele etnografice mai puțin abordate de cercetarea anglo-saxonă sau slab reprezentate în literatura publicată în limbi de circulație internațională sînt ilustrate sporadic, trunchiat și, nu o dată, de surse de mîna a doua. Evident, această situație nu afectează decît în proporții neglijabile majoritatea zonelor etnografice de condiție „arhaică”, respectiv cele două Americi, Africa, Oceania, Australia și, în bună măsură, Asia, toate amplu reprezentate în literatura anglo-saxonă etc.; fișierul aduce astfel informații cvasiexhaustive cu privire la circa 300 de populații americane și oceaniene. În schimb, net dezavantajate sînt Europa, îndeosebi Europa centrală și de est, vaste zone ale Asiei Centrale și septentrionale. De pildă România, țările spațiului balcanic în genere, U.R.S.S., cu excepția — de altfel nuanțată — a unor popoare baltice, caucaziene, siberiene și central-asiatice, sînt în mai mică măsură și relativ puțin concludent reprezentate.

În altă ordine de idei, se cade menționat și faptul că o serie de teme mitice sînt anevoie de regăsit din pricina accentelor fatal — o dată decisă opțiunea — unilateralizante pe care postulatele sistematice care stau la baza fișierului le impun organizării materialelor — între altele, spre a da un exemplu, orientarea precumpănitor ritualistă a indicilor.

Dacă, în ceea ce privește fondul de cărți, biblioteca *Laboratorului* are încă dimensiuni relativ modeste, dotarea în periodice de specialitate li este excelentă. *Laboratorul* primește în mod regulat un număr de peste 80 de reviste din Franța și străinătate. Demn de menționat este faptul că direcția *Laboratorului* a reușit să achiziționeze colecțiile complete ale revistelor „*American Anthropologist*”, „*Memoirs of the American Anthropological Association*” și „*Journal of American Folklore*”, reeditate între 1965 și 1966.

O considerabilă înlesnire în asigurarea unei documentări prompte și la îndemna tuturor colaboratorilor *Laboratorului* o constituie posibilitatea policopierii de texte cu ajutorul unui aparat de fotocopiere electrostatică cu debit rapid (*Xerox*). În cadrul *Laboratorului* se utilizează de asemenea în mod sistematic un aparat de citit microfilme și o instalație modernă de mărire instantanee a microfilmelor.

Laboratorul de antropologie socială asigură redactarea și publicarea a două periodice de o lăudabilă ținută: „*L'Homme*” și „*Etudes rurales*”; paralel, *Laboratorul* publică și o colecție de memorii și protocoale de cercetare, *Cahiers de L'Homme*.

Aceste trei publicații merită și necesită însă o prezentare separată.

Anchetelor de teren li se acordă importanță primordială în cadrul *Laboratorului*. Se ia în considerație, fără panică dar cu toată gravitatea, dispariția într-un tempo mereu accelerat, ca realitate fizică sau ca entitate etnografică specifică, a unor culturi tradiționale.

În ciuda complicațiilor de ordin financiar pe care le presupun organizarea și înfăptuirea unor anchete de teren de lungă durată și în zone situate în alte continente, direcția *Laboratorului* face totul pentru a pune în aplicare principiul — ideal — potrivit căruia un etnolog, pentru a se realiza, trebuie să-și petreacă, între vîrsta de 25 și 50 de ani, cel puțin un an din trei în misiuni de cercetare pe teren.

Investigațiile de teren ale colaboratorilor *Laboratorului* se desfășoară pe o arie geografică — și o suprafață problematică — foarte largă. Se întreprind cercetări pe lângă indienii *hopi* din Arizona, și pe lângă eschimoșii așezați pe țărmul nordic al golfului Hudson, pe lângă triburi

indiene din Brazilia, Paraguay și Bolivia, pe lângă populații negre din Ciad, Camerun, Coasta de Fildeș, pe lângă populații din Noua Guinee etc.

Accentul energic pus pe munca de teren trădează însă nu numai o poziție metodologică. El exprimă și orientarea de principiu a activităților. Mai precis, apare evident că, în cazul *Laboratorului de antropologie socială*, emanație a unor instituții de învățământ, supus deci — cum sugeram — obligației de a face față unor sarcini didactice, centrul de greutate cade totuși în timpul cercetării propriu-zise, cercetare întreprinsă desigur nu numai în linie *experimentală* (teren), ci și în linie *teoretică*.

Îmbinarea suplă a obligațiilor didactice cu munca științifică se realizează pe mai multe planuri.

În primul rând, simbioza se înfăptuiește prin aceea că activitatea curentă a *Laboratorului* este ritmată de cursurile și seminariile conduse de profesorii Lévi-Strauss, Chiva, Greimas, Roland Barthes ș.a.

Cursurile alcătuiesc apoi, indeobște, obiectul central de preocupare al activității științifice a profesorilor care activează în cadrul *Laboratorului*. O atare concentrare este înlesnită de împrejurarea că atât „Collège de France” — așezămînt de studii libere —, cit și EPHE sînt instituții de învățământ în care corpul didactic este scutit de obligația predării mai mult sau mai puțin rutiniere de cunoștințe standard — precum în învățămîntul superior comun —, spre a se putea consacra cercetării și expunerii numai a rezultatelor celor mai noi ale acesteia în fața unui auditoriu interesat nu de acumularea de cunoștințe generale, ci de știință în sensul strict al cuvîntului. (De altfel, EPHE este precumpănitor destinată, prin regulamentele de organizare, formării de cadre științifice.) Astfel, bunăoară, cei șapte ani de cursuri predate la „Collège de France” au însemnat pentru prof. Lévi-Strauss : în 1960, reeaborarea în vederea unei noi ediții a tezei *Structures élémentaires de la parenté* ; cursul din 1960—1961 a generat *La Pensée sauvage* și *Le Totémisme aujour'd'hui* ; cursurile din 1961—1962 și 1962—1963 — primele două volume ale seriei *Mythologiques* (*Le Cru et le Cuit* și *Du miel au Cendre*), în vreme ce cursurile din 1963—1964 și 1966—1967 vor alcătui materia volumului III — în curs de apariție —, iar cele din 1964—1965 și 1967—1968, volumul IV și ultim din *Mythologiques*. Apoi, cursul de semantică generală (ținut de prof. Greimas la EPHE în ultimii ani a stat la baza lucrării sale *Sémantique structurale* apărută în 1966. Etc.

Seminariile constituie, de asemenea, prilejuri de dezbateri științifice concretă a unor probleme foarte diverse. Programul curent al seminariilor, la care iau parte, pe lângă studenți, membrii colectivului științific al *Laboratorului*, cuprinde un expozeu, prezentat de expertul unei probleme, membru al *Laboratorului* sau invitat, după care urmează discuții. Expunerile sînt fie comunicări cu profil teoretic sau ample analize generale, fie rapoarte de teren prezentate indeobște cu extremă minuție. Uneori în locul expozeului este proiectat un film de anchetă. Pentru a da o idee concretă despre marea diversitate tematică a expunerilor, iată cîteva titluri de comunicări susținute în 1966 la seminarul condus de prof. Lévi-Strauss : *Organizarea socială a indienilor bari din Columbia* ; *Rituri de graviditate și de naștere* ; *Mitologia indienilor taeană* ; *Organizarea socială și politică a populației mossi din Volta Superioară* ; *Organizarea socială a populației aré aré din Insulele Solomon* ; *Sistemul înrudirii în Arabia și Turcia* ; *Spațiul ceremonial la indienii hopi* ; *Organizarea socială a populației samo din Volta Superioară* ; *Organizarea socială a populației dan din Coasta de Fildeș* ; *Viața socială a chinocefalilor și cercopitecilor* ; *Studiul muzicii africane* ; *Bande de tineri delicvenți din regiunea pariziiană* ; *Organizarea socială a populației ayoré din Bolivia* ; *Raportul dintre economie și antropologie etc.*

Această varietate, ce poate părea derutantă — după cum deconcertantă poate fi, pentru neprevenit, compoziția organică foarte diversă a *Laboratorului* —, nu este accidentală. Ea ilustrează, în esență, un larg proces inductiv, conceput în termeni de omologie și complementaritate, îndreptat către cunoașterea unui cit mai mare număr de sisteme sociale — sau chiar de elemente

sociale preliminară, precum în cazul citat al studierii sociabilității unor primat inferioare —, reprezentând, toate, nelocuibile modalități de „a fi om” sau de a aproxima condiția umană.

Aceasta — în intenția prof. Lévi-Strauss — spre a ne cunoaște pe noi înșine mai bine, spre a putea confrunța imaginea statutului uman devenită — *acum și incivilizația noastră* — unică cu toate celelalte imagini, „alte”, care să o ilumineze mai intens și să o facă inteligibilă¹

În sfârșit, relația cercetare-învățămînt se realizează și prin mijlocirea faptului că, de comun acord cu profesorii, o serie din colaboratorii acestora din cadrul *Laboratorului* pregătesc — sub conducerea lor — teze axate pe problematica urmărită de cursuri și seminarii. Spre exemplu, în ultimii ani, atât atenția prof. Lévi-Strauss, cât și cea a unui număr de colaboratori ai *Laboratorului* — doctoranzi — s-au îndreptat asupra logicii și epistemologiei pop. țărilor „primitive”. Natural, acest fapt a făcut ca îndeobște cercetările *Laboratorului* — în domeniul antropologiei — să tindă a se concentra asupra mitologiei și ritologiei.

Și în cazul acestei decizii de orientare avem de-a face cu mai mult decît cu un simplu accident. Prioritatea deliberată conferită mitologiei are în vedere obiective de largă semnificație, depășind net imediatul. „Nimic nu pare mai arbitrar — accentuează prof. Lévi-Strauss — decît mitul, lipsit de dimensiune practică și fără punct de aplicare în real. Inventîndu-l, omul pare a se fi lăsat efectiv purtat de toate capriciile închipuirii, pare a fi dat frîu liber fanteziei. Or, dacă este totuși cu puțință a arăta că, chiar și în acest domeniu, creația rămîne supusă unor legi, se va putea conchide că o necesitate imanentă patronează geneza elaboratelor spiritului. Se vor putea încerca definirea acestei necesități și înțelegerea, în fiecare caz concret, a mecanismului operațiilor determinate de ea”².

Nelndoielnic, atingerea unui atare obiectiv reclamă depășirea tuturor empirismelor, urmărirea riguroasă și eficientă a legicii sub suprafața fortuitului. Performanță ce nu este posibilă decît prin abordarea consecvent structuralistă a obiectului, prin asumarea tuturor dificultăților și riscurilor unui atare demers. ✓

Or, condiția tehnică a acestuia din urmă o constituie formalizarea corectă a datelor obiectului. De aceea preocuparea generală cea mai stringentă a membrilor *Laboratorului* o constituie în prezent studiul, „Intr-un spirit de extremă prudență”, al mijloacelor introducerii unor norme de formalizare în domeniul sistemelor cognitive, al practicilor rituale și — desigur nu mai puțin — în domeniul, relativ mai comod, al regulilor de căsătorie și al sistemelor de înrudire³.

Văzînd lucrurile într-o perspectivă mai largă, apare limpede că în cadrul *Laboratorului* se tratează efectiv „diversele modalități ale vieții sociale în sinul aceleiași populații și în populații diferite, ca elemente ale unei vaste combinatorici, supuse unor reguli de compatibilitate și incompatibilitate, care fac posibile anumite aranjamente, exclud totodată altele, urmarea fiind că orice alterare sau substituție ce afectează oricare din elementele întregului determină transformarea echilibrului general al acestuia”⁴.

În cadrul *Laboratorului* se acordă atenția cuvenită relațiilor științifice. Colaboratorii sînt ajutați să ia contact direct cu specialiști din Franța și din străinătate, fie prin ceea ce am numi „schimb de experiență”, fie prin obținerea de burse, fie prin participarea la reuniuni științifice din Europa, din cele două Americi, din Africa. Totodată, *Laboratorul* oferă burse pentru stagii de studii, în cadrul său, unor cercetători străini care, de regulă, sînt invitați să facă expuneri în seminariile patronate de *Laborator*.

¹ Cl. Lévi-Strauss, *L'Anthropologie sociale*, în „Sciences”, VII (1967), nr. 47, (ianuarie-februarie), p. 122.

² Cl. Lévi-Strauss, *ibidem*, p. 124.

³ Cl. Lévi-Strauss, *ibidem*, p. 126.

⁴ Cl. Lévi-Strauss, *ibidem*, p. 123—124.

Toate acestea asigură o bună respirație intelectuală și o largă deschidere de orizont, pe care simpla lectură de bibliografie nu le poate furniza.

Laboratorul de antropologie socială este o remarcabilă instituție științifică.

Stăpînirea în profunzime a domeniului asumat — inclusiv de cei mai tineri dintre cercetători —, excelența informare, autonomia gândirii și faptul că nici o autoritate magistrală nu este scutită de examen critic, în sfîrșit perfectă urbanitate a raporturilor dintre membrii *Laboratorului* fac observatorului din afară o adîncă impresie.

Organizarea și punerea în regim a acestui agregat de producție științifică de construcție îndrăzneată, ce biruie barierele interdisciplinare, pregătesc făurirea antropologiei plene, totale.

Radu Niculescu

I. D. ȘTEFĂNESCU, *Arta veche a Maramureșului*, Editura Meridiane, București, 1968, 159 pagini, 73 ilustrații.

I. D. Ștefănescu, unul din cei mai renumiți istorici de artă ai țării noastre, era cunoscut pînă astăzi prin studiile sale asupra artei românești vechi. Elev al lui Gabriel Millet și profesor la cîteva din universitățile de prestigiu ale Franței și Belgiei, a făcut cunoscută arta veche românească printr-o activitate publicistică de aproape o jumătate de veac, într-un moment cînd studiile de iconografie căpătau o însemnătate tot mai mare, iar pictura noastră murală era cunoscută fragmentar. Notații scurte privind arta populară sau chiar etnografia poporului român din Transilvania, Țara Românească și Moldova, egal studiate de către el, uneori articole referitoare la obiceiuri arhaice țărănești, ne arată că preocupările sale de cercetător al culturii populare sînt mai vechi. Studiul de față este totuși primul de mai mare întindere consacrat exclusiv acestui domeniu. Cele 159 de pagini dense ale textului ne dau posibilitatea să luăm cunoștința, pentru prima oară, cu o prezentare de ansamblu, completă, a artei populare dintr-o regiune. Într-adevăr, dacă monografiile de artă populară, consacrate unei regiuni sau alta, au mai fost tipărite, ele lasă deoparte domeniul picturii religioase, în special al celei murale bisericesti, care a preocupat mai puțin pe etnograful sau istoricii de artă populară.

Maramureșul a atras atenția încă de multă vreme. Istoricii, istoricii de artă, etnograful, antropogeograful s-au oprit în repetate rînduri asupra lui. Așezat în extremitatea nordică a Transilvaniei, menținînd tradiții puternice de viață medievală, el ne amintește străvechea formație feudală românească atît de bine încheșată încît a putut da naștere statului românesc moldovenesc. Arta populară de aici manifestă evidente asemănări cu aceea din alte provincii ale nordului țării; ea se singularizează totuși printr-o serie de elemente, o monografie dedicată special ei răs-punzînd deci unei necesități reale de cunoaștere.

Lucrarea este alcătuită neobișnuit prin aceea că, descriînd și interpretînd fenomenul maramureșean, autorul lămurește unele aspecte cu caracter mai larg, cum ar fi spre pildă motivele principale decorative din întreaga noastră artă populară. Însuși capitolul de început („Arheologia și istoria artei: domenii, metode, probleme”) depășește ca însemnătate teoretică faptele desprinse din tema principală a lucrării. Faptul este încă mai evident atunci cînd autorul trece la definirea artei populare, într-un capitol ce formează una din cele trei părți ale cărții. Unele din problemele discutate, care au mai constituit obiectul altor dezbateri, își capătă o rezolvare nouă; altele, inedite, sînt menite a schimba puncte de vedere învechite. Dintre acestea din urmă amintim discuția privind vechimea artei populare; dacă vechimea unor aspecte din arta populară este incontest-

tabilă (aşa cum o dovedeşte mai departe însuşi autorul), arta populară în întregul ei, ca fenomen de masă, este un fenomen relativ recent, caracterizând ultimele secole. Această concluzie, pe care I. D. Ştefănescu o stabileşte nu numai pe arta românească, ci şi pe aceea a mai multor ţări europene, ridică probleme de sociologie pline de interes, asupra cărora nu ne putem opri însă.

După un capitol teoretic introductiv, se trece la tratarea propriu-zisă a temei, împărţită în trei părţi. În prima, intitulată „Maramureşul”, într-o succintă prezentare (scrisă într-un stil admirabil, ce alocurea poate constitui pagini de antologie), se arată condiţiile geografice şi cele istorice. Apoi, pe rând, locuinţele, bisericile, sculptura în lemn, scoarţele, ceramica sînt analizate în capitole aparte. Materialul pe care se întemeiază textul este supus unei severe trieri, distinguindu-se şi în acest mod de prezentările obişnuite artei populare, în care formele necontestate de artă sînt alăturate celor cu caractere rudimentare de artă. Istoric de artă, autorul îşi permite să lase deoparte tot ceea ce i se pare a nu putea fi considerat de deplin ca aparţinînd monumentelor de artă. O permanentă menţionare a legăturilor pe care arta populară le are cu arta trecutului nostru istoric sau cu cel al regiunilor vecine conturează în faţa ochilor un tablou puternic al trecutului, permiţîndu-ne să cunoaştem nu numai arta locală, ci însăşi viaţa culturală a trecutului şi elementele care au contribuit la definirea fiinţei noastre naţionale.

Ultimul capitol al acestei prime părţi se intitulează „Unitatea de concepţie a artei populare din Maramureş”. Această unitate este surprinsă în tonalităţile şi motivele de decor, în primul rând, şi alcătuieste ceea ce autorul numeşte „o familie şi un caracter”. Unitară este şi linia evoluţiei de multe sute de ani, la originea căreia el distinge un fond preistoric. Aceste elemente, caracterizînd o primă fază, sînt urmate de o a doua, cu teme florale şi animale şi, în sfîrşit, de o a treia, ce are note de împrumut, venite din Apus şi aparţinînd secolului al 19-lea sau ultimelor decenii.

Preţutindenii în text reiese legătura strînsă dintre obiecte şi folclor; ideea apare încă mai evidentă în cea de-a doua parte a cărţii („Problema artei populare”), în care, analizînd motivele obişnuite artei româneşti, le pune permanent în legătură cu elemente de gîndire. Ne aflăm astfel în faţa unui procedeu care leagă între ele „elemente unite în viaţă, arta şi gîndirea, elemente ce apar de obicei despărţite în studii. Este evident pentru cititor faptul că autorul aplică în acest mod un principiu pe care l-a impus şi în studiul iconografic al picturii religioase murale, aşa cum explică şi motivează acest lucru în diferite studii ale sale. Astfel putem nu numai să recunoaştem motivele, dar să le şi înţelegem; surprindem existenţa unei arte populare româneşti cu înţeles. Referirile permanente la monumentele de artă ale trecutului, comparaţiile, analogiile, semnalarea gîndurilor de care acestea erau însoţite ne dau dezlegarea multora din problemele originilor.

Cea de-a treia parte (intitulată „Pictura religioasă în Maramureş”) descrie icoanele şi pictura murală. Tehnicile de lucru sînt numite cu precizie; temele pictate sînt identificate şi integrate în ansamblurile mai vechi ale picturii noastre religioase. Avem pentru prima oară înfăţişat programul iconografic al bisericilor de lemn maramureşene, cu particularităţile şi temele ei, rar întâlnite în pictura bisericească. Elementele bizantine şi cele apusene sînt identificate pe rând, răbdător, de-a lungul întregii descrieri. Ni se semnalează ca o particularitate lipsa portretelor de ctitori şi aceea a pisaniilor; de asemenea lipsa inscripţiilor latine, existente totuşi la alte biserici româneşti din Transilvania. În general autorul consideră stilul picturii locale ca un aspect al picturii romanice medievale, legat în acelaşi timp de miniaturi şi ilustraţii.

În încheiere, considerăm că ne aflăm în faţa unei lucrări care are o însemnătate mult mai mare decît aceea pe care titlul ei modest îl anunţă. Artă populară maramureşeană învie în faţa ochilor noştri, capătă un înţeles; artă populară românească însăşi se află poate în faţa lucrării celei mai profunde care i s-a închinat pînă astăzi.

Anca Stahl

ERNEST BERNEA, *Nunta în Țara Oltului. Încercare de sociologie românească*, în *Studii de folclor și literatură*, Editura pentru literatură, București, 1967, p. 51—136.

Apariția volumului *Studii de folclor și literatură* marchează începutul publicării înmănușate a unor studii ample de folclor și literatură. Diverse ca tematică, studiile aparțin unor prestigioși cercetători ai domeniilor amintite. Astfel H.H. Stahl publică: *Folclorul și obiceiul pământului*; Dan Simonescu: *Tradiția istorică și folclorică în problema „Intemeierii” Moldovei*; Ernest Bernea: *Nunta în Țara Oltului*; Eugeniu Speranția: *Basmul ca mijloc educativ*; Tony Brill: *O povestitoare din Hașeg*; Al. I. Amzulescu: *Balada populară în Muscel*; Gh. I. Neagu: *Cltevă însemnări pe marginea textelor folosite în jocurile de copii*; Vasile Netea: *Primele colecții de proverbe românești publicate*; Const. C. Giurescu: *Valoarea istorică a tradițiilor consemnate de Ion Neculce*; Ovidiu Birlea: *Folclorul în „Țiganiada” lui I. Budai-Deleanu*; Eugen Todoran: *Mitul românesc în poezia lui Eminescu*; V. Voiculescu: *Lirica populară*; Ion Apostol Popescu: *Elemente folclorice în concepția și arta lui Brncuși*.

Ne-a reținut atenția, din punctul de vedere al unor preocupări personale, studiul *Nunta în Țara Oltului*, cu subtitlul *Încercare de sociologie românească*, de E. Bernea.

Studiul se bazează pe un bogat material folcloric și etnografic, rezultat al unor observații directe ale autorului, făcute de-a lungul mai multor ani (1929—1935) în satul Drăguș și alte 22 de sate din Țara Oltului. Fără a fi o simplă înșiruire de fapte, raportându-se însă continuu la ele, nunta apare ca „manifestarea colectivă prin care actul căsătoriei se realizează în fața vieții obștești” (p. 52). Manifestare complexă cu caractere și funcțiuni proprii în viața satului, nunta este cercetată ca atare.

De pe aceste poziții, pe baza unui material etnografic și folcloric, care judecat în sine prezintă un deosebit interes, E. Bernea încearcă o interpretare sociologică a fenomenului, în tot ceea ce el afectează în sectorul de viață a unităților, proceselor și relațiilor sociale.

„Nunta este o manifestare colectivă cu un caracter organic în multiplicitatea ei de elemente și forme; ea este o impletire vie de elemente și forme spirituale religioase și magice; de elemente și forme estetice, juridice și economice. Nunta este o manifestare a satului întreg care interesează deosebitul categoriei sociale de oameni, categorii de neam, de stare materială, de vîrstă, de sex și care se realizează printr-o seamă de deprinderi sociale, de tradiții” (p. 54).

Analiza și explicarea fenomenului aduc un punct de vedere metodologic nou, inedit în cercetările de acest gen: analiza elementelor ce compun fenomenul, felul cum se structurează ele, evidențierea funcțiilor particulare și generale ale acestui fenomen în viața satului făgărășean.

În prima parte a lucrării autorul face o reconstituire a nunții pe baza unui bogat material cules prin observație directă și prin anchetă. Sint analizate pe rînd momentele principale ale nunții, momente care formează grupe organice de fapte, cu forme și funcțiuni diferite și precise. Aceste fapte pot fi grupate din două puncte de vedere: 1) din punct de vedere funcțional, adică al rolului pe care îl îndeplinesc: faptele premergătoare cununiei ce se petrec atît la mire, cît și la mireasă acasă în vederea părăsirii vieții de feciorie; urmează apoi logodna și cununia cu toate riturile legate de ele pentru îndeplinirea legăturii creștine între miri; și în al treilea rînd, faptele petrecute la casa nouă pentru întărirea legăturii mirilor și pentru prosperitatea noii gospodării.

2) Al doilea punct de vedere prezintă faptele în realitatea lor concretă, pe grupe de sine stătătoare și integrate organic unității ceremoniei. Sint analizate zece capitole, corespunzătoare celor zece părți ale fenomenului, și anume: chemarea la nuntă, punerea vîrstei, venitul la oale, gîteala miresei, luarea miresei, logodna și cununia, priimirea miresei și zestrei, masa și punerea darurilor, jocul, aspecte după nuntă.

Cît privește partea a doua a lucrării, autorul arată felul cum se actualizează nunta făgărășeană, ce forme ia și care sint condițiile care le determină. Rezultatul acestei analize este stabilirea mai multor tipuri de nunți: nunta mare, nunta în două locuri, nunta mică, nunta de noapte.

Fără a discuta asupra fiecărui act izolat, prezența sau absența lui, cercetarea este îndreptată spre analiza unor grupe de fapte care pot da naștere unor noi fenomene, unor noi tipuri de nunți. Acestea sînt studiate comparativ, evidențiindu-se asemănările și deosebirile, spirituale și materiale, structurale și funcționale.

Ca o completare a datelor, în încheiere, autorul aduce un material statistic prețios asupra nunților observate timp de 5 ani în satul Drăguș și asupra anchetelor făcute în cele 22 de sate făgărășene, stabilind o hartă a diverselor tipuri și a cauzelor care le-au produs, a raporturilor dintre ele și asupra tendințelor de evoluție.

Utilitatea prezentării acestei cercetări este susținută de mai multe considerente: expunerea amplă a nunții dublată de exemplificări semnificative; descrierea întregită de explicația fenomenului; dezlegarea problemelor sociologice, prin înfățișarea faptelor și a legăturilor firești dintre ele, fără a trece la abstracțiuni și teoretizări. Faptele apar ca manifestări ale vieții satului în legătura lor cu alte fapte, uneori ascunse, care sînt părți integrante ale structurii și condițiilor ce fac ca fenomenul să fie așa și nu altfel. Faptele sînt prezentate în unitatea nunții și nunta în aceea a satului.

În anexă autorul prezintă un glosar și un tabel al informatorilor, la care se adaugă o seamă de diagrame pe baza datelor statistice interpretate în text și o serie de fotografii, cele mai multe inedite.

Doina Negulescu

ARBEIT UND VOLKSLEBEN. Deutscher Volkskundekongreß 1965 in Marburg-Göttingen, [1967], Verlag Otto Schwartz & Co., 442 p. (= Veröffentlichungen des Instituts für mitteleuropäische Volksforschungen an der Philipp Universität Marburg-Lahn. A. Allgemeine Reihe, Band 4).

Între 26 și 30 aprilie 1965 s-a desfășurat la Marburg-Lahn Congresul german de etnologie, subordonat temei generale „Importanța muncii pentru om”. Cele 37 de referate susținute la acest congres, cît și rapoartele conducătorilor celor opt „colective de muncă” din cadrul Societății germane de etnologie sînt cuprinse în volumul *Arbeit und Volksleben*.

Referatul președintelui Societății, prof. Gerhardt Heilfurth (susținut în ședința de deschidere), privește munca drept problemă antropologică-etnologică (*Die Arbeit als antropologisch-volkskundliches Problem*, p. 1—17), constituind în același timp motivarea și circumscrierea problematicii congresului. Se constată că complexul muncii s-a bucurat abia tîrziu de atenția cuvenită din partea etnologilor, care au urmărit alte laturi ale culturii populare și au acordat importanță în primul rînd sferei rurale, considerată unica păstrătoare a bunurilor străvechi.

Pe baza cercetării muncii miniere, referatul demonstrează necesitatea studierii etnologice a muncii în toate formele ei, în condiționarea ei de marile prefaceri economico-sociale, cu repercusiunile ei multilaterale, complexe, asupra oamenilor ca subiect, atît în procesul muncii, cît și în domeniile etnologiei — ceea ce nu înseamnă însă, cîtusi de puțin, augmentarea nejudicioasă a complexului muncii în cercetarea etnologică.

I. Cercetarea arhitecturii populare și a așezărilor (p. 17—97) cuprinde o rază foarte mare în timp: din secolul I î.e.n. pînă în epoca modernă. Prin referatul său (*Wirtschaftsform und Arbeitsleben in der frühgeschichtlichen Siedlung Feddersen-Wierde*), Werner Haarnagel prezintă valorificarea pentru etnografie a săpăturilor arheologice pe coasta nordică a Germaniei, între vărsarea Weserului și a Elbei, care au scos la iveală șapte orizonturi de așezări sătești, amenajate consecutiv între sec. I î.e.n. și sec. al V-lea e.n. Dincolo de valoarea documentară

istorică pentru tipurile de case, săpăturile au permis să se tragă concluzii interesante și asupra stratificării sociale, asupra ocupațiilor acestor locuitori de coastă.

Gerhardt Eitzen încearcă să demonstreze în comunicarea sa *Bauernhausformen und ihre Beziehungen zu Wirtschaftsformen* că nu este fundamentată concepția după care creșterea vitelor ar fi determinat casa-grajd, iar gospodăria agricolă ar fi condiționat-o pe cea cu acare-turi separate, întrucât și în cazul gospodăriilor care se bazează pe creșterea vitelor, casa-grajd, în multe locuri, este de ordin secundar.

Următoarele trei referate (*Die älteren Landarbeiterkaten in Mecklenburg*, de Karl Baumgarten; *Wohnbauten in den Glasshütten des Schwarzwaldes zwischen 1600 und 1900* de Hermann Schilli, *Formen und Entwicklung des Bergmannshauses von den Anfängen bis zur Gegenwart*, de Irmgard Lange) privesc casa unei anumite pătri sociale, respectiv a unei grupe profesionale, fie în evoluția ei social-istorică (K. Baumgarten), fie mai mult descriptiv-fenomenologic sau funcțional.

Walter Sage relevă rădăcini populare-țărănești „caselor burgheze” (*Einflüsse auf die Herausbildung bürgerlicher Haustypen*), precum și influența așezărilor orășenești asupra casei țărănești.

Ultimul referat al secției, al lui Gero von Schönfeldt, aduce considerații privind probleme actuale de arhitectură rurală. Casa văzută ca rezultat al muncii a stat și pînă acum în atenția cercetării, mai nouă este preocuparea pentru casa privită în raport cu munca aceluia care o locuiesc. Aceste două laturi ar fi, după conducătorul secției, Bruno Schier, cele două unghiuri de vedere posibile în cadrul temei „Muncă și casă”. Desigur are dreptate și cînd face apel la cercetători de a nu abandona cercetarea faptică, descriptivistă, deoarece în ritmul actual al transformărilor (în R.F.G. sînt transformate sau dărimate zilnic aproape o sută de case vechi) numai această metodă poate asigura baza suficient de largă pentru o cercetare viitoare.

II. Pentru secțiunea a doua (cercetarea uneltelor de muncă, p. 97—153), prezentă la congres cu 5 referate, tema congresului nu a impus o direcție nouă în investigație; privind uneltele în legătură cu finalitatea lor, tema muncii a fost prezentă și în cercetarea anterioară congresului.

Ca urmare, comunicările nu s-au referit în primul rînd la relieful acestui raport firesc, ci au pus în discuție însăși metodologia cercetărilor și coordonarea ei în diferite domenii și instituții de cercetare.

Remarcăm în primul rînd rezultatele obținute în inventarierea, arhivarea științifică a colecțiilor de unelte agrare din R.D.G., prezentate de Wolfgang Jacobeit (*Die Inventarisierung bäuerlicher Arbeitsgeräte*).

Deosebit de utilă e comunicarea lui Reinhardt Peesch: *Zur Tradierung von Gerät und Arbeitserfahrung*. Plecînd de la exemplul concret al confecționării uneltelor pescărești, demonstrează că unealta de muncă este obiectivarea experienței de muncă transmise prin tradiție, care însă se reduce treptat în cursul industrializării progresive.

III. Secția a treia, cercetarea artei populare (p. 155—205), prezintă patru referate cu o tematică mai puțin unitară. Atît raportul conducătorului grupeii de lucru (Torsten Gebhard), cît și primele referate (Gisliind M. Ritz, *Feiertagsarbeit*) subliniază raportul mijlocit dintre arta populară și muncă; se consideră că activitatea artistică se desfășoară dincolo de strictul necesar, dincolo de munca propriu-zisă.

Alte comunicări se ocupă de producătorii de miniaturi grafice religioase și de mobile primitive, pe cînd Manfred Bachmann aduce în discuție problema reflectării mineritului în sculpturile în lemn din Munții Metalnici saxoni.

Raportul lui Torsten Gebhard reliefează că în cercetarea artei populare, de către specialiștii germani, nu s-a ajuns încă la cristalizarea unor metode specifice de lucru (p. 158); dacă o parte dintre specialiști cercetează arta populară cu metodele artei culte, se preconizează

totuși, în principiu, cercetarea artei populare din punct de vedere funcțional, în determinarea ei socială — orientare imprimată de Ad. Spamer.

IV. Cercetarea etnologică a limbii (p. 208—249) arc bogate tradiții în lumea specialiștilor din Germania. La congres, această secție a prezentat cinci comunicări, prima (a lui Hugo Steger) introducând în problematică, celelalte patru tratând domenii mai speciale (limba navigatorilor de pe Elba — G. Kettmann, limba muncitorilor forestieri — K. Kehr, limba alchimistilor — E. Ploss și limba muncii în marea întreprindere industrială — D. Möhn). Profilul special al muncii secției derivă din necesitatea aplicării metodelor de cercetare strict lingvistice, alături de cele ale cercetării sociologice și antropologice, îmbinată cu necesitatea — generală pentru etnologic — de a întregi sursele istorice prin cercetări exhaustive pe teren, un teren în care se produc schimbări vertiginose în condițiile industrializării.

V. O imagine destul de unitară o prezintă cele cinci comunicări referitoare la cercetarea narațiunii populare (p. 251—302). Lutz Röhrich, conducătorul colectivului de lucru, prezintă pe lângă raport și o comunicare introductivă. Elfriede Moser-Rath urmărește cu migală diferitele modalități de apariție a temei muncii în speciile narațiunii populare. Tot pe baza materialului tipărit, Herbert Weisser discută raportul față de muncă al slugilor, zilierilor și muncitorilor agricoli, cum se oglindește în legendă (*Das Verhältnis zur Arbeit bei der unterbäuerlichen Schicht in der deutschen Volkssage*). Mai mult legate de cercetarea de teren sint comunicarea lui K. Haiding, *Das Erzählen bei der Arbeit und die Arbeitsgruppe als Ort des Erzählung*, și, în mai mică măsură, cea a lui S. Neumann, *Arbeitserinnerungen als Erzählhall*. Dacă prima dintre ele se ocupă mai mult de practica povestitului, de comunitățile și ocaziile povestitului, cea de-a doua aduce în discuție o grupare din sfera netrăditiională a speciilor prozei, și anume cea a întimplării ieșite din comun care persistă ca temă de narațiune.

VI. Tema centrală „munca” se dovedește a fi fructuoasă și pentru cercetarea cîntecului, a muzicii și a dansului popular (p. 302—342).

Referatul teoretic al lui W. Suppan scoate în relief trei posibilități de legături între muzică și muncă: 1. Muzica — stimulent în sens psihologic-magic; 2. Muzica servește la organizarea desfășurării muncii sau drept mijloc de comunicare; 3. Muzica ușurează munca și scurtează timpul de muncă. Spre deosebire de adepții teoriei obirșiei cîntecului din cîntecul de muncă (Bücher, Naumann, Lauffer), Suppan susține noi rezultate ale etnomuzicologiei, care relevă că ritmul muncii se unește cu ritmicitatea cîntecului abia pe o treaptă superioară a culturii.

E. Klausen a vorbit despre folosirea actuală a cîntecului în procesul de producție (prin programe speciale „Muzak” contractate de întreprinderi pentru înlînzirea oboselii și crearea unui tonus favorabil muncii). A. Anderluch discută formele cîntecului la muncă pe baza unor exemple din Alpi. E. Stockmann prezintă importanța și semnificația, folosirea și funcția instrumentelor muzicale populare în munca poporului ca fiind dependente de formele respective de muncă și economie.

VII. Seria obiceiurilor legate indisolubil de muncă aparține atît sferei agrare, cît și celei meșteșugărești. Complexitatea raporturilor psihologice, juridice, sociale, între muncă și obiceiuri, a ieșit la iveală atît în cele patru referate prezentate la congres, cît și în raportul lui J. Dünninger, conducătorul secției. Referatul lui F. Sieber prezintă teoretic aceste raporturi, iar referatele care cercetează în amănunt un domeniu limitat (Karl S. Kramer, *Arbeitsanfang und -abschluss als Kernelement des Brauchtums*; Ingeborg Weber-Kellermann, *Arbeitsbräuche und Arbeitsfeste der Drescher*; Wilhelm Arens, *Funktion und Sozialkraft des Handwerksgrusses*) constituie contribuții valoroase la metodologia modernă a cercetării obiceiurilor, care nu mai vizează genealogia obiceiurilor, ci interpretarea lor ca expresie a conexiunii între forme ale obiceiurilor și executanți — grupe de muncitori în condiționarea ei istorică, socială și economică. În condițiile separării progresive a complexului muncii de complexul vieții familiale,

orientarea asupra grupului executant al obiceiurilor permite o cercetare mai fructuoasă, prin elucidarea sensului pe care îl are munca în complexul vieții lor.

VIII. Ultima secție, în fine, se ocupă de așa-zisa „ostdeutsche Volkskunde” (p. 375—398). E vorba despre etnologia etniilor germane de la răsăritul hotarelor Germaniei. S-au prezentat doar două referate, unul de natură mai generală (H. Schwedt, *Arbeit und soziale Integration*) și o cercetare mai amănunțită a zonei Ruhr din punctul de vedere al imigrărilor plină în 1945 (F. Krins).

În prima se discută factorii care înlesnesc, respectiv frânează integrarea unor grupuri, indivizi imigrați în sinul autohtonilor: integrarea lor socială se face mai rapid decât cea etnică și culturală. În decursul citorva generații, demonstrează apoi referatul lui Krins, grupurile imigrate își pierd aproape întreg specificul, cultivat inițial cu multă insistență. Problema adaptării unor grupuri într-o nouă condiție este însă mult complicată de înseși transformările rapide, dezintegrarea progresivă în care se află comunitățile autohtone în condițiile industrializării. Cercetarea etnologică propriu-zisă, în acest domeniu, depinde desigur în și mai mare măsură decât în condiția continuității tradiției de pregătirea terenului prin studii sociologice.

Judecând volumul în ansamblu, trebuie subliniată încă o dată utilitatea coordonării lucrărilor congresului în cadrul temei generale a muncii. Ea s-a dovedit a fi fructuoasă mai ales pentru investigații care văd omul în spatele tuturor manifestărilor de ordin etnografic-folcloric, ca de altfel și pentru domenii în care nu se cercetase încă în această direcție — cum ar fi narațiunea populară. A ieșit de asemenea la iveală necesitatea elaborării unor metode moderne, unitare, de cercetare și arhivare, mai ales în domeniul artei populare, a cercetării așezărilor și a casei. Valoarea unor asemenea comunicări este însă cu atât mai mare cu cât sintetizează cercetări de amănunt, oferind un bogat material comparativ, cum ar fi în lucrarea lui W. Haarnagel și altele din domeniul arhitecturii populare, cîteva din domeniul obiceiurilor. Sugestii utile conțin și considerațiile teoretice ale lui G. Heilfurth, R. Peesch, W. Suppan, F. Sieber; iar indicații valoroase metodice le aflăm la W. Hensen, W. Jakobeit.

Mai trebuie subliniată strădania editorilor, G. Heilfurth și în special Ingeborg Weber-Kellermann, de a înlesni munca cu volumul de față, prin adăugarea indicilor de persoane, probleme și localități, de la sfârșit, care reprezintă totodată o sinteză a problemelor aduse în discuția Congresului german de etnologie din Marburg-Lahn, 1965.

Hanni Markel

BÉLA BARTÓK, *Ethnomusikologische Schriften Faksimile—Nachdrucke—III—Rumänische Volkslieder aus dem Komitat Bihar*. Herausgegeben von D. Dille, Editio Musica, Budapest, 1967.

În seria *Ethnomusikologische Schriften Faksimile—Nachdrucke*, sub îngrijirea muzicologului belgian Denis Dille, au apărut la Budapesta — într-o prezentare grafică deosebit de frumoasă — trei volume de culegeri de muzică populară ale lui Bartók: I. *Das ungarische Volkslied*, II. *Die Volksmusik der Rumänen von Maramureș*, III. *Rumänische Volkslieder aus dem Komitat Bihar* și se anunță al patrulea volum — *Die Melodien der rumänischen Colinde*.

Între aceste patru lucrări muzicologice, *Cîntecele din Bihor* reprezintă prima culegere sistematică de muzică populară românească, prima publicație de material românesc, prima lucrare de muzicologie modernă.

În cuvîntul editorului, D. Dille urmărește evoluția lui Bartók ca folclorist, de la trezirea interesului pentru cîntecul popular românesc, de la primele notări ocazionale — datate octombrie 1908 — la o cercetare sistematică, iulie 1909, care se finalizează prin editarea colecției de

Cntece populare românești din Comitatul Bihor, de către Academia Română, în 1913, în seria de culegeri și studii „Din viața poporului român”. Referitor la amănunțele publicării colecției, Dille redă corespondența inedită dintre Bartók și Kiriac, purtată între 1910—1912, precum și o scrisoare a celui dintâi din care ne dăm seama de concepția sa asupra editării muzicii populare (8 decembrie 1911).

Dacă ediția din 1913 ne apare astăzi, și față de lucrările muzicologice ulterioare ale eminentului folclorist, lacunară prin lipsa indicațiilor metronomice, a menționării informatorilor și datei culegerii, prin criteriul de organizare neesențial, a doua ediție, prin facsimile, ne lasă posibilitatea să urmărim scrupulozitatea cu care Bartók, dându-și singur seama de aceste neajunsuri, le-a completat pe exemplarul său, retranscriind întreg materialul într-o manieră care întrece orice precedent, folosind toate posibilitățile oferite de notația muzicală, atingând limita cu domeniul formării sunetelor.

Dille deosebește trei faze de corectură¹, eșalonate între anii 1920 și 1930. Compararea stadiilor diferite, în transcrierea melodiilor, ne introduce în evoluția concepției și metodei de lucru a lui Bartók. Socotind volumul *Muzica populară a românilor din Maramureș — gradul mijlociu*, iar *Melodiile colindelor românești — gradul superior*, facsimilele reprezintă — după aprecierea lui Dille — toate cele trei faze, după cum urmează : partea tipărită prima fază, corecturile manuscrise faza a doua, cu excepția aceloră făcute cu cerneală albastră care aparțin fazei a treia.

Dacă în notarea textelor nu a atins aceeași perfecțiune pe motivul că nivelul la care le urmărea era de competența unui dialectolog, Bartók a fost totuși primul care a definit particularitățile versului popular românesc, stabilind numărul de silabe, lipsa strofei, completarea versurilor, raportul vers-melodie.

La sfârșitul volumului, urmînd imediat facsimilelor, editorul și-a ordonat în trei capitole traducerea, observațiile și indicii. Prima pagină a acestei părți o ocupă harta localităților bihorene cercetate de Bartók și întocmite de fiul său — Béla Bartók ; urmează traducerea, prefața, explicarea semnelor și textele (acestea din urmă în traducerea doamnei M. Kenyeresy, revăzute de G. Habenicht). Capitolul de completări și îndreptări începe cu *Observații generale*, în care Dille explică modul de organizare al adnotărilor care urmează : corecturile manuscrise ale lui Bartók, corecturile la lista de greșeli cuprinsă în volum, traducerea notelor tipărite, a notelor de subsol și, în final, observațiile editorului.

1. Notele la partea de texte aparțin lui Dille și se referă la prefața din limba franceză care nu a fost corectată de Bartók.

2. Observațiile la textul muzical conțin traducerea tuturor indicațiilor manuscrise aflate în facsimile.

3. În glosar, traduce cuvintele mai des întîlnite din corectura manuscrisă a lui Bartók, cele românești din notele tipărite, cuvintele folosite în lista alfabetică a localităților întocmită de Bartók și expresiile informatorilor.

Ultimul capitol al volumului îl formează indicii — alcătuiți de Dille :

- indicele alfabetic al textelor ;
- indicele melodiilor vocale fără text ;
- indicele melodiilor instrumentale ;
- indicele alfabetic al localităților și interpreților, cu apendicele — note la indicele alfabetic al localităților și interpreților ;
- indicele imprimărilor pe cilindri.

¹ Este vorba de corecturile făcute cu scopul reeditării materialului într-un volum, care să cuprindă toate culegerile sale de muzică populară românească dintre 1908 și 1918 — cu excepția volumului *Muzica populară a românilor din Maramureș* și *Melodiile colindelor românești* —, volum cu 1431 de melodii vocale și 1113 melodii instrumentale.

Figurozității autorului, în prezentarea și explicarea materialului muzical românesc, i se alătură scrupulozitatea editorului în pătrunderea intențiilor acestuia până la cea mai fină nuanță, pentru a concura la realizarea unui valoros volum de etnomuzicologie modernă, un document asupra metodei și principiilor științifice generale de culegere și analiză a creației muzicale populare; dincolo de neîndemnările și insuficiențele inerente începutului, facsimilele întrevăd deosebitele virtuți ale operei de înaltă calitate, care a însemnat o importantă contribuție la dezvoltarea etnomuzicologiei românești.

Lucia Dubău

REVISTA DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR publică *studii și materiale etnografice și folclorice*, cuprinzând deci întreg domeniul culturii populare, cercetat prin perspectiva etnografică, a folcloristicii literare, muzicale și coregrafice. Revista pune în discuție, la rubrica *note și recenzii*, problemele actuale ale etnograficii și folcloristicii și informează asupra lucrărilor de specialitate ce apar în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea acelorași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor în text se va face în ordinea numerelor. Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase, gratuit. Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine exclusiv autorilor.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa comitetului de redacție: București, str. Nikos Beloiannis, nr. 25.

LUCRĂRI APĂRUTE
IN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- ADRIAN FOCHI, Miorița. Tipologie. Circulație. Geneză. Texte, 1964, 1107 p., 57 lei.
- ROMULUS VUIA, Tipuri de păstorit la român (sec. XIX—începutul sec. XX), 1964, 252 p., 13 lei.
- C. ALEXICI, Texte din literatura populară română, tom. II (inedit), ediție îngrijită, cu studiu introductiv, note și glosar, de Ion Mușlea, 1966, 239 p., 6,75 lei.
- GH. VRABIE, Balada populară română, 1966, 548 p.+16 pl., 23 lei.
- * * *
Antologie de literatură populară. Povești, snoave și legende, 1967, 491 p., 22 lei.
- FLOREA BOBU FLORESCU, PAUL STAHL, PAUL PETRESCU, Arta populară din zonele Argeș și Museel, colecția „Studii de etnografie și artă populară”, IV, 1967, 279 p.+5 pl., 40 lei.
- IOAN URBAN JARNÍK și ANDREI BÎRSEANU, Doine și strigături din Ardeal, ediție definitivă (cu studiu introductiv, note și variante) de Adrian Fochi, 1968, 968 p., 63 lei.
- I. C. CHITÎMIA, Foleloriști și folcloristică românească, 1968, 407 p., 24 lei.

Rev. etn. folc., t. 13, nr. 5, p. 377—452, București, 1968